

BACHELOROPPGAVE

En sammenlignende studie av Byparken i Stavanger, Rådhusplassen i Haugesund og Park Sonsbeek i Arnhem, Nederland

av

kandidatnummer 2, 11

Annette Hetlelid og Sunniva Førland

Landskapsplanlegging med landskapsarkitektur
PL490
Mai 2010

FORORD

Dette er en bacheloroppgave i studiet landskapsplanlegging med landskapsarkitektur ved Høgskulen i Sogn og Fjordane. I tidsperioden fra sommeren 2009 til våren 2010 har vi arbeidet med en sammenlignende studie av byparker i Haugesund, Stavanger og Arnhem, Nederland.

I oppgaven har vi lagt vekt på å sammenligne Rådhusplassen i Haugesund, Byparken i Stavanger og Park Sonsbeek i Arnhem i Nederland med hverandre i forhold til utforming, beplantning og bruk. Gjennom spørreundersøkelser og observasjonsstudier utført i parkene i tidsrommet fra slutten av juni til slutten av oktober 2009, har vi utført analyser på dette. Vi har også sett på historien til hver enkelt park, og utviklingen av byparker generelt i både europeisk og norsk perspektiv. Vi har også lagt litt vekt på viktigheten av grønnstruktur i by- og tettstedsutvikling i forhold til trivsel, klimamessige problemstillinger samt dyre- og planteliv. I tillegg har vi også sett på parkens betydning for mennesker, gjennom studier utført av professor og forsker i landskapsarkitektur P. Grahns arbeider (1985,1989,1991) ved Sveriges landbruksuniversitet.

Bildene som er brukt i denne oppgaven har vi hovedsakelig tatt selv i løpet av oppgaveperioden eller fått av kommunene. Flyfoto som er brukt er fremskaffet av kommunene.

I forbindelse med denne oppgaven vil vi takke professor Ingvild Austad ved Høgskolen i Sogn og Fjordane for god hjelp og veiledning. Rødlandsmyrå barnehage på Tau utenfor Stavanger skal ha en stor takk for hyggelig samarbeid i anledning ”workshop” i Byparken i Stavanger. Vi vil også takke sjefsarkitekt Kristine Synnes Jepsen og parksjef Torgeir Haugen ved Haugesund kommune, parksjef Torgeir Esig Sørensen og parkforvalter Per Gøran Marcusson i Stavanger kommune. Det rettes også en takk til landskapsarkitekt Målfrid Takle Folkvord ved ingeniør og arkitektfirmaet Asplan Viak i Stavanger. For informasjonen vi trengte om Park Sonsbeek i Arnhem vil vi takke ”*Venner av Park Sonsbeek*” ved organisasjonsmedlem Tjada de Sitter.

Sogndal, 19.05.2010

Sunniva Førland

Annette Hetlelid

FORORD.....	1
1.0 INNLEDNING	5
1.1 Problemstilling	5
1.2 Målsetting.....	7
2.0 METODER.....	8
2.1 Feltarbeid	8
2.2 Observasjoner	8
2.3 Spørreundersøkelser.....	8
2.4 Workshop.....	9
2.5 Internett	9
2.6 Hjelp undervegs.....	9
3.0 HISTORIE.....	10
3.1 Ideer og tanker bak utviklingen av byparker.....	10
3.2 Utviklingen i Europa	11
4.0 GRØNNSTRUKTUR I BYER OG TETTSTED	18
4.1 Hva er grønnstruktur?	18
4.2 Planter og insekt i byer og tettsteder.....	18
4.3 Fugler og dyr og i bymiljø.....	19
4.4 Klima	20
4.5 Ivaretagelse av grønnstruktur.....	21
4.5.1 Grønn plakat.....	22
4.6 Grøntområder og helse	23
4.7 Parkens betydning	24
4.7.1 Grahns åtte punkter for parkens funksjoner.....	25
4.8 Svake grupper: eldre, barn og mennesker med handikap	26
4.9 Parkers bruk i Norge i dag.....	28
5.0 PARKENE.....	29
5.1 Rådhusplassen i Haugesund.....	29
5.1.1 Beliggenhet	29
5.1.2 Rådhusets historie	30
5.1.3 Rådhusplassens historie	32
5.1.4 Torg og torghandel.....	35

5.1.5 Barn i parken.....	36
5.1.6 Plassens betydning	37
5.1.7 Utforming og beplantning	38
5.1.8 Arrangementer.....	43
5.2 Byparken i Stavanger	44
5.2.1 Beliggenhet.....	45
5.2.2 Breiavatnets historie.....	45
5.2.3 Byparkens historie	46
5.2.4 Utforming og beplantning	50
5.2.5 Arrangementer.....	61
5.3 Park Sonsbeek	62
5.3.1 Beliggenhet.....	62
5.3.2 Historie	64
5.3.3 Utforming og beplantning	65
5.3.4 Arrangementer.....	73
.....	74
6.0 ANALYSE	75
6.1 Observasjon og undersøkelser i parkene	75
6.1.1 Analyse av Rådhusplassen i Haugesund	76
6.1.1.1 Spørreundersøkelse.....	76
6.1.1.2 Observasjonsstudier om bruken av parken	78
6.1.1.2 Utforming og Beplantning.....	78
6.1.1.4 Utfordringer og problemstillinger	79
6.1.2 Analyse av Byparken i Stavanger	82
6.1.2.1 Spørreundersøkelse.....	82
6.1.2.2 Observasjonsstudier om bruken av parken	83
6.1.2.3 ”Workshop” med barnehagebarn	84
6.1.2.4 Utforming og beplantning	88
6.1.2.5 Utfordringer og problemstillinger	89
6.1.3 Analyse av Park Sonsbeek	91
6.1.3.1 Spørreundersøkelse.....	91

6.1.3.2 Observasjonsstudier om bruken av parken	93
6.1.3.3 Utforming og beplantning	94
6.1.3.4 Utfordringer og problemstillinger	94
6.2 Sammenligning av parkene.....	96
6.2.1 Utforming og stilarter.....	96
6.2.2 Vegetasjonsbruk	97
6.2.3 Bruken av parkene	98
6.2.4 Utfordringer og problemstillinger.....	99
7.0 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	101
LITTERATURLISTE	107
VEDLEGG 1	111
<i>Middelalderen og Italiensk Renessanse</i>	111
<i>Hollandsk Gartnerkunst</i>	113
<i>Fransk barokk</i>	114
<i>Engelsk landskapsstil</i>	115
VEDLEGG 2	117
Flyfoto Rådhusplassen i Haugesund	117
VEDLEGG 3	118
Planteplan Rådhusplassen i Haugesund	118
VEDLEGG 4	119
Planteplan Byparken i Stavanger	119

1.0 INNLEDNING

1.1 Problemstilling

De tre byparkene vi skal ta for oss i denne oppgaven omfatter to svært sentrumsnære parker i Rogaland; Byparken i Stavanger og Rådhusplassen i Haugesund. Den tredje parken er Park Sonsbeek i Nederland som ligger like utenfor sentrum av Arnhem. Alle de tre parkene har en særegen historisk bakgrunn og er folkekjære parker. Parkene har noe ulik utforming og stilart, men også mange fellestrekk. Vegetasjons- og plantebruken i de forskjellige parkene står sentralt i oppgaven. Opp gjennom tiden har man har møtt nye krav til utforming og plantevalg. Med dette menes hensyn som blir tatt til for eksempel pollenallergifremkallende plantearter, at parker også skal være en ramme for ulike arrangementer og økende kriminalitet i byparker. Problemstillingene og utfordringene varierer fra park til park, men noen går igjen i alle tre. Gjennom brukeranalyser og observasjoner i alle parkene ser vi på hvordan utviklingen har vært, og hva som er de mest kritiske problemstillingene. Haugesund er den minste av de tre byene, med et innbyggertall på 34.000, Stavanger ligger på en andre plass og har 124.000 innbyggere og Arnhem er den største med 147.000 innbyggere.

Park Sonsbeek i Arnhem er anlagt i et morenelandskap, og har med dette et varierende relieff. Dette er unikt i Nederland. Gjennom tidene har elver gravd seg ned i landskapet og etterlatt et elvedelta. I området hvor parken er anlagt har det i alminnelige tider vært kornmøller og senere jordbruk langs elven. Elven eksisterer fremdeles og renner gjennom parken, men møllene er for langt borte; alle unntatt en som er omgjort til museum. Etersom nye eiere av området kom og gikk, ble parkens stil gradvis endret til det som i dag er en park i engelsk landskapsstil. Parken henger sammen med to andre parker i nord og store deler av disse parkene er omfattende skogareal. Park Sonsbeek er den største av de tre parkene vi tar for oss i denne oppgaven. Nederland har lange tradisjoner for landskapsplanlegging og utforming av grøntområder. Parkenes betydning fikk sitt utspring under den industrielle revolusjonen på 1800-tallet da byene utvidet seg og folk stadig fikk mindre plass å utfolde seg på. Ugunstige levevilkår og arbeidsforhold satte krav om helsemessige tiltak, bl.a. til grøntområder i byer. I Amsterdam begynte de tidlig og anlegge parker utenfor byene, hvor folk kunne slappe av å drive med rekreasjon i grønne omgivelser. Med tanke på innbyggertall i forhold til plass i Nederland, har det stadig blitt stilt krav om nyanlagte og ”oppkonstruerte” rekreasjonsområder og parker. I Norge har vi ikke så lange tradisjoner knyttet til parker når

det gjelder rekreasjon. Først ut på 1930-tallet, kom denne helsemessige utfordringen til Norge og da gjaldt den helst i tettbygde strøk og byer. Vi nordmenn søker kanskje helst ut i skog, mark og naturområder, dersom vi ønsker å komme oss unna hverdagen og nyte grønne omgivelser, og ikke til sentrumsnære parker. Planlegging av grønnstruktur i byer og tettsteder er en aktuell problemstilling, og blir stadig mer vektlagt i by- og tettstedsutvikling. Dette på grunnlag av helsemessige faktorer som rekreasjon og menneskers omgivelser både generelt og estetisk, men også på grunnlag av klimamessige årsaker. Vi vil gå inn på litt av denne diskusjonen samt viktigheten av grønnstruktur i kapittel 4.0.

Rådhusplassen i Haugesund står ovenfor en betydelig endring av vegetasjon og beplantning i tiden som kommer. Rådhusparken ble ikke utformet og beplantet etter den originale planen. Parken skal nå tilbakeføres, så langt det lar seg gjøre, til de originale tegningene. Men den står også ovenfor flere moderne, sosiale og samfunnsmessige utfordringer med tanke på bruk. Haugesund var i sin tid den første byen som både fikk rådhus og rådhusplass på en gang. Rådhusplassen er i dag fredet av Riksantikvaren.

Byparken i Stavanger hviler på historiske røtter med Breiavatnet, den gamle bøke- og almealléen og Domkirken som tydelige element. Den 150 år gamle alléen står i fare for å dø, og dette blir sett på som et av de viktigste sporene av vegetasjon i kulturhistorisk perspektiv. Breiavatnet ligger svært sentralt i byen og omtales ofte som "hertet i Stavanger". Dette er både metaforisk, men også formmessig korrekt, da vannet har en hjertelignende form.

Park Sonsbeek strekker seg over hele 670 dekar, altså har den litt over 10 ganger så stort areal som de norske parkene har til sammen. Parken inneholder flere attraksjoner/elementer som blant annet en hjortepark, en sommerfuglhage, et utkikkstårn, to restauranter, flere vann og det er anlagt to kunstige vannfall. Alt dette i tillegg til parkens terrengform og mulighet til å oppleve "skog og mark" på et stort areal i dens sentrale beliggenhet er med på å trekke folk til parken.

Kan de ulike tradisjonene til landskapsplanlegging utgjøre noen forskjell når vi sammenligner bruken av parker i Norge og Nederland? Setter Nederlandere større pris på parkområder, enn hva nordmenn gjør? Kan det være en sammenheng mellom Nederlands mangel på viltvoksende natur og det at de har måttet utforme mesteparten av "naturen" selv, og hvordan de oppfatter, verdsetter og bruker parkene sine? Dette er sentrale spørsmål som vi ønsket å få svar på gjennom brukerundersøkelsene, observasjonsstudiene og analysene våre. Vi vil også

se på de utfordringer og problemer som parkene står ovenfor i disse dager, og hvordan disse håndteres. Vi kommer også med vurderinger til mulige måter å behandle disse problemene.

1.2 Målsetting

Målsettingen med denne oppgaven er å se på likheter og forskjeller i tre byparker; Rådhusplassen i Haugesund, Byparken i Stavanger begge i Rogaland og Park Sonsbeek i Arnhem, Nederland, både mht. historie, struktur, innhold, beplantning og bruk. Gjennom kjennskap til historien til hver enkelt, analyser av utforming, grønnstruktur og plantevalg skal disse sammenlignes. Vi ser på problemer og fremtidige planer. Hvilke aktiviteter som finner sted i parkene har vært viktig for å få en oversikt over. Gjennom spørreundersøkelser og observasjoner har vi fått kjennskap til hvilke grupper som bruker parkene og på hvilke måter.

2.0 METODER

Vi har brukt følgende metoder ved gjennomføring av oppgaven: feltarbeid, observasjoner, spørreundersøkelser, workshop, internett og hjelp vi har fått underveis.

2.1 Feltarbeid

Feltundersøkelsene ble gjennomført fra juni til oktober 2009. Feltarbeidet omfattet både direkte registreringer av parkens innhold, men også observasjoner av hvordan folk brukte dem. Ved vurdering av innhold i parken så vi på ulike elementer i de tre aktuelle parkene, som bygninger og hus i parken, vann, monumenter og skulpturer, turstier, innlemmede hager, benker, beplantning, belysning, flaggstenger, grus og steinbelegging mm. Vi så på hvordan arbeidet med parken er utført og bakgrunn for de forskjellige elementene. I denne sammenhengen var det naturlig også å se om utforming og innhold var i tråd med de opprinnelige planene.

2.2 Observasjoner

Vi gjorde observasjoner på ulike ukedager på 2-3 forskjellige tidspunkt på dagen. Dette for å se om ukedag og tidspunkt utgjorde noen forskjell på folks bruk av parkene. Her registrerte vi hvem som bruker parken, om de gikk gjennom parken eller om de brukte den aktivt. Hva gjorde folk når de oppholdt seg i parken, og hvor lenge var de der? Vi merket oss forskjeller på eldre brukere, tenåringer og småbarnsfamilier.

2.3 Spørreundersøkelser

Vi brukte strukturert intervju, dette i henhold til at spørsmålene var fastsatt på forhånd. Enhetene som inngikk i denne typen spørreundersøkelse, var mennesker i alle aldre som oppholdt seg i parken i det tidsrommet spørreundersøkelsen ble utført på. Dette var for å sikre at de enhetene som ble spurt hadde et relevant forhold til spørsmålene som blir stilt. Egenskapene til disse enhetene var moderat kjennskap til parken. Dette sikret undersøkelsens umiddelbare validitet. Vi valgte å trekke 30 enheter ved bruk av enkel tilfeldig utvelging. Utvalget ble spurt om alder og bosted, hvor ofte de brukte parken og hva de gjorde når de oppholdt seg der. De ble også spurt om hva de syntes om at det ble holdt arrangementer av ulike slag, og om de kunne peke på positive og negative sider med parken. Til slutt spurte vi

om hva de syntes om beplantningen og arrangementen av den, og om de ellers hadde forslag til endringer/forbedringer.

2.4 Workshop

Vi gjorde også en ”Workshop” i Byparken i Stavanger den 8. april 2010.

Vi tok med oss seks barnehagebarn fra Rødlandsmyrå barnehage på Tau (tre gutter og tre jenter), til Byparken i Stavanger. Vi ønsket å skape en ”happening” i parken for å lage litt blest rundt viktigheten av grønne lunger i bymiljøer. Barna hjalp oss med å plante frø av flittiglise (*Impatiens walleriana*) i pottene med jord, i alt ca 60 stk. Vi pakket pottene i små poser med en liten informasjonsbrosjyre (flyer) i hver. På brosjyren hadde vi skrevet litt om fremtidige arrangementer i parken og viktigheten av grønne lunger og parker som dette i et bymiljø. Barna hjalp til og leverte ut posene med pottene og flyerene til forbipasserende.

2.5 Internett

Vi har benyttet oss av en del nettsider i forbindelse med innhenting av informasjon til oppgaven, hovedsakelig i forbindelse med kapittelet om historie og bakgrunnsinformasjon om de aktuelle parkene. De viktigste nettsidene er: miljolare.no, dirnat.no, snl.no, bezoekerscentrumsonsbeek.nl, haugesund.kommune.no, stavanger.kommune.no, arnhem.nl. Fullstendige internettlenker finnes i litteraturlisten.

2.6 Hjelp undervegs

Vi har fått mye hjelp av kommunene til beskrivelsen av de aktuelle parkene. De har hovedsakelig hjulpet til med kart og planteplaner, samt informasjon om plantebruk og planlegging. I Haugesund kommune er dette: sjefsarkitekt Kristine Synnes Jepsen og parksjef Torgeir Haugen. Stavanger kommune: parksjef Torgeir E. Sørensen, parkforvalter Per Gøran Marcusson og landskapsarkitekt Målfrid Takle Folkvord. Den informasjonen vi trengte om Park Sonsbeek har vi fått gjennom kontakt med ”Venner av Park Sonsbeek” som er en frivillig organisasjon som tar seg av vedlikehold i parken. Her hjalp organisasjonsmedlem Tjada de Sitter oss mye. Ved Høgskolen i Sogn og Fjordane har vi fått veiledning av professor Ingvild Austad. Rødlandsmyrå barnehage på Tau utenfor Stavanger hjalp oss med å utføre en ”workshop” med barnehagebarn i Byparken i Stavanger angående oppgaven.

3.0 HISTORIE

3.1 Ideer og tanker bak utviklingen av byparker

Tankene og ideene bak hage- og landskapsdesign har opp gjennom tidene vært viktige også for offentlige parker på 1800-tallet. Hagedesign har utviklet seg fra de tidlige egyptiske hager til romersk hagekunst, videre med ulike uttrykk i middelalderen og renessansen, til den romantiske landskapsstilen i England, som var forløperen til planlegging og anlegging av byparker (se vedlegg 1). Før offentlige parker ble anlagt, jobbet kjente landskapsdesignerne for kongelige, adelen og de rike. Selv om disse eiendommene var private, var de sammen med ”London Square” og andre områder til allmenn ferdsel, forgjengerne til offentlige byparker. På 1700-tallet innebar betegnelsen ”park” et privat område som tilhørte boligen til en person av høyere klasse, men dette endret seg da disse områdene etter hvert ble gjort offentlige (Hinds, 1979).

Bortsett fra de kongelige hage- parkene var ”London squares”, eller torgene, den første grønnstrukturen som ble innført i London. De kongelige hagene ble omgjort til offentlige parker, mens torgene i første rekke ble brukt av dem som bodde i husene som omringet dem, omtrent som et fellesareal i våre moderne bofellesskap. Til å begynne med bestod torgene bare av gressplen og trær, men etter hvert ble busker og blomster plantet inn. Det ble stadig viktigere for folk å ha offentlige grøntanlegg rundt boligen, for å ha så nær kontakt med ”naturen” som mulig. Steget videre var ”å flytte boligen ut” i de naturlige omgivelsene i form av parkanlegg designet som natur rundt større eiendommer (Hinds, 1979).

På slutten av 1700-tallet gikk den engelske landskapsstilen gjennom en transformasjon fra det tradisjonelle, klassiske og formelle, til det mer naturlige, og stiler som ”Picturesque” og ”Gardenesque” dukket opp (se boks 1 og 2). England og Frankrike utviklet svært forskjellige typer hagedesign, men har samtidig hatt innflytelse på hverandre. Lancelot Brown (1716-1783) var en av de første landskapsdesignere som arbeidet med den engelske landskapsstilen, og sto bak opprinnelsen av understilen Picturesque. Brown jobbet hele tiden med å forbedre den engelske landskapsstilen, mens andre landskapsdesignere innførte denne stilen rundt om i Europa. Humphrey Repton (1752-1818), og senere John Claudius Loudon (1783-1843), begge

landscapsdesignere, tok den engelske landskapsstilen og Picturesque enda et steg videre og utviklet stilen Gardenesque (Hinds, 1979).

Boks 1. Picturesque:

Som en reaksjon på den strenge ”autoritære” franske hagestilen, utviklet det seg i første halvdel av 1700- tallet det som vi i dag kjenner som den engelske landskapsstil. Dette under lederstil av maleren William Kent (1685-1748) og landskapsarkitekten Lancelot Brown (1716- 1783). De skapte hager i en stil som ble kalt *the picturesque* (Qvamme, 2003). Med bruk av få virkemidler, bølgende, gresskledd terrengformer, vannflater, trær fritt plantet i grupper og lunder og med enkelte klassisistiske byggverk som perspektiviske blikkfang ble det skapt storslagne, grønne parklandskap. Utformingen av denne stilen var direkte inspirert av den pastoreale engelske kulturlandskapet. (Qvamme, 2003)

Boks 2. Gardenesque:

Gardenesque stilen utviklet seg i løpet av 1820 tallet fra Humphrey Reptons ”Picturesque” stil. Hovedkarakteristikken med denne stilen var at alle trær, busker og planter plasseres og ordnes sammen på en sånn måte at hver plante blir utstilt/vist til sitt fulle potensial. Denne fremgangsmåten involverte småskala landskap for å promotere skjønnhet, varietet og mysterier. Igjen nærmet man seg mer en strengere komposisjon av landskapet, men likevel langt ifra den franske geometriske formen. (<http://www.sbg.org.uk>)

3.2 Utviklingen i Europa

Det økte behovet for nærhet til naturen tidlig på 1800-tallet var hovedtanken som åpnet for utviklingen av offentlige byparker. ”London squares” og offentliggjøring av de kongelige hagene var også med på å lede utviklingen i denne retningen. Engelsk landskapsstil har vært et grunnelement i fremveksten av dagens byparker. Alt dette har sammen med industrialismens inntog vært ledende for byparkene vi kjenner i dag.

England

I Storbritannia la industrialismens oppblomstring tidlig på 1800-tallet grunnlag for bedre økonomi, jobbmuligheter og folkevekst, noe som videre la et stort press på arealene i landet.

Mange i Storbritannia innså på denne tiden at estetikken i landskapet ville gå tapt på grunn av industrialiseringen. Som en reaksjon på dette erkjente de britiske myndighetene at offentlige parker kunne spille en viktig rolle i slike ugunstige levevilkår, men økonomiske forhold og hensyn til industrien ble tillagt større vekt enn miljøhensyn. Problemene som oppsto førte til at Viktorianerne gjorde et forsøk på reform, og på 1830-tallet utviklet de seg til å bli de første forkjemperne for offentlige parker. Det tok likevel ti år før myndighetene tok på seg den finansielle oppgaven med parkene. Colonel William Light (1786-1839) var en av de fremste parkdesignere på denne tiden, og var spesielt kjent for sin idé om at parkområdene skulle omslutte byen (Hinds, 1979).

En annen kjent person på denne tiden var Joseph Paxton, som blant annet sto bak utformingen av Birkenhead Park, som av mange ble ansett som den første offentlige parken som var anlagt til glede og aktivitet for menneskene. Tidligere designet han husene inn i parkområdene (som i Prince Park og Regent's Park), men i Birkenhead ble et mye større område satt av til offentligheten og en mindre del til hus. Birkenhead Park med sitt innhold skulle vise seg å bli revolusjonerende, kanskje også mer revolusjonerende enn offentlige parker var i seg selv. Med middelklassens store vekst i samfunnet, var denne type parker hvor menneskene kunne møtes, drive med forskjellige aktiviteter og møte andre familier, det ideelle (Hinds, 1979). Paxton jobbet mye med dette, og mens de fleste landskapsdesignere fortsatt jobbet med "passive" landskap hvor menneskene kunne "rømme fra" de urbane miljøene, la Paxton vekt på familie og rekreasjon i bynære miljø. Han merket behovet, og mente at et "nytt landskap" skulle være funksjonelt og brukervennlig for folk i alle aldersgrupper samtidig som det skulle være estetisk. For å virkeliggjøre dette idealet arbeidet han mye med Gardenesque stil, noe som kom til å påvirke utformingen av parker på slutten av 1800-tallet (Hinds, 1979).

Nord-England

I Nord-England blir ofte de botaniske hagene sett på som forløperen til offentlige parker, og de første har sin opprinnelse så tidlig som på 1600-tallet. Parkforkjemperne begynte på denne tiden å bli bekymret for miljøet i de industrielle byene. Denne bekymringen sammen med entusiasmen og innsatsen til parkforkjemperne var med på å legge til rette for offentlige parker i regionen. I 1844 ble det satt opp et fond hvor det ble samlet inn penger til å kjøpe tre områder, to i Manchester og et i Salford. Når det kom til utformingen av disse parkområdene,

ble det avholdt en designkonkurranse hvor over 100 forslag ble sendt inn. I tillegg til de tradisjonelle funksjonene i en park, hadde komiteen bestemt at det måtte settes av områder til lek og sport. Manchester fortsatte å være en pioner med hensyn til anlegging av offentlige parker og spilte en stor rolle i utviklingen av byparker. Grunnen til dette var at parkene bidro til en tilpasning til det urbane, og ikke bare var gode eksempler på landskap. Kjente landskapsarkitekter jobbet mye med denne stilen, ikke bare i Storbritannia, men også store deler av Europa (Hinds, 1979)

London

Utviklingen av offentlige parker i London var litt forskjellig fra utviklingen andre steder i England, da innbyggerne i flere år hadde kunnet gå gjennom de kongelige jaktparkene i London. Sent på 1700-tallet ble også St. James Park, Green Park, Hyde Park og Kensington Garden åpnet for offentligheten. London sto ovenfor andre problemstillinger og omstendigheter enn de industrielle byene i nord. Først av alt tilhørte de fleste parkene i byen kongehuset, og selv om de var store i areal, var de ikke designet for offentlig bruk. Det at London var en stor by, førte også til problemer og byen slet med å gjøre forbedringer og få ting gjort. Et av problemene var at regjeringen hadde en utviklingspolitikk for de offentlige parkene, og Londons store vekst på midten av 1800-tallet skapte problemer for hvor parkene kunne bli anlagt. De eksisterende åpne arealene var lokalisert på vestkanten av byen, som allerede hadde vakre hager og torg, mens østkanten nærmest var blottet for rekreasjonsarealer. Dette resulterte i at Victoria Park, designet av James Pennethorne (1801-1871), ble anlagt på østkanten av London og åpnet for offentligheten i 1845. Parken var på 781 dekar, pluss 417 dekar til boliger. Senere ble John Gibson ansatt som oppsynsmann for parken og to år etter hadde han gjort positive endringer og modifikasjoner. Det er på grunn av Gibson at Victoria Park i dag har et vakkert blomsteruttrykk. I 1855 ble "The Metropolitan Board of Works" dannet. Dette var det første omfattende organ som hadde ansvar for bestemmelser for etablering av nye parker. På denne tiden vokste etterspørselen i Storbritannia, og offentlige parker ble anlagt der det trengtes. I 1887 fikk organet også ansvaret for eksisterende parker, som for eksempel de kongelige parkene; Victoria Park, Battersea Park og Kennington Park. Dette la grunnlaget for dagens parksystem i London (Hinds, 1979).

Frankrike og Paris

Den industrielle revolusjonen kom til Frankrike senere enn til England, noe som gjorde at Paris fortsatt var en by kjennetegnet av barokk-stil. Parkene som ble anlagt i byen ble ikke anlagt som en reaksjon på de ugunstige levevilkårene slik de gjorde i England, men mer som en del av bymiljøet. Napoleon III (1808-1873) hadde et ønske om å modernisere byen og hadde flere ideer om hvordan dette skulle gjøres. De fleste ønskene hans handlet om militære strategier. I 1853 ansatte han Georges Eugene Haussmann (1809-1891) for å gjøre Paris om til en effektiv og grønn by. Paris ble omtalt som lysenes by, og fortauskafeene og park-promenadene trakk folk til sentrum. I 1851 var kun 190 dekar kommunale parker, deriblant Champs Elysees, Place des Vosges og Tuileries. 19 år etterpå var de kommunale parkene utvidet til et areal på 18210 dekar (Hinds, 1979).

Relasjonen mellom de nye parkene i Paris og de eksisterende parkene i England var åpenbare; designet fulgte den uformelle engelske stilen. Haussmann, sammen med Jean-Charles Alphand (1817-1891), jobbet med å anlegge nye parker, omforme de eksisterende parkene fra tidligere århundrer, og å koble sammen parkene med åpne områder ved hjelp av nye og beplantede alleer. Arbeidet med Bois de Boulogne, en park på hele 8500 dekar som ligger i utkanten av Paris startet i 1852. Keiseren ville ha en park som kunne måle seg med Hyde Park og de kongelige parkene i London. Parken ble tatt over av byadministrasjonen, og to millioner franc ble brukt på opprustningen. Parken ble opprinnelig brukt til jakt før Alphand tok over. Han laget nivåforandringer, brede, åpne områder og kunstige innsjøer samt plantet han inn fargerike blomster i småskala områder (Hinds, 1979).

Det finnes ingenting som tyder på at Paris hadde noen folkebevegelse i spissen for utviklingen av offentlige parker, og det kan virke som hensynet til innbyggerne heller ikke var primært. Dette har trolig en sammenheng med at Paris ikke merket de negative effektene av den industrielle revolusjon like sterkt som England. Bare noen få år etter anleggelsen av Bois de Boulogne, startet Haussmann et nytt arbeid med en enda større park på østsiden av Paris. Tidligere hadde området bare vært en stor skog med stier. Parken ble i 1860 overtatt av kommunen, samme året som en ny innsjø, Lac des Minimes, ble anlagt. Alphand brukte den utgravde jorden fra innsjøen til å bygge hauger, slik at pariserne skulle få muligheten til å se

byen fra høyere punkter. I tillegg til disse to store parkområdene, anla Haussmann også tre mindre parker; Parc de Monceau, Parc des Buttes-Chaumont og Parc de Montsouris. Alle er i engelsk landskapsstil, men de hadde også små områder som beholdt den franske stilen med geometriske former og arkitektoniske utsmykninger (Hinds, 1979).

Mellom 1855 og 1868 ble det anlagt 22 torg i Paris, men i motsetning til England var disse offentlige og ble opprettholdt av kommunen. Alphand anla disse torgene i sin ”Jardin fleuriste” stil, hvor blomster var en viktig komponent. Han jobbet også med å anlegge mindre, åpne og grønne områder rundt om i byen (Hinds, 1979).

Den franske hagekunsten fulgte i første halvdel av 1800-tallet utviklingen til den engelske landskapsstilen. Hagene i Picturesque-stil fikk etter hvert mer innflytelse fra Gardenesque stilen. Her ble flere områder satt av til belegningsstein, og ikke plen. Det ble lagt vekt på å anlegge stier, siden franskmennene var ivrige turgåere. I England ledet de offentlige stiene som regel til områder med rom for rekreasjon, lek og sport, men dette var ikke tilfellet i Frankrike. Her la man mest vekt på stiene for spaseringens skyld. Det var i Frankrike at tradisjonen med å komponere blomsterbedene i form av ord eller setninger oppsto, som for eksempel ”Velkommen”. Dette er noe som den dag i dag utformes i byparker (Hinds, 1979).

Europa og kontinentet

Offentlige parker på kontinentet ser ut til å ha gått gjennom to faser; den første primært på grunn av ødeleggelser etter Napoleonskrigen, og den andre på grunn av industrialismens oppblomstring. Tyskland var det første landet som hadde offentlige parker, som var i bruk allerede før slutten av 1700-tallet. I 1789 ble parken ”Englischer Garden” åpnet og er i dag kjent som en av de største byparker i verden. Parken var anlagt i tidlig engelsk landskapsstil og var inspirert av engelskmannen Benjamin Thompson (1753-1814). Den engelske landskapsstilen hadde stor innflytelse på de landene som var rammet av Napoleonskrigen, og sammen med innflytelsen fra Thompson dukket flere parker opp. Selv om Tyskland fikk offentlige parker veldig tidlig, hadde disse parkene hovedsakelig blitt renoverte fra eldre kongelige hager. Nye parker ble ikke anlagt før landet merket konsekvensene av industrialismen. I 1871 inneholdt alle de største byene offentlige parker, og Berlin hadde til

og med en viktoriansk park. Etter hvert utviklet Tyskland sin egen park-stil, men denne fikk ikke betydning før på 1900-tallet. Tyske landskapsarkitekter skapte den nye stilen som var en utvidelse av Gardenesque. Dette førte videre til nye tankeganger for offentlige parker rundt om i hele verden (Hinds, 1979).

Nederland var senere ute med å anlegge offentlige parker. I 1850-årene var sentrumskjernen i Amsterdam mer eller mindre utbygd, noe som førte til at parkene måtte ligge på utsiden av sentrum. En ny plan kalt "Uitbreidingsplan" ble tegnet opp i 1886, hvor det kommer frem innflytelser fra bypark-mønsteret til Haussmann og Alphands arbeid i Paris.

København fikk sin første offentlige park i 1870-årene etterfulgt av Østerrike som fikk sin første i 1876 (Hinds, 1979).

1900-tallet og Funksjonalismen

Det kom en reaksjon mot den tradisjonelle hagekunsten i England på slutten av 1800-tallet med krav om fastere, arkitektonisk formgivning. Dette ble fulgt opp i Tyskland og i Norden, men den virkelige nyskapingen kom først med funksjonalismens gjennombrudd i 1920-årene. Funksjonalismens (se boks 3) program inneholdt en overordnet ambisjon om å skape et bedre samfunn for alle. Følgelig slo den inn på mange samfunnsområder og gjorde dem instrumentelle i forhold til målsetningen. Hager og parker ble særlig viktige som helsepolitiske redskaper, og som trivselskapende faktorer i industrialiserte samfunn (Olsen, 2007) De store oppgavene lå nå i utforming av områder for allmenn bruk, grøntanlegg i boligstrøk, lekeplasser, sportsanlegg og andre områder for rekreasjon i friluft. Kravene til funksjonelle løsninger, slitestyrke og rasjonelt vedlikehold førte til en sterkt forenklet utforming. Karakteristisk er store ubrutte plenflater og naturterreng med stedegen vegetasjon. De nye formale hageanleggene var preget av en sterk romlighet og klar struktur, og spilte på forbilder fra renessansens og barokkens hageanlegg. Japansk hagekunst har hatt en betydelig indirekte påvirkning, gjennom høyt utviklet materialfølelse og forståelse for naturens egenart. Her må dragningen mot det naturlige og mot stedets iboende kvaliteter, forstås som en reaksjon på det moderne samfunnets kontinuerlige endringer og tilpasningskrav. Av den grunn fikk den japanske hagens tidløse karakter betydning for synet på grøntanleggene. I

ettertid er det klart at det ikke bare var den ville naturen som var forbilledlig for funksjonalistene, de lot seg også inspirere av 1700-tallets arkadiske parklandskap, som med sin åpne, enkle plenkarakter tillot en mangfoldig bruk. Fransk-sveitseren Le Corbusier (1887-1965) var viktig i denne stilen (Olsen, 2007).

Boks 3. Funksjonalismen:

Funksjonalismen benyttes i Norden om 1930-tallets modernistiske bevegelse som forutsatte at formgivning skulle utledes av behov og bruk, og innbefatter vanligvis også et egalitært samfunnsyn. Implisitt i begrepet ligger tanken om det funksjonelle som noe moderne, effektivt og saklig. Kortformen funksis ble raskt tatt i bruk både i Norge og Sverige. Walter Gropius (1883- 1969) som var leder av Bauhausskolen i Weimar (1919-1933), formga ut fra begrepet ”Gesamtkunstwerk”- samtidskunst, totalmiljøer som også inkluderte hager. Skolen tok i bruk industrielle produksjonsmetoder, nye materialer og et geometrisk og abstrakt formspråk (Olsen, 2007).

4.0 GRØNNSTRUKTUR I BYER OG TETTSTED

4.1 Hva er grønnstruktur?

Grønnstruktur er veven av store og små vegetasjonskledde arealer i, eller inntil byer og tettsteder. Det kan være alleer, kirkegårder, gamle hager omkring storgårder, gods og offentlige bygninger.

4.2 Planter og insekt i byer og tettsteder

Plantelivet i byer og tettsteder kan variere fra frodige parker og grøntdrag til enkeltarter som for eksempel løvetann (*Taraxacum officinale*) som bryter seg gjennom asfalten. På grunn av stadige ”bit for bit” inngrep har mange naturlige og semi-naturlige habitater forsvunnet eller blitt sterkt redusert, og dermed har også mange av de opprinnelige planteartene forsvunnet eller gått tilbake. Andre planter har funnet seg til rette i urbane omgivelser og er i framgang.

Av spesiell stor verdi for det biologiske mangfoldet i parkmiljøer er store gamle løvtrærne som man ofte finner i parkene. Store lauvtrær har betydning for det lokale klimaet, blant annet fungerer de som luftfilter. Gamle trær kan være viktige biotop for sjeldne arter av sopp, lav, mose og insekter, og kan også være viktige for fugler og flaggermus. Hule trær er spesielt verdifulle. Mange insekter lever av gammel råttten ved som finnes lett tilgjengelig i gamle, hule trær. Både av estetiske, biologiske og klimamessige årsaker er det gunstig å ta vare på gamle trær i tettbygde områder. Dessverre blir ofte trærne byttet ut eller fjernet lenge før det er nødvendig. Noe som er synd siden det er akkurat den begynnende råtningsprosessen mange arter er avhengige av. Det er gunstig om døde greiner spares. Utskiftning av treslag som eik (*Quercus* sp.) og ask (*Fraxinus excelsior*) med kortlivede arter som svenskasal (*Sorbus intermedia*) er en stor trussel mot den lange kontinuiteten som mange insekter er avhengig av. Også noen av skjøtselstiltakene som blir utført, for eksempel gjenfylling og gjenmuring av trær og fjerning av lav og mose, kan dermed være uheldige. Alle kommuner er bedt om å kartlegge gamle trær når de skal skaffe oversikt over naturtyper med særlig verdi for biologisk mangfold. (www.miljolare.no)

Noen planter er tilstede i byen på tross av byen, andre på grunn av byen. Førstnevnte er gjerne knyttet til gjenværende restarealer av det gamle natur- og kulturlandskapet. Sistnevnte er stort

sett introduserte planter knyttet til urban brakkmark eller skrotemark. Mange er innvandret fra sør ved frøkilder som ballastjord og kornavfall, eller innført eller spredd med mennesker på annet vis for så lenge siden at de regnes til vår "ville" stedegne flora. Mange er for eksempel gamle kulturplanter. Andre er spredd i nyere tid gjennom handel, reise og transport. For alle plantene er byen et viktig voksested, en "unik" biotop i forhold til omlandet. Norge kan imidlertid i noen tilfeller i dag representere utpostlokaliteter av vidt utbredte, ekspansive arter, som lett utkonkurrerer andre konkurransesvake planter (DN-håndbok 23-2003). For eksempel kan vegkanter bli dominert av høyvokste enkeltarter som har utkonkurrert andre arter. Dette er ofte innførte arter som er i spredning i Norge: russekål (*Bunias orientalis*), kanadagullris (*Solidago canadensis*), slireknearter (*Polygonium* sp.) og lupinarter (*Lupinus* sp.), dagfiol (*Hesperis matronali*) og bjørnekjeksarter (*Heracleum* sp.). (www.miljolare.no)

Typisk er innholdet av plantearter med lett spredte frø, og som finner voksested på små åpne arealer som skrotemark utgjør (ballastplasser, slaghauger, kalkbrudd, industritomter, mølletomter, vei- og jernbaneutfyllinger, tun, gårdsplasser og lignende) (DN-håndbok 23-2003). Ulike typer skrotemark kan også gi gode betingelser for planter som lett utkonkurreres av arter som krever mer stabile forhold. Her kan lavvokste, flerårige arter som vokser på tørre enger, finne et "fristed", for eksempel karve (*Carum carvi*), ryllik (*Achillea millefolium*), blåklokke (*Campanula rotundifolia*), prestekrage (*Leucanthemum vulgare*) og bakkestjerne (*Erigeron acer*).

4.3 Fugler og dyr og i bymiljø

Innenfor grensene til Norges største by kan vi finne 45 av Norges ca. 80 pattedyrarter og vel halvparten av landets 400 fuglearter (www.miljolare.no). Disse artene har tilpasset seg de negative miljøeffektene som et bysentrum gir, blant annet forurensning, støy- og lysforstyrrelser, stor trafikk (fare) og mangel på overnattingssteder og reirplasser. Mange av sentrumsområdenes dyr og fugler er "generalister", det vil si at de kan tilpasse seg et vidt register av livsbetingelser og er ikke avhengige av en bestemt type økosystem for å klare seg. I bykjernen har de derfor et konkurransefortrinn sammenlignet med mindre tilpasningsdyktige, spesialiserte arter. Det regnes som en internasjonal trend at enkelte fuglearter gradvis blir mer urbane og tilpasser seg de bymessige omgivelsene. Stabilitet er

viktig for mange plante- og dyrearter, en forutsetning som de omskiftelige urbane miljøene vanskelig kan tilby. Mange gamle parker har imidlertid bidratt til å skape stabile miljøer for planter og dyr. Størst artsrikdom finner vi i parkmiljøer med stort innslag av gamle lauvtrær og dessuten i parker hvor det ikke drives for intensiv skjøtsel. Dyr man ofte knytter til bymiljø er gnagere som rotter (*Rattus norvegicus*), mus (*Muridae* sp.) og pinnsvin (*Erinaceus europæus*), som ofte lever tett med mennesker (www.miljolare.no).

Så godt som alle norske byer og tettsteder er anlagt i tilknytning til kystlinjen, elver eller ferskvann (www.miljolare.no). Vann og strand utgjør slik sett viktige arealer i tette bykjerner. I tillegg er det mange dammer som er anlagt i hage- og parkområder, særlig i storbyene våre. Disse vannkildene gjør fuglearter som storkender (*Anas platyrhynchos*), toppender (*Aythya fuligula*), kvinender (*Bucephala clangula*) og knoppsvaner (*Cygnus olor*) til et vanlig innslag i bybildet. En by er, på grunn av bygningsmassen, varmere enn omgivelsene særlig om sommeren, noe som medfører mindre islegging på elver og små vann. Sammen med god mattilgang gjør dette byen til et attraktivt sted for overvintring for fugleartene nevnt ovenfor. I tillegg til fugler som er nær knyttet til vann og vassdrag er det også mange fugler i bykjernen, eksempler på det er duer (*Columba livia* var. *domestica*) og småfugler som spurver (*Passer domesticus*), meiser (*Paridae* sp.) og sangere (*Sylviidae* sp.). I kystnære byer er også måken (*Laridae* sp.) et eksempel. (www.miljolare.no).

4.4 Klima

Effektiv bruk av arealer og bygningsfortetting med kvalitet framstår som et av de viktige tiltakene for en klimavennlig tettstedsutvikling. Samtidig kan fortetting medføre press på grønnstrukturer og viktige områder for friluftsliv nær by og tettsteder. Som tidligere nevnt, kan klimaet i bykjernene være varmere enn i utkanten av byene. Det kan gi plantene i sentrum en lengre vekstperiode (www.miljolare.no). Store trær har også en betydelig miljøfunksjon ved blant annet reduksjon av luftforurensinger og produksjon av fritt oksygen. Et enkelt, fullt utvokst bøketre som er ca hundre år gammelt produserer for eksempel nok oksygen til ti menneskers behov. Dette har særskilt betydning på vindstille sommerdager, med mangelfull luftsirkulasjon (Sørensen 1999). Forurensninger gir dårlige betingelser for blant annet lav og moser. Forurensning medfører ofte en god tilgang på næring (for eksempel nitrogen) noe som

kan medføre at planter som er naturlig tilpasset næringsfattige voksesteder, ikke greier seg i konkurransen med mer næringskrevende arter. Urter som rødkløver (*Trifolium pratense*) og blåklokke (*Campanula rotundifolia*) kan for eksempel etter hvert bli utkonkurrert av geitrams (*Epilobium angustifolium*), hundekjeks (*Anthriscus sylvestris*) og brennesle (*Urtica dioica*) (www.miljolare.no).

4.5 Ivaretagelse av grønnstruktur

I byer og tettsteder er det blant annet gjennom sikring av naturområder og opparbeiding av grønnstrukturer at landskap og naturmangfold kan ivaretas. At det finnes en godt tilrettelagt grønnstruktur med områder for opphold, lek og turer samt at flere områder henger sammen, er viktig for mulighetene til befolkningen i urbane strøk til å drive friluftsliv og ulike aktiviteter (dirnat.no).

I stortingsmelding (nr. 23 (2001-02) ”Bedre miljø i byer og tettsteder” fokuseres det på fortetting som byutviklingsstrategi. Målet er å utvikle tette og funksjonelle byer og tettsteder, hvor det blant annet legges vekt på miljøvennlig transport og en lett tilgjengelig og attraktiv grønnstruktur. Fortettingsstrategien er en viktig byutviklingsstrategi, men fortetting kan medføre uheldige konsekvenser for grønnstrukturen. I den forbindelse er det viktig at kommunene skaffer seg oversikt over ulike typer grøntområder, verdisetter disse og sikrer grønnstrukturen gjennom arealplaner og reguleringsplaner.

Grønnstrukturen inngår som et viktig ledd i utviklingen av mer bærekraftige byer og tettsteder. Målet om et mer miljøvennlig utbyggingsmønster og transportsystem med sikring av grønne områder er bearbeidet ut i retningslinjer og overordnede strategier på en enda bedre måte nå enn før. Betydningen av mer sektorovergrepene planlegging, lokal medvirkning samt større vekt på helse og livskvalitet fremheves.

Byer og tettsteder har et stort potensial for å oppnå en bedre natur- og arealforvaltning.

”Marka”områder, kulturlandskap og grønnstruktur for friluftsliv, lek og aktiviteter, kan sikres

ved utvikling av planer for grønnstrukturen og egne ”marka” planer. Det vil være av avgjørende betydning i tiden framover at kommunene skaffer seg oversikt over ulike typer områder i grønnstrukturen, hva de inneholder (dyr, planter, kulturminner) og hvem de er viktige for (mennesker i ulike aldersgrupper). (DN-håndbok 23-2003)

Enkelte grønne verdier og ulike funksjoner som grøntområdene skal tilfredsstillere, kan være i konflikt med hverandre. Det kan bli aktuelt å gjøre prioriteringer. Med verdi menes her hva områdene inneholder av plante- og dyreliv, og hva de betyr estetisk og opplevelsesmessig for oss. Funksjoner er knyttet til aktivitet og bruk; som for eksempel spredningskorridorer for planter og dyr, transportåre, rekreasjonsområde, lekeområde, luft- og vannrensing m.m. (DN-håndbok 23-2003)

4.5.1 Grønn plakat

”Den Grønne plakaten” er en oppsummering og avveining av de prioriteringer som er gjort på ulike tema om grønnstrukturens verdier og funksjoner. Dette er en metode for å systematisere kunnskap om grønnstruktur slik at registrerings- og analysearbeidet og bruken etterpå blir mest mulig effektivt. Grønn plakat er ingen politisk avveid plan, men er et faglig grunnlag som er etterprøvbart, og et virkemiddel til bruk i videre planlegging og forvaltning (DN-håndbok 23-2003).

De viktigste verdier i grønnstrukturen er knyttet til temaene natur, friluftsliv, rekreasjon og landskap. Plakaten gir et første varsel om hvordan eventuelle inngrep eller tiltak berører grønnstrukturer, og er et viktig faglig grunnlag og virkemiddel for å kunne ivareta de mest verdifulle områdene i grønnstrukturen. I den politiske prosessen kan det vise seg at andre samfunnsinteresser veier tyngre, og grønne verdier kanskje må vike for viktige utbyggingsoppgaver. Det motsatte er også mulig; områder som i dag er bebygde, kan frigjøres for grønne formål. I begge tilfeller vil grønnstrukturens verdier og funksjoner endres.

Den grønne plakaten brukes videre som saksbehandlingsverktøy på reguleringsplan- og byggesaksnivå.

Alle som er opptatt av en arealutvikling som tar tilstrekkelig hensyn til naturverdier, landskap og friluftsliv, bør delta som medspillere i planprosessene etter plan- og bygningsloven. Det gjelder både organisasjoner, enkeltpersoner, myndigheter og næringsliv. Medvirkning i planprosessene er både en viktig del av demokratiet og nødvendig for at man skal ivareta miljøpolitiske mål både lokalt og nasjonalt (dirnat.no).

4.6 Grøntområder og helse

En rekke undersøkelser har vist at inaktivitet er i ferd med å bli et stort og kostnadskrevenne helseproblem på sikt. Dette har også bidratt til at myndighetene er mer enn tidligere opptatt av å sikre arenaer for mosjon, lek og rekreasjon.

Helt siden antikken har det vært en utbredt oppfatning i Vesten at det er en sammenheng mellom helse og velvære og det å kunne oppholde seg i natur og vakre omgivelser. Mot slutten av forrige århundre fikk slike synspunkter fornyet styrke, og ble en viktig drivkraft i utviklingen av moderne byplanlegging. Utemiljøer og grøntområdene har betydning både som arena for aktivitet, mosjon, lek og motorisk utvikling hos barn, for naturopplevelse, rekreasjon, skjønnhetsinntrykk og ikke minst som møteplass. Grønne områders tilstedeværelse i byer må derfor vektlegges som en viktig del av et langsiktig forebyggende helsearbeid. I dagens oppjagede samfunn, der tidsklemma er et problem for mange, vil nærhet til grøntområdene være av stor betydning. I tillegg til nærhet oppsummerer forskning på området, at også grøntområdenes form, innhold og utforming er viktig for bruken (DN-håndbok 23-2003) (Se parkens betydning kapittel 4.7 for mer om dette).

En utfordring kan være å samordne økologiske, kulturelle og estetiske hensyn i grøntområdene på en helhetlig måte. Samarbeid mellom ulike fagfelt kan være fruktbart, blant annet mellom billedkunstnere, landskapsarkitekter/ planleggere og biologer.

Forståelsen for en miljøvennlig byutvikling her i landet, ble utviklet og forankret gjennom Miljøby-programmet (MD 1993-2000). På samme måte som transportsystemet og bebyggelsesstrukturen betraktes som viktige infrastrukturer, er også grønnstrukturen en viktig infrastruktur i byer og tettsteder. Det er også en forutsetning for å skape en bærekraftig by- og tettstedsutvikling. Dersom grønnstruktur skal være en premissleverandør for byutvikling er det nødvendig med en aktiv og bevisst holdning til den. Dette forutsetter at kommunene har kunnskap om verdiene den representerer, det vil si hvor områdene ligger, deres kvaliteter, og funksjoner samt hvilke brukere de skal dekke.

De grønne områdene i byggesonen representerer ofte et fortettingspotensial. Konflikter oppstår derfor lett mellom ulike interesser. Ulike interesser krever grundig avveining i planprosessen. Dette betyr at de grønne verdiene må komme langt sterkere inn som fundament for all by- og tettstedsplanlegging enn det som har vært vanlig til nå. Bebyggelse, transportårer og grønnstruktur må vurderes samlet, når fortetting og utbygging skal skje innenfor eksisterende tettstedsgrænse (DN-håndbok 23-2003).

4.7 Parkens betydning

I Sverige er det studert nøye på folks verdsettelse og bruk av parkmiljøer, særlig skal arbeider gjort av Grahn (1985,1989,1991) fremheves. Han viser at parkene fyller en hel rekke av behov som mennesker har. Noen av behovene knytter seg til naturelementene, mens andre er bundet til kulturelementene i parken som kan innebære høy grad av tilrettelegging.

Noen miljøer påvirker direkte våre følelser, og gir tilfredsstillelse eller urolighet. Kanskje finnes det nedarvede preferanser i vår oppfattning om hva som er behagelig i våre omgivelser. Det er blitt gjort flere studier rundt om i bl.a. USA, Korea og Australia som tilsier at mennesker er veldig samstemte om hvordan de mener omgivelsene bør se ut. Det handler om erfaringer som folk har og mye av den har å gjøre med natur og eskapisme mener Rachel Kaplan som Grahn har intervjuet ved universitetet i Michigan. Det finnes visse grunnleggende krav som må til for at vi skal oppfatte omgivelser som parker og grøntområder som trivelige. Dette sammenfattes i menneskers behov for forståelse og nysgjerrighet (Grahn 1991). Det må

være en sammenheng, og det vil si at et område skal ha et utseende og/eller en plan som gjør at interessen umiddelbart fanges, og at man forstår hva slags område det er man befinner seg i. Lesbarhet innebærer at man logisk oppfatter hvordan områdets ulike deler henger sammen og at man lett kan orientere seg der. Dette er kanskje noe av det viktigste og henger også sammen med en følelse av trygghet. Kompleksitet er også en viktig faktor og går på at området, for å beholde folks interesse over lang tid, ikke bør være for ensidig. En park kan også godt være litt hemmelighetsfull. Dette trigger besøkerens nysgjerrighet og følelsen av at det er noe å oppdage. Men det må være hemmelighetsfullt på en lokkende og ikke skremmende måte (Grahn 1991).

4.7.1 Grahns åtte punkter for parkens funksjoner

Grahn deler parkens funksjoner opp i åtte punkter:

Opplevelsen av "det ville": En kombinasjon av vann, store berg og steiner samt gamle trær kan være et eksempel. Et urørt landskap som er skapt av naturen selv. Stien en følger skal være naturlig og slynge seg frem. Et slikt miljø appellerer til fantasien med uforutsigbarhet og et snev av mystikk.

Opplevelsen av artsrikdom: Mennesket fascineres av å oppleve og studere andre livsformer uansett hvilken alder og bakgrunn de har. For eksempel kan skogbryn være svært artsrike, med trær, fugler, insekter og blomster. Vann bidrar til å øke artsmangfoldet. Parker med dammer, ulike vårmarksfugler og ender er svært attraktive.

Ro og fred: Mennesker har et stort behov for steder hvor de kan finne ro til å tenke, og der de opplever fred og harmoni. Velskjøttede parker kan her fremtre som et "ideal".

Skogsfølelsen: Vi har behov for noen større parker der vi føler oss omsluttet av skogen og naturen. Der kan vi spasere eller mosjonere i ro og fred uten for mye tilrettelegging med

skilting og annonsering. Vi kan komme over små oppdagelser, og terrenget må gjerne være kupert, men lett fremkommelig. Helst skal skogen aldri ta slutt!

Festparken: Her kan vi kople av i et velstelt miljø, kanskje med lys om kvelden, underholdning og kafeer. Denne parken skal dekke behovet for folkeliv og arrangementer. Vi har nemlig også behov for sosial avkopling i hyggelige omgivelser.

Prydparken: Her er benker og kanskje et torglignende miljø der mennesker liker å møtes. Kultursymbolikken står sterkt og appellerer til fantasien. Dette er hagelignende parkmiljøer med blomsterbed, grusganger og hekker, gjerne også med springvann og statuer.

Lekevennlighet: Barn har et stort behov for kroppslig utfoldelse og lek i robuste miljøer som samtidig er utfordrende. Halvåpne, intime skogsmiljøer, adskilt fra trafikkstøy og forstyrrelser er et godt utgangspunkt. Store steiner, busker å gjemme seg i og klatretrær er fint. Tilgang til vann, dyreliv og blomster gir barna en fin nærkontakt med naturen.

Idrett: Slike parkmiljøer er dominert av store, åpne flater som egner seg til ballspill og ulike trimaktiviteter. Kupert terreng kan være utfordrende. Omkring bør det være kantsoner av trær eller skogspartier med løvirkning. Her får vi utløp for vårt behov for fysisk aktivitet gjennom å løpe, drive ballspill, klatre og så videre (Grahn, 1991)

4.8 Svake grupper: eldre, barn og mennesker med handikap

I enhver by bør man ha et utvalg av parker som til sammen dekker flest mulig av behovene ovenfor. De bør ligge innen rekkevidde for de fleste slik at de er lett tilgjengelige til fots. Grønnstrukturen er som tidligere nevnt, svært viktig for menneskenes helse og livskvalitet. For dem som bor i områder som er sterkt belastet med trafikk, støy og forurensning, er grønne områder et hvilested. De har stor verdi for friluftsliv og rekreasjon og stor betydning blant annet for barns lek og utvikling (Grahn, 1991).

For mange mennesker, og særlig eldre har det vist seg at de parkene som kan tilfredsstillende "passiv rekreasjon" er meget viktige. Gamle folkeparker er et eksempel med gamle bygninger og store "kjente" trær, busker og blomster. I slike miljøer har det vist seg at eldre mennesker som ellers har isolert seg og ikke har kunnet klare seg selv, har kviknet til. Grahn antar at omgivelsene, og da særlig natur og det grønne kan styrke vår identitet, selvopfatning og rolle i tilværelsen (Grahn, 1991).

Grøntområder har stor pedagogisk betydning i forhold til barn og unge, og skoleundervisningen kan i mange tilfeller med fordel flyttes ut i grønnstrukturen. Barn og unge har rett til å få si sin mening og bli hørt. Dette er rettigheter som også gjelder i kommunal planlegging. Det finnes egne rikspolitiske retningslinjer for å styrke barn og unges interesser i planleggingen. (www.miljolare.no)

Mange skoler har innført faste utedager og bruker uteområdene aktivt i undervisningen. Dette gir behov for områder ut over skolegården. Særlig for elever på småskoletrinnet er det fint med et fast område som man jevnlig kommer tilbake til. Å sørge for at små grøntområder i nærmiljøet blir tatt vare på, er samtidig et godt miljøvernarbeid. Det er et nasjonalt mål å ivareta barn og unges oppvekstmiljø, nærmiljø og dermed også den lokale grønnstrukturen. Kartlegging og verdivurdering av grønnstrukturen må sees på som en del av dette målet. Her er det viktig at barn og unges egne vurderinger får høy prioritet (DN-håndbok 23-2003).

4.9 Parkers bruk i Norge i dag

Ut i fra en levekårsundersøkelse om nærmiljø- og fritidstilbud utført av SSB (Statistisk Sentralbyrå) i 2001, kom det frem at over halvparten av landets befolkning i alderen 16-79 år som bor i byer og tettsted, bor innen en rekkevidde på 4 kilometer fra park eller grøntområder. Det ble delt inn i fire aldersgrupper: 16-24 år, 25-44 år, 45-66 år, 67-79 år. Prosentandelen av eldre i aldersgruppen 67-79 år som bor innen denne rekkevidden er på 53 %, altså lavest av de fire aldersgruppene. I aldersgruppen 24-44 år bor hele 70 % i 4 kilometers rekkevidde av et eller annet form for grøntområde.

Når gjelder hvilke grupper som de siste 12 månedene har benyttet seg av park eller grøntområder i bymiljø, er det kun rundt halvparten av landets befolkning som benyttet seg av disse tilbudene. Par uten barn i alderen 16-44 år kommer best ut med 56 % bruk, tett etterfulgt av enslige i alderen 25-44 år og enslige forsørgere, hvor prosentandelen er på 52 %. Det er de enslige i alderen 67-79 år som bruker bynære grøntområder minst med kun 24 %. Enslige i alderen 45-66 år og par uten barn i alderen 67-79 år er heller ikke flittige brukere av grøntområdene og havner på henholdsvis 27 og 28 %.

Når en ser på kjønnsforskjeller i bruk av park og grøntområder ser en at det er flest menn i alderen 25-44 år som benytter seg av tilbudene, mens hos kvinner er det aldersgruppen 16-24 år som bruker dem mest. Dårligst ut kommer både menn og kvinner i alderen 67-79 år.

5.0 PARKENE

5.1 Rådhusplassen i Haugesund

Rådhusplassen i Haugesund er omgitt av en rekke bygninger. Her står rådhuset i Haugesund i en særstilling. Rådhuset i Haugesund er Norges fremste eksempel på nyklassisistisk arkitektur. Både med hensyn til størrelse, utforming og farge, fremstår rådhuset som byens mest markante bygg. Haugesund var den første byen som fikk både rådhus og rådhusplass. Rådhusanlegg er ganske enestående i det at det samtidig er anlagt festplass og park, noe som er helt uvanlig. Haugesunderne har dessuten kåret rådhuset til byens vakreste bygning. Rådhusplassen har et areal på 10 dekar og parken ble åpnet for allmennheten i 1948.

5.1.1 Beliggenhet

Rådhuset med tilliggende rådhusplass er lokalisert i Haugesund sentrums sørligste del, kanskje den viktigste kulturelle delen av byen. På sørsiden av Rådhusplassen ligger Høgskolen Stord/ Haugesund, og på nordsiden ligger "Festiviteten" et kulturhus for teater, konserter mm. Rådhuset ligger plassert parallelt med vannkanten i Smedasundet med inngangen plassert på det nordligste hjørne av bygget som er synlig ned mot sundet. Rundt rådhusplassen er det trafikkerte gater på alle sider. På østsiden av rådhusplassen mellom Rådhuset og Rådhusplassen, går Skåregaten, på sørsiden av plassen forbi Høgskolen går Litlasundsgaten, på den vestlige siden går Haraldsgaten og på nordsiden av plassen forbi Festiviteten går Knut Knutsen Oas gate.

Figur 1. Kart som viser Haugesund på Haugalandet.

Figur 2. Kart som viser Rogaland fylke.

5.1.2 Rådhusets historie

Da skipsreder Knut Knutsen O.A.S (OAS står for Ole Andreas`sønn) (1871- 1948) på sin 50 års dag i 1921 skjenket 1 million kroner til bygging av et rådhus, ble det besluttet å legge dette på høydedraget ved Barneparken. Etter en ”intens” arkitektkonkurrans med mange dyktige kandidater og gode utkast, ble rådhuset bygget etter tegning av arkitektene Gudolf Blankstad (1893-1985) og Herman Munthe- Kaas (1890- 1977). Rådhuset sto ferdig til innvielse den 1. oktober 1931 (Vormedal, 2006).

Figur 3. Rådhuset med fontenen i forgrunnen. Foto: privat.

I andre byer står rådhuset på rådhusplassen. I Haugesund går det en sterkt trafikkert gate mellom bygningen og plassen. Topografien gjorde det dessuten nødvendig å avslutte plassen med en kraftig mur foran huset. Denne muren inndeler ytterligere arealet i en plass og et område omkring selve rådhuset. Men det som gjør Haugesund rådhus unikt i norsk sammenheng, er at det også er omgitt av et stort og vakkert parkanlegg. Også parkanlegget er bygget med midler fra familien Knutsen (Vormedal, 2006).

Med sine karakteristiske søyler, buer og kuppel på taket, er rådhuset et resultat av de sterke impulsene som de to arkitektene, Blankstad og Munthe- Kaas fikk under en studietur til Italia i 1921. Her fikk de se storslåtte bygninger blant annet gamle rådhus fra middelalderen. Italia var et av de første europeiske landene som fikk rådhusbygninger, ”Municipio” på italiensk. Mens Haugesund fikk sitt første rådhus i 1894, har europeiske byer hatt rådhus opp gjennom historien. På slutten av 1200- tallet ble det bygget mektige rådhusbygg i flere av de store byene i Nord Italia, som Como, Sienna og Firenze. I forbindelse med industrialiseringen i Europa på begynnelsen av 1800- tallet vokste byene i antall og størrelse og det ble behov for

lokalstyrte administrasjoner. Det ble derfor bygget rådhus i de fleste byer rundt om i det moderne Europa. Rådhuset skulle både huse den kommunale administrasjonen og være en politisk møteplass. I våre naboland, Sverige og Danmark, ble det i siste halvdel av 1800-tallet bygget rådhus i nesten alle byer (Vormedal, 2006).

I likhet med rådhuset i Stockholm, ønsket arkitektene at rådhuset i Haugesund skulle ha en fasade med fuget, rød teglstein. Dette for å føye bygget inn i datidens trend når det gjaldt nordiske rådhus. Arkitektene ble imidlertid advart mot dette av lokale bygningskyndige. Det harde vestlandsklimaet tilsa at rådhuset burde ha en pusset fasade. Og slik ble det. Men hvilken farge skulle rådhuset få? I lang tid sto rådhuset med en pusset fasade i grått. Haugesunderne vendte seg til den grå fargen og regnet med at den skulle forbli husets farge. Valget av farge sto uløst frem til juni 1931, altså bare noen måneder før bygget skulle innvies. Det var to alternativer. Det ene var hvit farge med grålige ”gesimser”, - søyler og utstikkende pynt eller detaljer på fasaden. Det andre var rød farge med grå gesimser. Arkitektene insisterte på rød farge til tross for store protester fra innbyggere og engasjerte journalister. Valget ble tatt, og i dag står rådhuset som et ”ertende”, men prektig byggverk i lyserød terrakottafarge (Vormedal, 2006).

5.1.3 Rådhusplassens historie

Fra 1938 av ble det satt fart i arbeidet med å skaffe byen en virkelig rådhusplass i stil med det vakre rådhuset. Rådhuskomiteen begynte arbeidet med å anlegge en fontene som skulle stå foran rådhuset på ”*piazettaen*”, - den lille plassen som rådhusarkitektene hadde tegnet, og fikk senere i oppdrag å arbeide med hele plassen. De engasjerte de samme arkitektene som sammen med hagearkitekt i Oslo parkvesen, Eivind Strøm (født/død, ingen kilder) tegnet planene for rådhusplassen. Planene innbefattet et podium, en talerstol og trapp fra skåregaten og ned til rådhusplassen. Talerstolen er laget i lys loddefjord granitt, samme type som ble brukt i Vigelandsanlegget i Oslo. Talerstolen er over fem meter høy og veger hele 40 tonn.

Rådhusplassen er på 9700 kvadratmeter, eller nesten 10 dekar. Rådhusområdet utgjør tre kvartaler. Her danner selve Rådhuset med et beplantet felt på baksiden ett kvartal, og festplassen og parken for øvrig danner to kvartaler (Vormedal, 2006).

Den første gaven til utsmykking av rådhusplassen var skipsreder Knut Knutsen O.A.S og hans fru Elisabeth Knutsens (1867- 1957) fontenegave på 50.000 kroner i anledning ektefellenes sølvbryllup den 7 desember 1918. ”By og Hav” var planlagt i lys granitt, men er utført i rød granitt. Motivene er valgt fra livet på sjøen. Av kunstneren Nils Erik Flakstad (1907-1979). Her er avbildet sildefiske- båter som lossere og lastere og sjømenn og fiskere i arbeid. Arbeidet med fontenen tok til på Grorud i 1945. I 1948 ankom den Haugesund og etter to måneder var den ferdig montert. Den har en diameter på ti meter og fra toppen av den fire tonn tunge skuta på toppen er det 5,5 meter til bakken (Vormedal, 2006).

Broleggingen på plassen og ”piazzettaen” utgjør 3300 kvadratmeter. Det går 70 steiner på kvadratmeteren, slik at antall brostein som er lagt ned er i alt 222.000. Det er videre lagt ned 2 kilometer med kantstein. Festplassen er steinsatt i et kvadraturformat med røde kantsteiner i rød larvikitt (Vormedal, 2006). Inne i kvadratene er det lagt lys småbrostein i konsentriske sirkler etter mønster fra Universitetsplassen i Oslo. Den 15 meter brede ”piazzettaen” består av lysgrå og røde brosteiner. Etter tegning fra arkitektene har ”piazzettaen” fått fire ulike dekorasjoner; en kompassrose, årstallet for rådhusplassens innvielse (1949), et anker og initialene til giveren (KK OAS) (Vormedal, 2006).

Figur 4. Bilde som viser festplassen. Foto: Haugesund kommune.

Rundt om i anlegget står skulpturer av flere lokalkjente billedhuggere og kunstnere. Bortgjemt i det sør-vestlige hjørnet står det en ”Smed” av Arne Vinje Gunnerud (1930-), lenger øst langs samme akse sitter en naken kvinne i bronse – ”Sittende kvinne” av Arne Durban (1912-1933). Mot midten av plassen langs den samme akse er det en bronseskulptur av en ”Hjortehind med kalv” av Arne Nikolai Vigeland (1900-1983), og to byster er satt opp av rådhusplassens givere, nemlig her og fru Knutsen. Billedhugger er Ottar Espeland (1913-1996). På et forholdsvis nytt platå fra 2004 i forbindelse med Haugesunds 150 års jubileum, ble det i det østre hjørnet mellom høgskolen og rådhuset, laget en liten park i parken. Der står det fire bronsekvinner som strekker seg mot vinden og ser utover hele rådhusplassen. De heter ”De fire vinder” av kunstneren Nina Emilie Sundby (1944-). Foran hovedinngangen til rådhuset står det også to skulpturer. De heter ”Ørnefar og Ørnemor” og står på hver sin side av inngangspartiet. De to figurene er over to meter høye. Hanørnen skal forestille en ”landørn” med en harepus i nebbet, og ørnemor trener med ungen som prøver vingene for første gang. De veier hver mer enn et tonn, og ble støpt ved Oslo Bronsestøperi. Kunstneren er Dyre Kristofer Vaa (1903- 1980) (Vormedal, 2006).

Blant de mange små detaljene som gjorde rådhusanlegget unikt i norsk sammenheng, var spesiallagde benker og papirkurver. Rådhusarkitektene hadde på oppdrag av komiteen tegnet en egen type parkbenk, og fargen ble rød som rådhuset. Benkene er fortsatt i bruk, og står i sommerhalvåret plassert ut på rådhusplassen. Flere folk i Haugesund mener at benkene med fordel kan byttes ut. Papirkurvene er imidlertid for lengst historie (Vormedal, 2006).

5.1.4 Torg og torghandel

Siden 1905 hadde torghandelen i byen foregått på "Lagmannstorget". Men i forbindelse med arbeidet med å bygge et hotell, Hotell Saga, måtte deler av "Lagmannstorget" vike.

Torgstyret søkte dermed tillatelse til å flytte handelen med blomster og grønnsaker over til rådhusplassen. Rådhuskomiteen var i begynnelsen noe skeptisk og søkte råd hos arkitektene som var klar i sin tale. Deres intensjon hadde hele tiden vært at rådhusplassen skulle dras inn i byens levende liv. I beskrivelsen av anlegget står det i "Non per dormire" fra 1922 følgende: "*Piazettaen bør anvendes som blomster og grønnsakstov. Denne stenlegges i mønster og øverst i aksen for Festiviteten anbringes den store fontæne som bør konstrueres på store vandmasser*" (Vormedal, 2006). Blomstertorget på rådhusplassen startet sommeren 1956 som et prøvearrangement og piazzetaen fungerer den dag i dag som byens torgplass for blomster og grønnsaker, selv om aktiviteten i dag er betydelig mindre enn tidligere (Vormedal, 2006).

Utbyggingen av rådhusplassen møtte mange hindre på vegen. I årene etter andre verdenskrig var det stor mangel på de fleste typer byggematerialer i Norge. Det var derfor ikke lett for komiteen å få fatt i alt de trengte, selv om de hadde de nødvendige midlene. Det måtte søkes om ekstraordinære kvoter med sement og armeringsstål, og valutalisens for å få lov å kjøpe lyktestolper fra USA for å nevne noe. En utsmykkingsoppgave i Haugesund sto ikke høyest på listen over prioriterte nasjonale oppgaver verken i Finansdepartementet eller Forsynings- og Gjenreisningsdepartementet (Vormedal, 2006). En av komiteens motivasjoner for å få fortgang i arbeidet med rådhusplassen, var et ønske om at Elisabeth Knutsen skulle få oppleve anlegget ferdig. Komiteen var fast bestemt på at plassen skulle innvies senest høsten 1948. Da ville fru Knutsen være 81 år gammel. Man var så sikre på at man skulle klare det at arkitektene hadde tegnet inn årstallet i steinmønsteret i piazzetaen (Vormedal, 2006).

Figur 5. Bilde som viser torg og torghandel. Foto: Haugesund kommune.

5.1.5 Barn i parken

Rådhusplassen skulle ikke bare være en festplass man benyttet ved store anledninger. Et parkområde hadde vært fra før, og het fra gammelt av "Barneparken". Denne delen av parkplassen skulle fremdeles forbeholdes barna. Den gamle barneparken som ble innviet 17. mai 1920 inneholdt både lekeapparater og et lite plaskebasseng for de minste. I den nye rådhusparken ble det ingen lekeapparater, men man bygget i stedet et større plaskebasseng. I vinterhalvåret fylte man det med sand slik at det også kunne brukes som sandkasse. Dette gjør man ikke lenger. I 1971 ble bassenget bygget om og utstyrt med en skulptur "Lekende sjøløver" av Skule Waksvik (1927-). De som planla rådhusparken var opptatt av at hvis barna

skulle oppholde seg i parken, skulle dette skje i den nederste delen hvor plaskebassenget lå. For å hindre barna i å løpe mellom ”sin” halvdel av parken og festplassen med ”piazzettaen”, avgrenset man området med rosebusker (trolig nyperose *Rosa 'rugosa'*, men man er ikke sikker). Disse finnes ikke lenger i dag. Å spille fotball i parken var ellers forbudt, og det ble lagt ut skiferheller til gangstier i et forsøk på å hindre folk i å tråkke på plenen (Vormedal, 2006).

Figur 6. Bilde som viser barneparken. Foto: privat.

5.1.6 Plassens betydning

Et så markant rådhus er selvfølgelig blitt ramme og sentrum for innbyggerne i Haugesund ved feiringen av store milepeler i byens nyere historie. Her ble åpningen av Karmsund bru i 1955, Helårsvegen over Haukeli 1968, og åpningen av Haugesund Lufthavn i 1975, feiret og markert. Her feiret man også byens 100-års og 150 års jubileum, Riksjubileet - 1100 år for Norges samling, cupfinaler og mange flere spesielle begivenheter (Vormedal, 2006).

Folkefest og brosteinsball på Rådhusplassen med fakkeltog og fyrverkeri har avsluttet mange store dager. H.M. Kongen har ved en rekke anledninger besøkt Rådhuset. Rådhuset med tilliggende områder er i dag fredet av Riksantikvaren (www.haugesund.kommune.no).

5.1.7 Utforming og beplantning

Festplassen er som tidligere nevnt belagt med brostein, mens det ellers rundt om på plenen er skiferbelagte stier for å hindre folk i å gå på plenen. De er ikke så godt vedlikeholdt og er stedvis overgrodd. To fontener finnes på rådhusplassen, den store granitt fontenen ”By og Hav”, står som tidligere nevnt øverst på ”piazzettaen” ved inngangspartiet til rådhuset. Den andre, en mindre og lavere fontene nede ved ”Barneparken” kaldt ”lekende sjøløver” skaper et naturlig sentrum for lek og opphold, og romfølelsen blir forsterket med omkringsatte benker og beplantning med busker og trær. Det ser ut som folk foretrekker å oppholde seg her hvor det er litt lunere og ikke så ”høytidelig” og sirlig parkpreg. Bakken er belagt med asfalt rundt plaskebassenget i denne delen av parken.

Lyktestolper og flaggstenger står annenhver rundt hele festplassen. Under bl.a. ”Sildajazzen” er disse dekorert med alle slags nasjonale flagg. Benkene som rådhusarkitektene tegnet, finnes rundt hele anlegget. De rammer inn festplassen og står ellers spredt rundt mellom busker og skulpturer samt på to sider av plaskebassenget i den nedre del av parken.

Den gang parken ble beplantet ble det satt ned i alt 4000 planter, fordelt på 800 kvadratmeter. Av disse ble det blant annet satt ut 1000 roser og 600 busker, hvor 150 av disse var ulike arter av rododendron. 25 rådhusvillvin (*Parthenocissus tricuspidata*), ble plantet langs rådhusfasaden og disse plantene har forøvrig fått sitt navn fordi de kler rådhuset i København. Men er kanskje mest kjent for de fine høstfargene sine. Beplantningen i parken ble fra hagearkitekten Eivind Strøm laget som en skisse i 1947 (se planteplan, vedlegg 2) til hvordan området kunne beplantes. Han gjorde det klart i beskrivelsen sin at han ønsket at bygartneren i Haugesund skulle få uttale seg om, og gjøre endringer i planteskissen om han mente det var nødvendig. Og endringer ble det. I planbeskrivelsen kom bygartner Wang med en del forslag til endringer som ble gjort, men han sa seg stort sett enig med Strøm i planteplanen. I første

omgang ønsket hagearkitekten å holde rådhusplassen og parken så åpen og lys som mulig, og ikke stenge for solen. Han ønsket derfor søylepoppe (også kalt italiensk poppe, *Populus nigra italica*), og søyleeik (*Quercus robur 'Fastigiata'*) som treslag i henhold til søylene på rådhusbygget, slik at de relaterte til den italienske stilarten. Bygartner Wang hevdet at søylepoppe, og like så søyleeik, ikke var herdige nok til det vestlandske klimaet. Som erstatning for søylepopper som skulle plasseres på innsiden av den ytre avgrensningen i sør, plantet han inn bjørk. Disse ble bare plantet på den sørlige siden, og den vestlige innsiden ble holdt åpen. Alm (*Ulmus glabra*) danner den ytre avgrensningen av parken. Disse stod her fra før, og ble derfor beholdt. Søyleeik ble likevel plantet, og omgir festplassen i sør og i vest. Endringene som bygartner Wang gjorde i beplantningen av rådhusplassen, skal etter vår kunnskap, ingen ha blitt tegnet ned på noen plan. Det finnes altså bare som noen få kommentarer fra Wang til plantebeskrivelsen til Strøm (1947). Slik går det frem at det ved studier av planteskissen til Strøm, fantes en del uoverensstemmelser med denne.

Trær

Bjørk (*Betula sp.*) som skal være innhentet fra området, ble opprinnelig plantet sammen i grupper på tre. I alt fem bjørketrær står i parken i dag, tre av dem plantet sammen. Disse er alle plassert langs den sørlige siden av parken. Tuja (*Thuja occidentalis*) og sypress (*Cupressus sempervirens*) er plantet sammen i 3 grupper mot Litlasundgaten. Det går frem av planteplanen at disse ikke er planlagt, men plantet inn på et senere tidspunkt. Søyleeik omringer den brosteinbelagte festplassen. Alm vokser i vest, langs Haraldsgaten og i sør, langs Litlasundgaten. Det er i alt 18 almetrær som står i dag, av totalt 28 som ble plantet inn og plassert med ca. fire meters mellomrom. Syv av almetrærne sto i en rekke mot Knut Knutsen Oas gate i nord, men ble fjernet for å åpne parken litt. To eiketrær (*Quercus sp.*) er plantet, et oppe ved rådhuset og et i hjørnet av festplassen ved søyleeikene.

Figur 7. Bilde som viser vestsiden av parken. Foto: privat.

Figur 8. Bilde som viser nordvestsiden av parken, med byster av ekteparet Knutsen. Foto: privat.

Lignoser

Det ble plantet inn en del busker etter bygartner Wangs eget ønske, Strøm hadde bare foreslått ”blomsterbusker” så han stod fritt til å velge. I et parti foran Barneparken, bak det vanlige eiketreet, er det en rekke blomsterbusker som er plantet sammen. Her vokser gyvel (*Cytisus* sp.), klokkebusk (*Weigela* sp.) og soleiebusk (*Kerria japonica*). I den sørvestlige delen av parken har dette utviklet seg til et kratt som tar mye lys og sol, og gjør at denne enden av parken er svært lukket. Her vokser syrin (*Syringa vulgaris*) og skjærsmine (*Philadelphus* sp.) foran almetrærne, og eføy (*Hedera helix*) vokser som en bunndekkende plante. Kommunen skal nå åpne opp og gi parken bedre innsyn. Også den overnevnte kroken i det sørvestlige hjørnet, skal åpnes opp. Blomsterbuskene skal bort og søylepoppe skal plantes inn slik som planen opprinnelig var, for å gjøre det mer åpent og luftig. Rododendron (*Rhododendron* sp.) danner en hekk langs muren foran rådhuset, og rådhusvillvin vokser på selve grunnmuren til rådhuset. buskmure (*Potentilla fruticosa*), mispel (*Cotoneaster* sp.), europabarlind (*Taxus baccata* sp.), vokser sammen med tuja og sypressen i de mer skyggefulle delene av parken. Det vil si, ved siden av gangstien som strekker seg fra øst til vest på den sørlige siden av parken (se planteplan, vedlegg 2). Området de er plantet i var opprinnelig planlagt som et rent blomsterbed.

Blomster

I bedene vokser det tidlige løk- og knollvekster som blomstrer i april og mai, som russeblåstjerne (*Othocallis siberica*), påskelilje (*Narcissus pseudonarcissus*), snøklokke (*Galanthus nivalis*), krokus (*Crocus vernalis* sp.) og tulipaner (*Tulipa* sp.). Senere på sommeren blir de avlastet av stauder som storblomstret storkenebb (*Geranium* sp.), astilbe (*Astilbe* sp.), arendspir (*Astilbe arendsii*) og primula (*Primula* sp.) Det plantes også ut sommerblomster hver sesong, og disse finnes hovedsakelig i Barneparken og ved inngangspartiet. Sommerblomster i parken er; knollbegonia (*Begonia tuberhybrida* 'Nonstop MoccaFl Deep Orange'), puslingskrage (*Chrysanthemum paludosum* 'Snowland' og *Chrysanthemum gamolephes*), flittiglise (*Impatiens Walleriana* sp.), pyntekorg (*Cosmos* sp.) og kantlobelia (*Lobelia erinus*).

Figur 9. Bilde som viser pyntekorg (*Cosmos* sp.). Foto: privat.

5.1.8 Arrangementer

Det har i de senere årene vært et mål for kommunen å bruke rådhusplassen mer til forskjellige arrangementer. Det arrangeres blant annet tivoli for de minste om sommeren, sandvolleyballturneringer og konserter. Av konserter var det en stor begivenhet i fjor (2009) da Sir Elton John spilte på Rådhusplassen. "Rock fest" arrangeres også årlig på plassen i slutten av juni måned. Av de mer småskalaaktivitetene på rådhusplassen i sommerhalvåret er bøndene som selger grønnsaker og andre produkter som egg eller ull og lignende, innslag på torget.

Figur 10. Bilde fra Rockfest 2009. Foto: Haugesund kommune.

5.2 Byparken i Stavanger

Breiavatnet ligger midt i Stavanger sentrum omgitt av et grøntområde, Byparken, som er en park i landskapsstil med et historisk preg. Byparken har totalt et areal på 55 dekar, hvor Breiavatnet utgjør over halvparten (ca. 30 dekar). Selve vannet er formet som et hjerte og omtales ofte som ”byens hjerte” eller ”blinkende øye” og er et vakkert smykke i en ellers pulserende by. Byparken ligger i nær kontakt med både Kongsgård (se boks 4), Kiellandshagen (se side 51), Domkirken, restauranter, hoteller, torget i vågen samt bussterminalen, togstasjonen og ferje/hurtigbåtterminalen. Dette er med på å gjøre at parken fungerer som en gjennomgangsåre for mennesker. Med sin sentrale beliggenhet er parken også et naturlig møtepunkt for byens innbyggere. Parken deles ofte inn i tre mindre områder; Kiellandshagen, området rundt musikkpaviljongen, og plassen ved emigrantmonumentet. Disse tre områdene er likevel en del av det større grøntanlegget som danner Byparken. Parken ble anlagt 1866, men på denne tiden og videre utvidet i 1917.

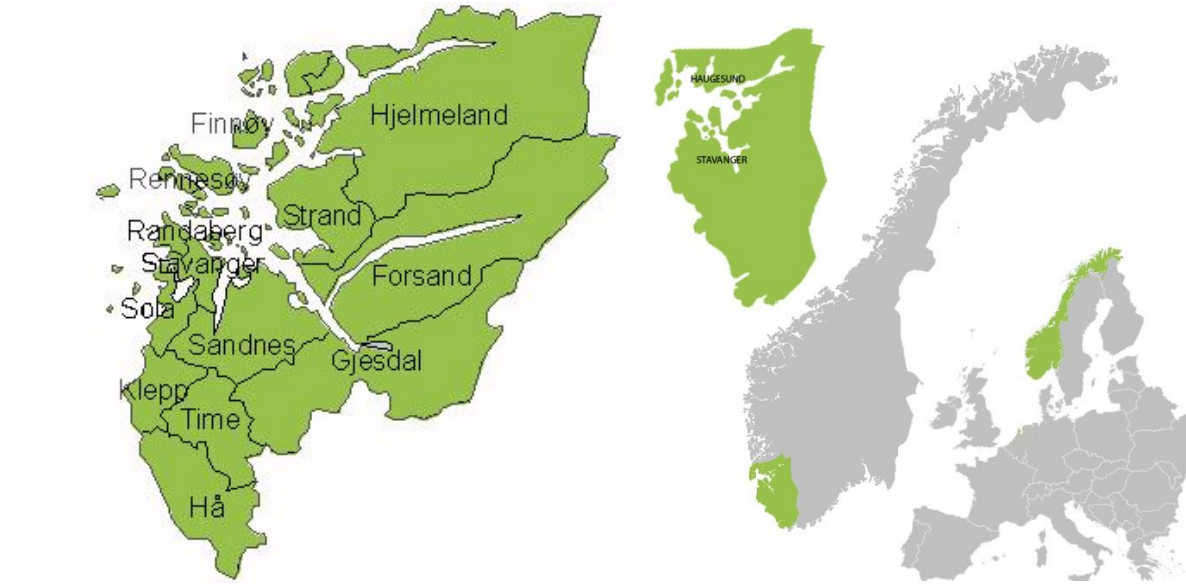
Figur 11. Flyfoto som viser Byparken i Stavanger. Foto: Stavanger kommune.

Boks 4. Kongsgård:

”Kongsgård er blant Stavangers eldste og mest interessante steder i byhistorisk sammenheng. Eiendommens opprinnelse og eldste tid er ukjent, men den kan ha vært en dominerende og sentral gård ved Breiavatnet. Det er også uklart hvordan Kongsgårdenavnet har oppstått, og om det noen gang har bodd konger her. At dette var en kongsgård er ikke usannsynlig.” (www.byhistoriskforening.org)

5.2.1 Beliggenhet

Breiivatnet ligger som tidligere nevnt, midt i hjertet av Stavanger sentrum, og Byparken ligger som en grønn lunge rundt vannet. Byparken avgrenses ved gatene rundt vannet; Haakon VII's gate, Kongsgata, Jernbaneveien og Olav V's gate (Se fig. 14).

Figur 12. Kart som viser Stavanger og omegn.

Figur 13. Kart som viser Rogaland fylke.

5.2.2 Breiavatnets historie

Stavanger fikk bystatus en gang mellom 1122 og 1128. Breiavatnet har en lengre historie. Antagelig ble Breiavatnet dannet på tiden da havnivået sank med 10 meter over en periode på 5000 år (.). For omtrent 3200 år siden, i tidlig bronsealder, var Breiavatnet et ferskvann som under høyvann ble tilført noe sjøvann. 400-500 år senere var Breiavatnet så godt som avskåret fra havet, med mindre det var ekstrem flo. Pollenanalyser i området forteller mye om bosetning og jordbruk rundt vannet. Funn av ugresset smalkjempe (*Plantago lanceolata*) som er over 5000 år gamle er muligens første spor etter menneskelig aktivitet og februk rundt Breivatnet (Simonsen, 1971).

5.2.3 Byparkens historie

Historien om hvordan parken ble anlagt og utvidet er også historien om moderniseringen av området rundt Breiavatnet som den dag i dag har et middelaldersk preg med Domkirken som et praktmonument i bakgrunnen (Roumimper, 2008).

Dagens Bypark var frem til 1860-tallet en del av Kongsgård. Stavanger kirkegård lå også her, i den delen av parken som ligger nærmest Domkirken, også kalt Urtegården på 1700-tallet. Tidlig på 1800-tallet hadde Urtegården flere familiegravsteder for byens rikere familier, men da Lagård gravlund ble åpnet i 1834 ble det slutt på gravlegginger her (www.byhistoriskforening.org)

På begynnelsen av 1800-tallet la sild og sjøfart grunnlag for en enorm befolkningsvekst i Stavanger og byen vokste hurtigere enn noen annen norsk by. I 1860 ble byen rammet av en bybrann hvor 250 hus gikk tapt. Men det tok ikke mange årene før området var rekonstruert, denne gang etter en ny reguleringsplan med rettlinjede kvartaler og breiere gater. Bybrannen førte også til at byen fikk et nytt vannverk ved Mosvatnet og brannvesenet ble fast organisert. Gatenavn ble offisielt godkjent og gateskilt ble satt opp. I 1880-årene sto Stavanger igjen ved et vendepunkt; denne gangen ble byen rammet av en økonomisk krise, men byen reiste seg fort igjen da hermetikkindustrien la grunnlag for ny vekst (Roumimper, 2008).

Parken i området rundt Domkirken ble anlagt i 1866 etter en beslutning i Stavanger bystyre om å åpne parken for allmennheten. Frem til da hadde Byparken bestått av Stavanger kirkegård og hagen til Kongsgård, to adskilte områder. Utformingen av området nordøst for Breiavatnet fortsatte frem til midten av 1920-årene, og denne delen av parken bærer i hovedsak den samme stilen i dag som den gjorde for omtrent 85 år siden. Parken ble i dokumenter fra 1860-årene omtalt som byens promenadeplass og lysthage. På denne tiden var Kongsgård med de store frukthagene i første omgang biskopens gård, men ble senere bolig for lensherrene og amtmennene i Stavanger, og ble da omtalt som "Kongens Gaard i Stavanger". Under opprettelsen av Stavanger Borgerskole i 1824 ble Kongsgård tildelt denne, mens hagen ble tildelt rektorboligen. Kongsgård hadde ifølge eldre dokumenter enerettigheter til

Breiavatnet, noe som også gjaldt utfylling i Breiavatnet, fiske og båtbruk i vannet.

Anleggelsen av parken gjorde at det ble foretatt utfyllinger, blant annet fordi en stor del av strekningen mot Kongsgaten var sumpaktig. Denne utfyllingen førte også med seg et mer opprustet og attraktivt hovedinngangsparti til byen. Promenadeveien langs Breiavannet, forbi Kongsgård og videre til Kiellandshagen satte i gang en strid mellom forkjemperne av veien, og daværende rektor Johannes Steen og hans tilhengere. Denne saken var et viktig innslag i valgkampen ved kommunevalget, hvor Steen mente at veien ville forstyrre undervisningen på Kongsgård skole (Roumimper, 2008).

Breiavatnet ble redusert med 20 prosent fra 1860-årene og frem mot århundreskiftet, og under åpningen av Jærbanen i 1878 var vannet virkelig i fare. Her la formannskapet frem en plan om at stasjonen skulle ligge på Kiellandseiendommen, på nordsiden av Breiavatnet, hvor de begrunnet det med at Jernbanestasjonen burde ligge nær torget. Dette ville ført til en enda større utfylling i Breiavatnet. Formannskapet måtte til slutt bøye seg for jernbaneledelsens faglige innstilling om å legge stasjonen på sletten hvor togstasjonen ligger den dag i dag, på grunn av dårlige bunnforhold i vannet. (Roumimper, 2008)

Det ble lagt stor vekt på å knytte parken til den gamle kirkegården ved Domkirken allerede under den første parkplanen, utarbeidet av blant annet gartner Poul Holst Poulsson (1834-1915). Planen ble imidlertid utsatt til etter arbeidet med restaurering av Domkirken var ferdig. Bygningsinspektør Conrad Fredrik von der Lippe (1833-1901) henvendte seg i 1868 til formannskapet med en anmodning om opprusting av domkirkegården og å sette den i ordentlig stand, samt å sette inn en trapp for å åpne den mot parken. I desember samme året la gartner Poulsson, etter anmodning fra kirkeinspeksjonen, frem et forslag om å anlegge gressplen med veier på kirkegården. Seks år senere, i 1874, kom stadsingeniøren med et forslag om å fjerne muren mellom kirkegården og parken for å få en forbindelse mellom dem. Videre skulle terrenget utjevnes for å skape en passende stigning fra parken og opp mot kirkegården. Etter at arbeidet med restaureringen av Domkirken var over i 1875, gikk formannskapet inn for stadsingeniørens forslag. Tiden var nå inne for å ordne kirkens omgivelser og den skulle fremtre så fritt som mulig. Dermed ble muren revet og parken ble

utvidet med kirkegården. I 1870 ble det satt opp tre gasslykter til belysning i parken, noe politimesteren lenge hadde anmodet om for å hindre uorden i parken (Roumimper, 2008).

Riving av bygninger i nærheten av kirken åpnet for muligheten for å utvide parken enda mer. På den gamle Latinskolen tomt, på østsiden av Domkirken sto Allmueskolen som ble bygget i 1841. Denne ble revet ned i 1879, og gjenreist i østre bydel og er i dag kjent som Johannes Læringscenter. Mariakirken på nordsiden av domkirken, senere kjent som byens rådhus, fungerte frem til 1865 som byens rettslokale og fengsel, og ble revet i 1883 (Roumimper, 2008).

I 1890-årene vakte spørsmålet om rektorhagen skulle innlemmes i byens park strid mellom folk. Formannskapet gikk inn for en slik utvidelse av parken, selv om de fleste faglige og overordnede instanser var imot. Saken ble etter en lang behandlingsprosess oversendt til kirkedepartementet (Roumimper, 2008).

I 1917 ble det lagt frem forslag til fullstendig omlegging av Byparken. Den 3. juli det året ble parkplanen som var utarbeidet av stadsarkitekt Johannes Thorvaldsen Westbye (1883-1959) presentert for en rekke gjester i formannskapets lokaler. Planen tok utgangspunkt i den hovedformen parken allerede hadde, og skulle beholde de store monumentale linjer og akser. Det skulle anlegges et meget monumentalt plata omgitt av en ”middelaldersk” kirkemur omkring Domkirken. Og foran Kongsgårdbygningen skulle det være et parterre med barokke detaljer. Videre ble det foreslått at en musikkpaviljong skulle settes opp i Kongsgård og danne kjernen i anlegget, og at en pergola skulle følge Promenadeveien. Det skulle også anlegges en skulpturgruppe. Planen var at kun hovedbygningen til skolebygget skulle beholdes i parkanlegget, og at skolen måtte flytte ut. Kommunen lyste samtidig ut en stor nordisk arkitektkonkurranse som omfattet nytt stasjonsanlegg, havneplan og sentrumsregulering. Sentrumsregulering skulle være med bestemmelser om offentlige parker, idrettsplasser og nye bygg for blant annet rådhus, sykehus, teater, museum og gassverk (Roumimper, 2008).

Gjennomføringen av sentrumsreguleringen måtte vente til etter siste verdenskrig, men likevel ble deler av parkplanen realisert. Dagens promenadeveg langs østsiden av Breiavatnet ble

anlagt i 1921 og parken fikk en ny musikkpaviljong året etter, begge gjennomført av stadsarkitekt i Stavanger, Erling Nielsen (1877-1943). Den gamle musikkpaviljongen som hadde stått der siden 1880-årene ble revet. I 1924 ble den første fontenen i Breiavatnet satt opp, og til byens 800-års jubileum i 1925 fremstod Breiavatnet og Byparken i ny og vakker form (Roumimper, 2008).

Stavanger kommune mottok i 2005 Bymiljøprisen for systematisk og langsiktig satsning på miljøvennlig byutvikling med særlig vekt på friluftsliv i byen. Prisen ble overrakt av miljøvernminister Knut Arild Hareide (1972-) under en tilstelning i Byparken. Parken ble samtidig offisielt nyåpnet etter en større rehabilitering som hadde pågått siden 2000. Målsettingen med rehabiliteringen var å sikre parkens særpreget og videreutvikle den på en hensynsfull måte, noe som innebar at de historiske og antikvitariske verdiene ble tatt vare på. De gamle trærne og alme- og bøkealléen er bevart, nye murer og sitteplasser er anlagt langs vannet, og fuglelivet har fått bedre forhold i Breiavatnet. Samlingsplassen rundt musikkpaviljongen er utvidet, støyen fra Kongsgaten halvert og ny belysning i parken har sørget for at parken er vakker uansett tid på døgnet. Alt i alt er det blitt større grønne områder, flere trær og blomster og Byparken har fått en karakter som fredelig grønn oase i hjertet av sentrum. (Roumimper, 2008). Stavanger fikk i 2008 status som Europeisk kulturhovedstad, noe som førte til en fullstendig opprustning av grøntområder, deriblant Byparken. I følge Torgeir Esig Sørensen i Stavanger kommune, ble hele 22 millioner kroner brukt til rehabilitering i parken, noe som viser igjen den dag i dag.

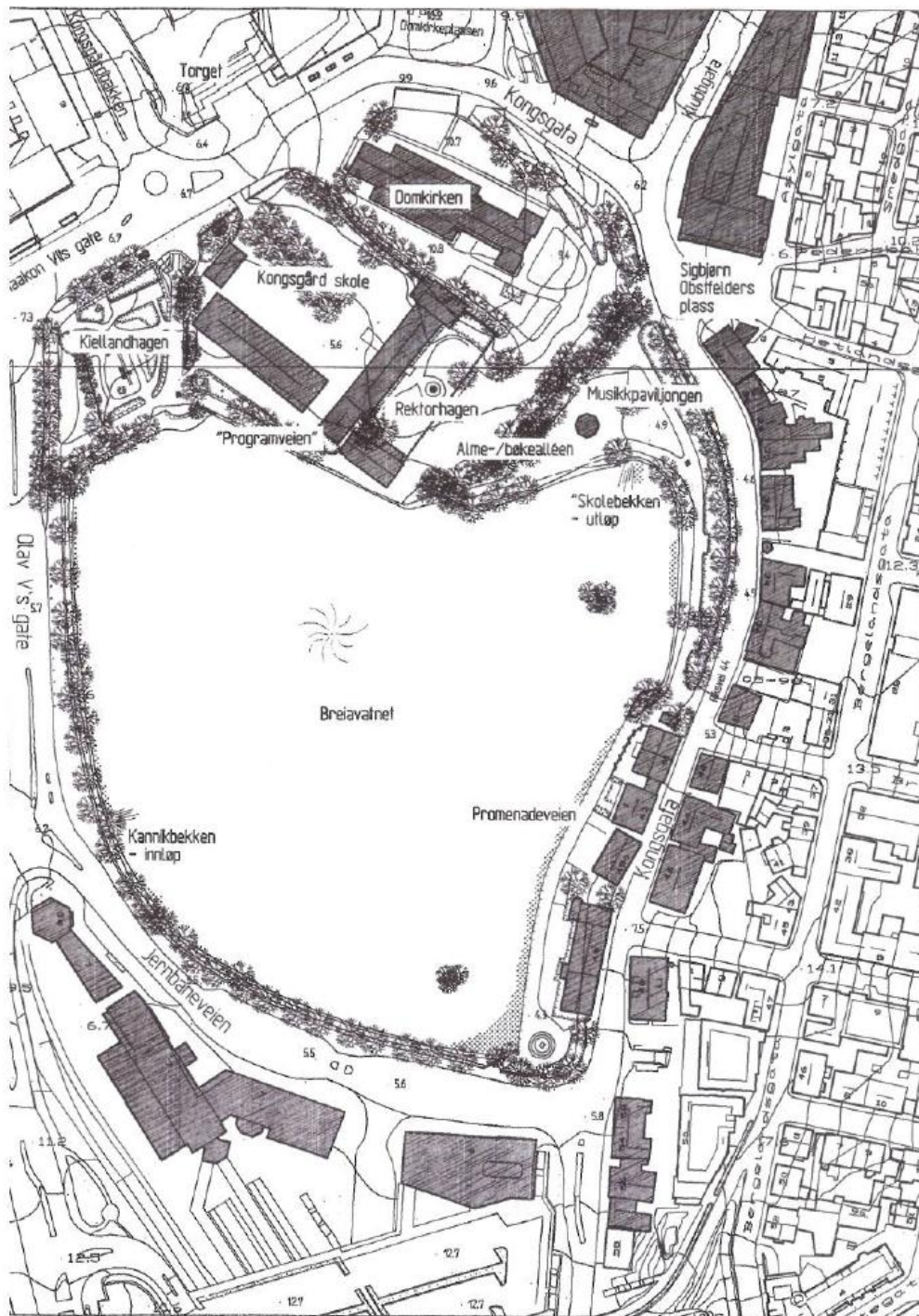
5.2.4 Utforming og beplantning

”Haven var oprindelig anlagt i ren fransk stil med brede rettvinklede gange, tette store hækker og allèer eller bitte små dukkehækker af buxbom. Med visse, regelmæssige mellemrum var det en runding, hvor fire veie mødtes, der stod bænke omkring og i modten en solskive eller en mindestøtte eller noget slikt. Men i utkanten af haven især nordvest var det plantet tæt af træer likesom en bred ramme omkring det hele. Det var simple indenlandske træer, som skulde beskytte den fine, franske have med de fremmede vekster og blomster mod den kalde vind fra havet.” (Kielland 1916).

Helt fra opparbeidelsen av Byparken har det blitt lagt vekt på å ivareta parkens historiske verdi, samtidig som en ønsket å fornye parken og å gjøre den mer brukervennlig. Den gamle trevegetasjonen er tatt godt vare på, flere tradisjonsrike blomster plantes ut hvert år, de grønne flatene er blitt utvidet, gangveisystemet er blitt forenklet og belysningen og møbleringen har beholdt sin gamle stil. Alt dette har bidratt til en mye mer brukervennlig park, både når det gjelder rekreasjon og arrangementer, men også når det gjelder ivaretakelsen av den historien parken bærer på (www.stavanger.kommune.no).

For lettere å gripe tak i hvilket område det er snakk om i forhold til beplantning, deles Byparken flere områder. Området rundt musikkpaviljongen er den delen av parken som bærer mest preg av engelsk landskapsstil, hvor alme- og bøkealléen er med på å styrke dette. Her finnes flere bed som er beplantet med blomstrende og vintergrønne busker er plantet i grupper, som gir et vakkert uttrykk uavhengig av sesong. Dette går igjen i bedene bak emigrantmonumentet. Bedene foran bygningene på østsiden av Promenadevegen bygger mer på fransk hagekunst (se vedlegg 1) og inneholder geometriske former. Parken er anlagt med en grusveg som i hovedsak strekker seg langs vannkanten på nord og østsiden. I området rundt musikkpaviljongen deler grusveien seg og leder ut mot Sigbjørn Obstfelders plass samt opp langs vestsiden av Domkirken. På østsiden av gressplen som heller ned fra Domkirken til parkområdet, går grusveien over til brosteinbelegging og fortsetter langs Kongsgata. Langs Olav V's gate og Jernbanevegen går gangvegen over til å være et smalt fortau, på utsiden av selve parkarealet. Benker er plassert flere steder i parken, med søppeldunker like ved. Ved noen av sitteområdene er bakken belagt med skiferheller, andre med grus. Skiferheller er også

brukt på stien gjennom alme- og bølgealléen. De fleste bedene i parken er avgrenset med brostein. Belysningen i parken strekker seg i hovedsak rundt hele vannet, omkranser området rundt musikkpaviljongen og Kiellandshagen. Av lyktestolper er det brukt lamper i Jugendsstil, som har stått der siden 1918. Langs Breiavatnet er det et gjerde av stål og stein, og en mur av naturstein rammer inn parken langs store deler av Kongsgata. Byparken holder en høy standard når det gjelder drift og vedlikehold, og prioriterer høyt utplanting av løk- og sommerblomster.

Figur 14. Kart over Byparken i Stavanger med stedsnavn og gatenavn. Kilde: Stavanger kommune.

Trær i parken

Trevegetasjonen omslutter mer eller mindre hele parkområdet, men skjærer parken kun i en liten grad fra byomgivelsene og støy. Trærne i parken gir en følelse av forskjellige rominndelinger i parken, men uttrykker allikevel en helhet. Den gamle alme- og bøkealléen pryder fortsatt området rundt musikkpaviljongen, slik den også gjorde for rundt 150 år siden.

De gamle trærne i parken har varierende stand, for eksempel viser det seg at bøketrærne i alléen trives bedre enn almetrærne (stedsanalyse, 1999). Dette har ført til at flere av almetrærne i alléen har måttet bli byttet ut med nye, hovedsakelig på grunn av alder, men også på grunn av råteskader. Platanlønn (*Acer pseudoplatanus*) er plantet som en ytre ramme for parken, langs de trafikkerte veiene.

Trær, lignoser, stauder og sommerblomster

Kiellandshagen er en gjenskapning av Alexander Kiellands hage anno 1900. Hagen består av snirklede gangveier hvor platanlønn danner en ramme mot de trafikkerte veiene. Det er også innslag av japansk kirsebær (*Prunus serrulata* "Royal beauty") og en agnbøk (*Carpinus betulus*) er plantet inn mot Haakon VII's gate. Ellers er også en skulptur kalt "Been" plassert på en planflate midt i hagen.

Figur 15. Bilde som viser skulptur i Kiellandshagen med fontenen i Breiavatnet i bakgrunnen. Foto: Gunn White.

”Programvegen” har beholdt sitt preg fra 1920-årene, med en bred gangvei som grenser til vannet. Et rekkverk av naturstein ved vannkanten danner en ramme for stien. Mot Kongsgård står noen store lønnetrær (*Acer* sp.) i en rekke. På veggen til Kongsgård Skole er det en informasjonstavle om fuglelivet ved Breiavatnet. Skolegården på Kongsgård er enkelt

utformet av en enkel bøkeallé inne på skolegården, og grus er lagt som et dekke. Området avgrenses av et støypejersrekkverk som vender mot Haakon VII's gate. I bedet foran Kongsgård-bygget er det plantet barlind (*Taxus media* 'Farmen' og *Taxus baccata* 'Fastigiata'), rododendron (*Rhododendron* sp. 'Cunninghams White'), rosespirea (*Spirea japonica* 'Froebelii') og hybridsnøbær (*Symphoricarpus chenaultii* 'Hancock').

Rektorhagen er ganske skjermet fra selve Byparken, på grunn av et høyt støypejersrekkverk og buskbeplantning på sørsiden av hagen. Området er derfor heller ikke like mye brukt, som andre deler av Byparken. Foran rektorhagen, ved en statue av Arne Garborg er det anlagt noen busker i plenen, sammen med et lindetre (*Tilia cordata*) og et valnøttre (*Juglans regia*). Buskene som vokser her er syrin (*Syringa vulgaris* 'Andenken an Ludwig Späth'), roseklokkebusk (*Weigela florida* 'Korea'), laurbærhegg (*Prunus laurocerasus* 'Otto Luyken') og rododendron (*Rhododendron williamsianum* hybrid).

De fire bedene som ligger inntil Domkirken er alle beplantet med ligusterleddved (*Lonicera nitida* 'Maigrün'). I tillegg til ligusterleddved, er det i de to bedene på østsiden, og det ene på sørvestsiden av Domkirken, plantet inn rododendron (*Rhododendron* 'Cunninghams White' og *Rhododendron yakusimanum* 'Schneewolke'). Bedet som ligger på vestsiden er beplantet med pieris (*Pieris japonica* 'White Cascade'), i tillegg til ligusterleddved.

Mot Kongsgaten, på andre siden av stien ved Domkirken er det plantet inn rododendron (*Rhododendron* 'Cunninghams White'), hortensia (*Hydrangea serrata* 'Blue Bird'), skimmia (*Skimmia japonica*) og skjermleddved (*Lonicera involucrata* 'Kera'). Bedet som ligger nordvest for Sigbjørn Obstfelders plass består av skimmia (*Skimmia japonica*), vintergrønn krossved (*Viburnum davidii*), vårblomstrende krossved (*Viburnum bodnantense* 'Dawn'), buskeføy (*Hedera helix* 'Arborescens'), skjermleddved (*Lonicera involucrata* 'Kera'), hortensia (*Hydrangea serrata* 'Intermedia'), hybridbarlind (*Taxus media* 'Green Mountain') og diverse rododendron (*Rhododendron* hybrid 'Herbstgrüss', *Rhododendron* hybrid 'Blutopia' og *Rhododendron bureavii* 'Hydon Velvet').

Ved Domkirkens østfront skråner terrenget ned mot parkarealet, og i bedet som har en halvsirkelform spirer og blomstrer det tulipaner (*Tulipa* sp.) om våren, og hver sommer plantes det inn flittiglise (*Impatiens walleriana*). Dette bedet er inngjerdet. På gressplenen er det også plantet en gruppe med 7 rododendron (*Rhododendron hybrid 'Blutopia'*). Gressplenen under den gamle alme- og bøkealléen er beplantet med krokus (*Crocus* sp.). På sørsiden av alme- og bøkealléen står det alm, hagtorn (*Crataegus monogyna*) og selje (*Salix* sp). Ved skolebekkens utløp står tre trær i en gruppe av alm (*Ulmus glabra*) og bøk (*Fagus sylvatica*). På østsiden av musikkpaviljongen står en ask (*Fraxinus excelsior*) som et solidærtre. Under treet er det et bed, som i sommersesongen er beplantet med sommerblomster. I år plantes stemorsblomster ut (*Viola tricolor*).

Figur 16. Bilde som viser musikkpaviljongen og asken som står som et solidærtre. Bildet er tatt under en fotoutstilling i 2008. Foto: Helge Høifødt.

I det lange bedet som strekker seg langs Kongsgata står det 13 platanlønnetrær (*Acer pseudoplatanus*) foran en natursteinmur, som sammen med trærne hindrer noe trafikkstøy. Noen av trærne er dekket av klatrende eføy (*Hedera helix*). Sammen med disse trærne er det i

bedet brukt 15 forskjellige buskplanter. Av blomstrende buskplanter er det brukt sommermagnolia (*Magnolia sieboldii*), duftskjærsmine (*Philadelphus coronarius*), syrin (*Syringa vulgaris* 'Mme Lemoine' og 'Charles Joly'), roseklokkebusk (*Weigela florida* 'Korea'), småstjernetopp (*Deutzia gracilis*), vårblomstrende krossved (*Viburnum bodnantense* 'Dawn') og skimmia (*Skimmia japonica*). Rododendron (*Rhododendron* sp.) er også mye brukt i bedet og de finnes i flere forskjellige farger. Av vintergrønne busker i denne delen av parken, finner en hybridbarlind (*Taxus media* 'Green Mountain'), kristtorn (*Ilex aquifolium*), pieris (*Pieris japonica* 'White Cascade'), laurbærhegg (*Prunus laurocerasus* 'Rotundifolia'), ligusterleddved (*Lonicera nitida* 'Maigrün'), skimmia (*Skimmia japonica*), krossved (*Viburnum davidii*) og vinterbeinved (*Euonymus fortunei* 'vegetus'). Stauden vinterglans (*Pachysandra terminalis* 'Green Carpet') og et tre av arten pagodekornell (*Cornus controversa* 'Dawyck') er også innslag i bedet. I fjor ble det også plantet inn laurbærhegg (*Prunus laurocerasus* 'Etna') i bakgrunnen langs muren, og stauder som forglemmegeisøster (*Brunnera macrophylla*), bladliljer (*Hosta* sp.) og vårkjærminne (*Omphalodes verna*) i forkanten av bedet.

I parken er det to steinbelagte platå som grenser til vannkanten. Begge stedene er det satt inn benker og søppelspann. Det ene ligger på østsiden av Breiavatnet og bak benkene er det anlagt en plen. Bed finner en i to grupper på endene av sitteområdet, hvor det er plantet laurbærhegg (*Prunus laurocerasus* 'Mount Vernon') og hortensia (*Hydrangea serrata* 'Blue Bird'). I tillegg er det et avlangt bed bak benkene hvor det hver sommer plantes inn sommerblomster. I år pryder stemorsblomster (*Viola tricolor*) bedet, i fargene hvit, svart, og lilla. Mens det i fjor ble plantet inn flittiglise (*Impatiens walleriana*) sammen med fuksia på stamme (*Fuchsia* sp.) På nordøstsiden av Breiavannet ligger det andre platået. Også her er beplantningen bak benkene, og fire små bed blir hver sommer blir beplantet med gule margeritter (*Argyranthemum frutescens*).

Figur 17. Foto som viser bedet plantet med flittiglise og fuksia. Foto: privat.

I nordenden av Promenadeveien er det anlagt en liten plass av steinheller, og rundt plassen er det plantet sommermagnolia (*Magnolia sieboldii*) og ligusterleddved (*Lonicera nitida* 'Maigrün') som står sammen med fire lindetrær (*Tilia vulgaris*). I tillegg vokser det klatrehortensia (*Hydrangea anomala petriolaris*) og klematis (*Clematis* sp. 'Lazurstern') på et espalje. I bedet på andre siden av grusveien er det plantet gule rododendron (*Rhododendron yakusimanum* 'Marietta') og vinterbeinved (*Euonymus fortunei vegetus*). Her står også et bøketre, og i løpet av de siste årene er det plantet inn en japansk dverglønn (*Acer japonicum* 'Aureum').

Figur 18. Bilde som viser det steinbelagte platået på østsiden av Breiavatnet. Foto: privat.

På østsiden av Promenadeveien står fire bygninger, blant annet restaurant og ”De eldres hus”. Bedene er beplantet med hele 23 forskjellige rosearter, og i de tre fremste bedene omkranses rosene av buksbom (*Buxus sempervierens*). I bedene er det også noen innslag av ligusterleddved, vinterbeinved og jasmin (*Jasmin nudiflorum*).

Sør i parken, hvor Jernbaneveien og Kongsgata møtes, står emigrantmonumentet. Plassen er nærmest sirkelrund, har et dekke av brostein og er utrustet med benker, søppeldunker og lyktestolper. Bedene bak plassen er beplantet med grupper av rododendron (*Rhododendron 'Cunninghams White'*, *Rhododendron yak. 'Marietta'* og *Rhododendron wardii 'Goldkrone'*), krossved (*Viburnum davidii*), pieris (*Pieris japonica 'White Cascade'*) og leucothoë (*Leucothoë fontanesiana 'Rainbow'*), med innslag av hortensia (*Hydrangea serrata 'Acuminata'*), rose (*Rosa 'Pink Robusta'*), jasmin (*Jasmin nudiflorum*), azalea (*Rhododendron Knap-Hill 'Schneegold'* og *Rhododendron Knap-Hill 'Narcissiflora'*), vårblomstrende krossved (*Viburnum burwoodii*), vinterbeinved (*Euonymus fortunei vegetus*)

og gullkorylopsi (*Corylopsis pauciflorus*). I bedene er det også innslag av stauder som sibirmure (*Waldsteinia ternata*), vinterglans (*Pachysandra terminalis*) og stivklematis (*Clematis recta*). Om sommeren plantes det også ut sommerblomster i farger fra hvit til gull i det største bedet. I området langs Jernbaneveien og Olav V's gate står det lønnetrær (*Acer pseudoplatanus* og *Acer paltanoides*) på rekke i en gresskledd skråning langs vatnet.

Figur 19. Bilde som viser området rundt emigrantmonumentet. Foto: Asplan Viak.

I Breiavatnet er det anlagt to kunstig oppbygde fugleøyer, som er frodig beplantet av pile- og seljetrær (*Salix ssp*). Det er også plantet ut vannplanter, og en fontene er plassert i senter av vannet. Dette er sammen med trevegetasjonen langs vannet med på å styrke det biologiske mangfoldet i parken (se boks 5).

Det er i alt fem skulpturer i parken den ene er et abstrakt kunstverk av Marit Aanestad kalt "Been" og ligger i kiellandshagen. Tre figurative skulpturer av mennesker og dyr finnes også; "Andemor" av Erik Haugland som står på utsiden av kongsgård, "Gutten og bukken" av Stinius Fredriksen som er plassert i det åpne området ved musikkpaviljongen og den siste er "Gasellen" av Marshall Fredricks, også kalt emigrantsmonumentet og er plassert helt sør i parken. Av byster og statuer finnes to, begge av kjente diktere. "Sigbjørn Obstfelder" av Gustav Vigeland er plassert langs "Programveien" og "Arne Garborg" av Gunnar Janson står utenfor rektorhagen. Alle er plassert i nær tilknytning til de viktigste ganglinjene i parken.

Av historiske spor i parken kan den gamle alme- og bøkealléen, kiellandshagen, rektorhagen, støpejernsgjerde rundt kiellandshagen og rektorhagen, grunnmuren til Mariakirken og ikke minst Domkirken og Breiavatnet nevnes.

Boks 5. Biologisk mangfold i Stavanger sentrum:

"Breivannet og Byparken i Stavanger sentrum er et vellykket forsøk på å bevare natur midt i en by. Breivannet og Byparken er levested for mange dyrearter. Rundt ti ulike fuglearter hekker her. Registretning gjennom mange år viser at rundt 80 ulike fuglearter har vært innom dette området. Særlig om vinteren er Breivannet et populært tilholdsted. Mattilgangen er god, isen legger seg ikke så ofte her som på mange andre vann i nærheten." (www.rogaland.naturvern.no)

5.2.5 Arrangementer

Stavanger Kommune har mange utearealer som er attraktive for utendørsarrangementer. I de siste årene har antallet utendørsarrangement økt, og det samme har størrelsen. Byparken har fra 1999 til 2007 gjennomgått en rehabilitering som har kostet 22 millioner kroner, noe som har vært med på å gjøre den mer brukervennlig for arrangementer.

I 2008 hadde Stavanger-regionen status som europeisk kulturhovedstad, noe som også var grunnen til opprustingen av parken. Stavanger2008 hadde "Open Port to Open Space" som visjon, som har bakgrunn i en internasjonal konferanse hvor byers åpne rom, gater, smau, plasser og torg er tema. Konferansen er initiert av forskerprogrammet "Open Public Urban Space" også kjent som "OPUS". I Stavanger2008 ble visjonen brukt til å se på bruken av åpne rom i Stavanger, betydningen av byrom med tanke på utvikling og endring innen kultur, samt å bruke byrommene i Stavanger som arena for diverse arrangementer (www.uis.no).

Stavanger har svært mye å by på når det gjelder kultur og arrangementer, og her har det vært flere store høydepunkter som trekker både norske og utenlandske mennesker til byen.

"Maijazz" er en av dem, og som navnet tilsier er festivalen i begynnelsen av mai måned.

Volleyball-interesserte inntar byen i juni, da det er duket for "World Tour Beach Volleyball" som er en av verdens største sandvolleyballturneringer. I slutten av juli går "Gladmaten" av stabelen, som trekker til seg mennesker fra alle verdens hjørner. Av ikke fullt så store

festivaler har Stavanger noe å by på for alle, blant annet kan Xplosif hip hop festival,

International Tatoconvention, International Chamber Music Festival, Stavanger på skeivå for

homofile og lesbiske, Stavanger Kortfilmfestival, Numusic Festival, Norsk Orgelfestival,

Potetfestivalen, Den Store Norske Humorfestivalen nevnes. Alle disse festivalene trekker

mange mennesker til den vestlandske byen, noe som videre kan være med på å trekke folk til

Byparken, hvor de kan søke ro og slappe av i en ellers pulserende og overfylt by. Byparken

er, som nevnt tidligere, et naturlig møtepunkt og ferdselsåre i Stavanger. Andre viktige

arrangementer er "Haustmarken", "Julemarked" og "Gatefest i Stavanger" som er årlige

innslag i byen. Ellers skal nevnes diverse intimkonserter på musikkpaviljongen og utstillinger

som eksempler på arrangementer som holdes i Byparken (www.regionstavanger.com,

www.stavanger.kommune.no).

5.3 Park Sonsbeek

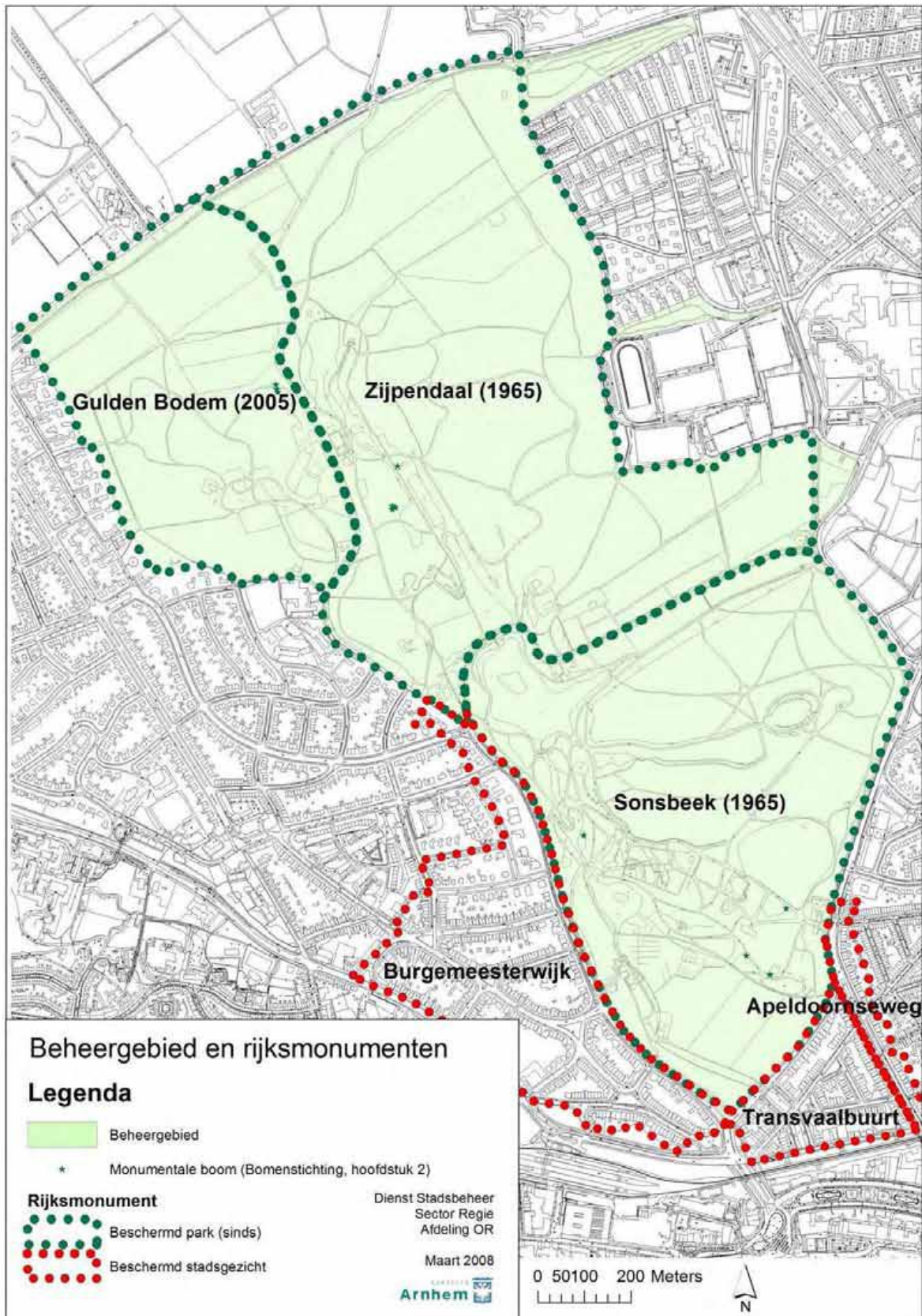
Park Sonsbeek er hva man kan kalle en bypark. Provinsen Gelderland som Arnhem ligger i har i alt 13 vakre parker, og Sonsbeek er utvilsomt den mest kjente av dem. Sonsbeek var den første monumentale parken i Nederland, og blir kalt ”Juvelen i Veluwe”. Veluwe er navnet på det morenelandskapet området ligger i. Gjennom den siste istiden fikk Veluwe den formen den har i dag. Store ismasser foldet landskapet. Senere har vær og vind erodert løse sandmasser som ble deponert nedover bakkene. Morenejorden har lagt et ypperlig grunnlag for en frodig park, og i 2008 ble Arnhem kåret til Nederlands grønneste by. Parken, som har et areal på hele 670 dekar, ble åpnet for allmennheten i 1899. ()

5.3.1 Beliggenhet

Sonsbeek ligger bare fem minutters gange fra togstasjonen i Arnhem, nord for sentrum. Sonsbeek er en del av et større parkområde som består av til sammen tre parker; Sonsbeek, Zijpendal og Gulden Bodem. Appeldornseweg avgrensner parken i øst, Burgemeesterwijk i vest og parken Zijpendaal og Gulden Boden i Nord. (se fig. xx).

Figur 20. Kart som viser Arnhems plassering i Nederland.

Figur 21. Kart som viser Park Sonsbeek med grenser til Zijpendaal. Kilde: Gemeente Arnhem.

5.3.2 Historie

De to byparkene i Arnhem, Zijpendaal og Sonsbeek er koblet sammen av en elv, St. Jansbeek. Denne elven har i dag en sterk funksjon som rekreasjonselement, men pleide tidligere å være av stor økonomisk betydning. Bosettingen og bruken av dette området vi i dag kaller Sonsbeek begynte for mer enn tusen år siden med etableringen av mange vannmøller langs elven. St. Jansbeek er rundt syv kilometer lang og kommer opp i parken Zijpendaal like over Sonsbeek. Etter turen gjennom de ulike dammene, fontenene og vannfallene i parken forsvinner elven under bakken i rør og gjennom pumpestasjoner, som fører den gjennom sentrum og ut i Nedre Rhinen (www.parksonsbeek.nl).

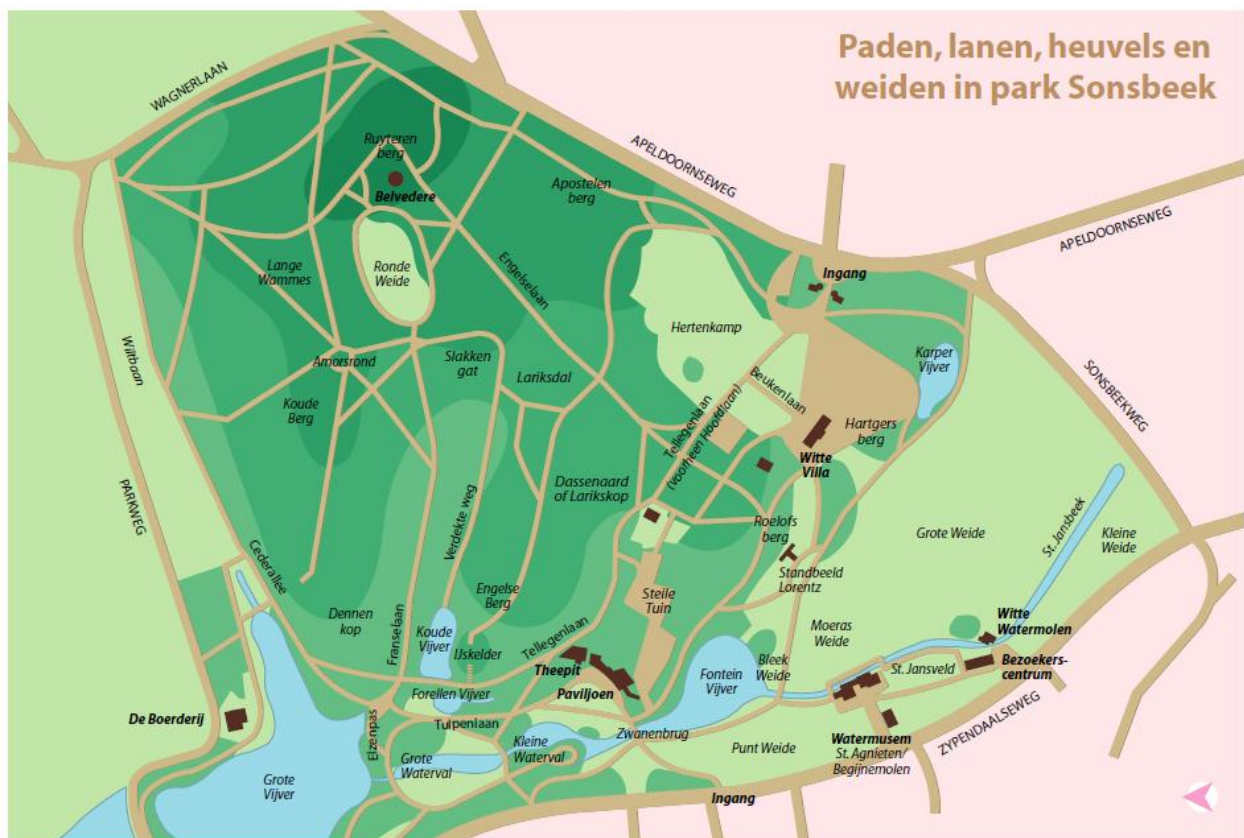
Endringer av landskapet

Der hvor elven i dag renner, pleide møllere og bønder å leve. De jaktet i skogen og hadde sauer som gresset i våtmarkene. De mange trærne som i dag finnes i parken, er stor sett plantet senere. På 1500-tallet gravde møllerne ut små reservoar slik at de alltid hadde vann til møllene sine, men disse reservoarene ble på 1800-tallet gravd ut, og bygget om til ornamentale dammer. Dette for at de skulle passe bedre inn i den engelske landskapsstilen, som en ønsket å gjøre parken om til. Det største vannet i parken "The Great Pond" var opprinnelig mye mindre, og var et slikt mølle-reservoar. Nedover i bakkene i Sonsbeek stod det i flere århundrer mange vannmøller, som gav innbyggere gode kår. I dag er det bare to igjen, en av dem fungerer fortsatt som kornmølle- den historiske "Hvite Mølle". "Gelderland møllen" måtte vike for et kunstig vannfall (www.parksonsbeek.nl).

Historien til Sonsbeek har gjennom tidene gått gjennom flere eierskap. De nye eierne har opp gjennom tidene også tilført parken sitt personlige preg, og forskjellige trær og planter ble plantet inn. På 1770-tallet fikk parken navnet Sonsbeek. Det ble på denne tiden også gravd ut store områder som ble fylt med vann, som vi i dag kjenner som "The Great Pond". I 1821 ble landskapsarkitekter satt på oppdraget med å omforme parken til å passe inn i den engelske landskapsstilen. Vann spilte en viktig rolle, og mølledammene og områdene rundt måtte vike for en rennende elv og sprutende "fontener". Ønsket om vakre åser og bakker, snirklete stier,

flotte prydbusker, utkikksposter, sprutende vann og fontener og broer. Det ble også anlagt et stort tårn som utkikkspost over hele Arnhem som het Belvedere. Et kunstig vannfall med en grotte under som en kunne vandre i, og en hjortepark ble også anlagt, men dette har sine røtter fra barokk og kinesisk hagekunst. ”Den Hvite Villaen”, som ligger nær hovedinngangen i parken ved Apeldoornseweg, ble bygget i begynnelsen av 1800-tallet (www.parksonsbeek.nl).

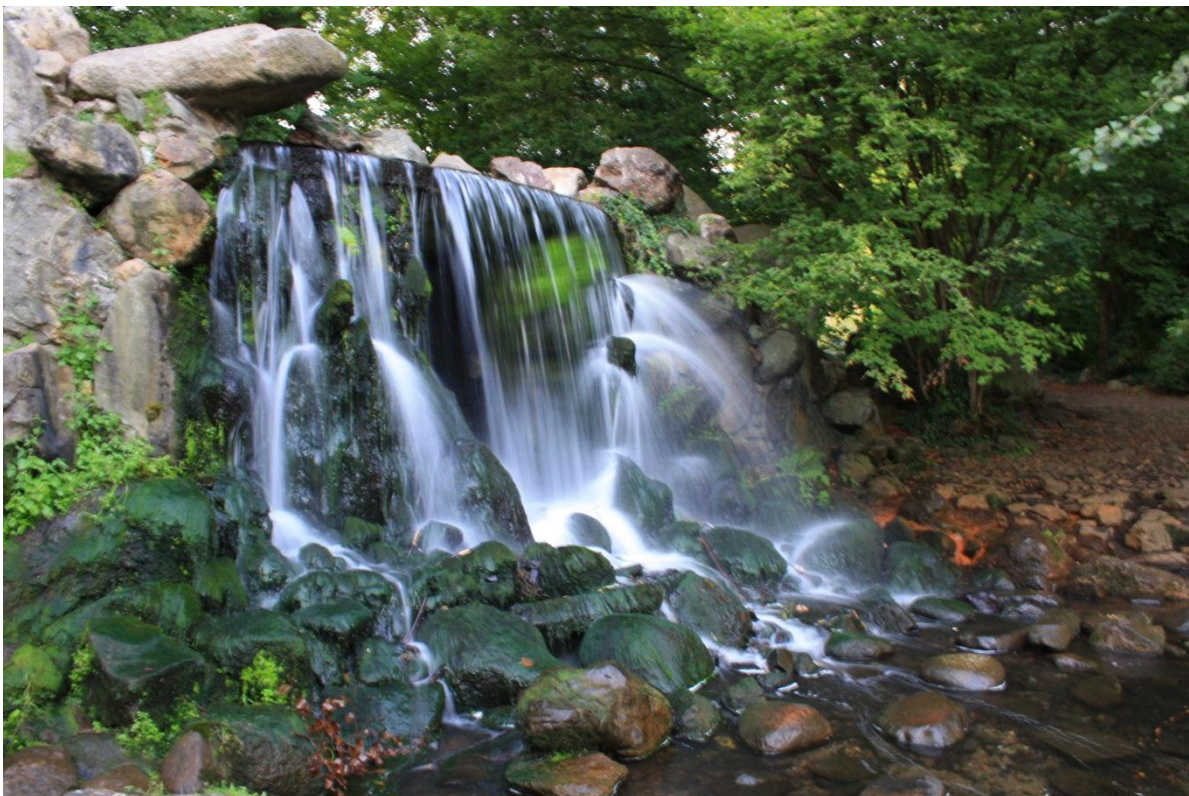
I 1899 kjøpte byen Arnhem eiendommen Sonsbeek for 1.1 millioner guilders, halve årsbudsjettet til kommunen! Den private eiendommen ble en offentlig park. Siden den gang har den vært til glede for både innbyggere og besøkende i Arnhem med sitt nøyte utførte grøntområde, sin stillhet og store plass, utsikt og kunst (www.parksonsbeek.nl).

Figur 22. Kart over Park Sonsbeek. Kilde: Gemeente Arnhem.

5.3.3 Utforming og beplantning

Park Sonsbeek har en stor naturvariasjon på grunn av sine varierende terrengformer, innslag av vann og forskjeller i fuktighet og næringsforhold i jordbunnen. Dette har vært med på å gi parken et stort spekter av forskjellige planter og dyr og med det har parken fått en spesiell verdi når det gjelder biologisk mangfold. Gjennom hele parken finner vi nydelige utkikkspunkter og deler av parken er plantet til med store trær for å få skyggefulle partier. Utsikten og gode spaserturer betydde mye i denne landskapsstilen (se den engelske landskapsstilen vedlegg 1). Variasjonen i landskapet er stort både i høyderelieff og overgangen mellom skog og åpne områder. Det er to kunstige vannfall i parken. Et stort "Grote waterval" og et mindre, "Kleine waterval". Det lille vannfallet er egentlig mer som en bekk. Det er et stort vann helt nord i parken (se figur 19) og et mindre vann med en fontene i, "Fontein Vijver". Vannet kommer fra elven i Zijpendaal og inn i Sonsbeek til det store vannet og fortsetter gjennom de forskjellige vannene ned til den gamle møllen og "The Dutch Water Museum". I området hvor elven renner er det et gammelt elvedelta som gjør at landskapet er forholdsvis flatt i der. Tallrike stier finnes rundt om i parken. De går på kryss og tvers av hverandre og er ypperlige tur og joggestier med et spennende relieff (www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl).

Figur 23. Bilde av "Grote Waterval". Foto: privat.

Bygninger i parken

Det er en del bygninger i parken. Som tidlige nevnt er Den Hvite Villaen et sentralt punkt og det første en møter når en kommer inn i parken. Villaen fungerer i dag som restaurant og konferansesenter for både kommunale og nasjonale konferanser. Her er det også overnattingsmuligheter og utstillinger. Den gamle kornmøllen med tilliggende bygg er også sentral. Det er blitt gjort om til ”The Dutch Water Museum”. Utkikkstårnet finner en på det høyeste punktet i parken. Dette er et populært besøkssted for mange mennesker. I tillegg til disse byggene finnes det to restauranter. Den ene er en kinarestaurant ved ”Svanedammen” og den andre er en kafé og restaurant like ved det store vannet (www.arnhem.nl).

Figur 24. Bilde som viser Den Hvite Villaen. Foto: Gemente Arnhem.

Kunst i parken

Det er 15 steder i parken hvor vi finner skulpturelle kunstverk. Disse er i Steile Tuin, i tilknytning til ulike broer rundt i parken som blant andre ”Svanebroen”. Det er også et

”Solsystem” i en av dammene som er satt sammen av mange metallkuler av ulik størrelse.

”The Meditation Hill” finner vi i sommerfuglhagen, og det er også en del statuer i hel figur av diverse mennesker som har vært betydningsfulle for parken (www.arnhem.nl).

Skog

Parken kan deles inn i to forskjellige skogtyper, bøke- og eikeskog. Bøkeskogen består for det meste av gamle bøketrær (*Fagus silvatica*), men noen steder forekommer det også yngre bøketrær. På enkelte, åpne områder, finnes også forekomster av arter som eik (*Quercus* sp.) og bjørk (*Betula* sp.). I eikeskogen består tresjiktet av flere løvtrearter som vintereik (*Quercus petraea*), sommereik (*Quercus robur*), hengebjørk (*Betula pendula*), lind (*Tilia cordata*), agnbøk (*Carpinus betulus*), osp (*Populus tremula*) og lønn (*Acer* sp.). Videre finner en et busksjikt i eikeskogen, hvor det er innslag av rogn (*Sorbus aucuparia*), kristtorn (*Ilex aquifolium*), hyllebær (*Sambucus* sp.), hassel (*Corylus avellana*) og selje (*Salix caprea*). Lokalt voksende linnea (*Linnaea borealis*), bringebær (*Rubus idaeus*), eføy (*Hedera helix*), bregner (*Polypodiopsida* sp.) og lilje (*Hostaceae* sp.) finnes også her. I området hvor ”Grote Waterval”/ vannfallet ligger, forekommer et tresjikt bestående av svartor (*Alnus glutinosa*) og ask (*Fraxinus excelsior*) med et busksjikt med innslag av lokale kirsebær (*Prunus cerasus*) og diverse urter. Hele 95 % av skogsarealene i parken består av løvtre, mens forekomsten av bartre kun er på 5 %. Bartrærne som finnes i parken er furu (*Pinus sylvestris*), gran (*Picea abies*), douglasgran (*Pseudotsuga menziesii*), japansk lerk (*Larix kaempferi*) og europeisk lerk (*Larix decidua*). Når det gjelder blomster i parken, er det området ”Steile Tuin” og ”Sommerfuglhagen” som har det største utvalget (www.arnhem.nl).

Figur 25. Bilde av en sti gjennom skogen. Foto: Gemeente Arnhem.

Steile Tuin

Hagen Steile Tuin har navnet sitt etter det bratte terrenget den ligger i, og har tidligere vært en kjøkkenhage for Den Hvite Villaen. Herfra ble det også solgt grønnsaker. Blomsterhagen Steile Tuin ble laget i anledning hundreårsdagen (i 1999) etter at Arnhem kommune hadde kjøpt Park Sonsbeek. Den er anlagt i ”moderne” engelsk landskapsstil slik at den passer resten av parken. (Tidligere har det vært en minigolfbane her.) Området ligger en stigning bestående av flere nivå. Hvert nivå består av et bestemt fargevalg, noe som gir parken et vakkert uttrykk og sammen med stigningen kan beplantningen betraktes fra forskjellige vinkler. De tre primærfargene rød, gul og blå går igjen i blomsterbedene og sandfarget stein støtter terrassene. Plantene som går igjen i bedene er stauder som lavendel (*Lavandula* sp.), solhatt (*Rudbeckia* sp. og *Echinacea* sp.) og hønsegress (*Persicaria* sp.). I tillegg plantes det også ut ettårige planter og blomsterløk. ”Steile Tuin” har også en liten bekk som renner gjennom området. Hele hagen er skjermet fra den omkringliggende parken med store bøketrær rundt (www.arnhem.nl).

I hagen står det også noen skulpturer. ”Heaven Gift” av den nederlandske kunstneren Hans Hovy (1953-). Disse skulpturene består av en serie polerte bronsefigurer som pryder de ulike

nivåene i hagen. Disse har organiske runde former som skal invitere til lek og utfoldelse. Kunstneren har også med disse prøvd å skape en harmoni mellom de bratte, geometriske nivåene. Kunstverkene var en gave fra Akzo Nobel i anledning åpningen av hagen og Sonsbeek hundreårsdag (www.arnhem.nl).

Figur 26. Bilde av Steile Tuin. Foto: privat.

Figur 27. Bilde av Steile Tuin som viser de forskjellige nivåene. Foto: privat.

Sommerfuglhagen

På "Parkweg", eller parkvegen, midt mellom Park Sonsbeek og Park Zijpendaal, finnes en sommerfuglhage. Det er ikke snakk om et drivhus fulle av tropiske sommerfugler, men en "naturlig hage" hvor mange blomster og planter finnes som sommerfuglene tiltrekkes av. I et varmt avgrenset område med le for vind og regn er det skapt et område hvor sommerfugler har gunstige forhold til å overvintre. Etter tre år med arbeid ble sommerfuglhagen åpnet i 2001. Det er en nydelig hage med et kunstverk i midten, "The Hill of Meditation" av den nederlandske kunstneren Peter Santino (1948-). Rundt dette kunstverket er det en blomstereng. I begynnelsen var det mye ugress og uønskede arter her, men dette er blitt betraktelig bedre. Det er satt ut stubber på en høgereliggende solfylt plass. Omkring er det plantet inn mange nektar planter som sommerfugler tiltrekkes av, som asters (*Asteraceae* sp.), sommerfuglbusker (*Buddleja* sp.) sammen med lavendel (*Lavandula* sp.). Mange gressorter vokser her sammen med flere et- og toårige plantesorter, som hvert år kommer med vakre blomster. I tillegg til nektarplantene er slike blomstrende gressletter viktige levesteder for mange sommerfugler, her kan de legge egg og livnære seg (www.arnhem.nl).

Det bemerkelsesverdige kunstverket som kunstneren Peter Santino designet til en skulpturutstilling i parken i 2001, er plassert sentralt midt i hagen. ”The Meditation Hill” er over tjue meter i diameter og over to meter høy. Det skal forestille en slags spiral som man kan følge rundt og opp, sette seg å meditere litt i eller bare se seg om, og så følge spiralen ned igjen (www.arnhem.nl).

Rundt stiene i hagen blir det hver vår satt ned greiner fra piletrær. Disse slår lett rot og når de kommer med hårete frø tiltrekker de bier og sommerfugler. Langs kantsonene i hagen er det plantet inn en lav hekk av urteplanter. Dette gir en god overgang til skogholtet like bak. Blant disse er reinfann (*Tanacetum vulgare*), kjempenattlys (*Oenothera Biennis*) og ulike slag av nesler (*Urtica* sp.). Man tar vare på dødt plantemateriale fra hagen ved å samle alt i en komposthaug. Døde grener av trær og plantemateriale gir fugler, insekter, mus og pinnsvin gode vilkår (www.arnhem.nl).

Kratt og busker fines for det meste i de nedre og fuktigere delene av hagen. Geitved (*Rhamnus chatharticus*) linnea (*Linnaea borealis*), hagtorn (*Crataegus monogyna*), slåpetorn (*Prunus spinosa*) busker er mat for voksne sommerfugler og sommerfugllarver. Det er plassert ut to bikuber i hagen og rundt dem er et plantet ulike treslag, busker og planter som biene henter pollen og nektar fra. Biene er glimrende for pollineringen av alle vekstene i sommerfuglhagen. Hagen er skreddersydd for sommerfuglers behov, men krever også en del vedlikehold. Stiene må holdes åpne, markene må pleies, buskene og trærne må trimmes og dødt plantemateriale må fjernes. Mange interesserte skoleklasser kommer hit for å studere ulike sommerfugltyper og for å lære, og se hvilket habitat sommerfuglene er avhengige av. I 2008 adopterte ”The Association for Nature and Environmental Education” sammen med ”The Association for Field Biology” i Arnhem sommerfuglhagen Sonsbeekn (www.arnhem.nl).

Figur 28. Parken på sensommeren. Det store vannfallet er i bakgrunnen. Foto: privat.

Om våren er parken på sitt mest fargerike. Da blomstrer krokuser (*Crocus* sp.) og narsisser (*Amaryllidaceae* sp.) spredt over hele Sonsbeek. I de laveste områdene, ved vann og bekker, er det også innslag av ”ville” stauder som symrer (*Anemone* sp.) Utenom de overnevnte innslagene av blomster, er det løvtrær og gressplener som er dominerende vegetasjon i parken (www.arnhem.nl).

5.3.4 Arrangementer

Det er flere arrangementer i Sonsbeek som trekker mennesker til parken. Blant annet arrangeres det musikkfestivaler, teaterfestivaler, konserter og kunstutstillinger. Av teaterforestillinger kan ”Park Open”, ”Color of Night” og ”1000 and 1 night” nevnes. I 2008 ble ”International sculpture exhibition” arrangert for tiende gang siden 1949. Park Sonsbeek har markert seg i både nasjonal og internasjonal sammenheng med sine midlertidige kunstutstillinger og folkemengden som de ulike arrangementene tiltrekker seg (www.arnhem.nl).

Figur 29. Bilde fra en teater festival i Park Sonsbeek. Foto: Gemeente Arnhem.

6.0 ANALYSE

Opplevelsen av et landskap er nært knyttet til det vi som mennesker opplever med våre sanser, kunnskaper, holdninger og erfaringer. For å få et begrep om hvordan mennesker opplever de aktuelle parkene, ble det gjennomført observasjoner og spørreundersøkelser. Målet med dette var å få en oversikt over hvordan mennesker bruker parkene, om parkene bevisst ble oppsøkt, eller om de ble mer brukt som en ferdselsåre og ikke minst hvilke brukergrupper som oppsøker dem. Sammen med de faglige vurderingene av kunnskap, holdninger og erfaringer, ble folk intervjuet om hvordan de forholder seg til parken, hva de synes er verdifullt og eventuelle forbedringer de kunne tenke seg. Dette for å få frem de forskjellige landskapsverdiene i den aktuelle parken. Den arkitektoniske og rommessige vurderingen er basert på en faglig registrering og analyse av vegetasjonsbruken og de visuelle og romlige forholdene knyttet til grønstrukturen.

6.1 Observasjon og undersøkelser i parkene

I spørreundersøkelsene stilte vi åtte spørsmål til tilfeldige mennesker som oppholdt seg, eller gikk gjennom parkene. Disse spørsmålene gikk hovedsakelig på hva de syntes om utformingen av parken, hva de syntes var positivt og negativt med parkene og hva som eventuelt kunne forbedres. Dette spørsmålet kan tolkes visuelt som om de liker utformingen generelt, eller sosialt i måten som den brukes på. Vi spurte dem spesielt om vegetasjonsbruken og utformingen av beplantningen som kanskje var det spørsmålet som veide tyngst. Spørsmål om bruk av parken ble også stilt, hvordan de stiller seg til arrangementer av ulike slag i parken og om de selv bruker parken, og i tilfelle hvor ofte. Vi lurte også på hva de gjorde når de oppholdte seg i parken, og vi delte opp tidsintervallene mellom opptil 30 minutt, 30 minutter til en time, fra en til to timer, fra to til tre timer. Til slutt ville vi vite alder og bosted. Til sammen ble 30 personer i hver park spurt, Vi delte brukerne opp i aldersgruppene 15-25, 26-35, 36-50, 51-100. Spørreundersøkelsene foregikk i tidsrommet fra slutten av juni til slutten av oktober 2009.

I observasjonsstudiene var vi i parkene på tre forskjellige tidspunkt på ulike dager i uken. Her observerte vi hvem som brukte parken og hva de gjorde når de var der. Vi så på hvor lenge de enkelte oppholdt seg i parken, og om det var forskjell på hvem som oppholdt seg i parken på for eksempel en søndags ettermiddag og en torsdags formiddag. Været spiller også en rolle på om folk trekkes til parkene. Vi noterte oss dette og sammenlignet det opp mot svarene vi fikk på spørreundersøkelsene.

6.1.1 Analyse av Rådhusplassen i Haugesund

6.1.1.1 Spørreundersøkelse

Utforming og beplantning

De spurte ser ut til å vektlegge vegetasjonen og beplantningen mest i spørsmål om utforming av Rådhusplassen. Under spørsmålene om hva de syntes var positivt med parken og hva som eventuelt kunne forbedres. De fleste vi spurte kommenterte ”villnisset” av busker i krokene av parken, og at dette burde gjøres noe med. En annen ting det ble ønsket forbedringer på er skjerming av trafikken som går på alle fire sidene av Rådhusplassen. De føler det kan være uttrykt med tanke på små barn. Enkelte synes det var ”forferdelig” at rododendronbuskene ble fjernet like før sommeren i fjor (2009) og ønsket dem tilbake. Noen ønsket ikke å utale seg, mens andre mente at enkelte brukere er veldig forstyrrende i parkbildet, og pekte da på alkoholbruken. Et par av de spurte mente det godt kunne være mer belysning om kvelden med tanke på enkelte lysskye aktiviteter som har funnet sted her, og at i det i den sammenhengen burde være mindre beplantning ut mot gatene. Noen ønsket seg en ”fortauskafè” eller mer torgaktivitet, hvor de kunne kjøpe kaffe og kaker, ”sånn som i København”. Flere mente at benkene burde vært byttet ut eller restaurert. Det ble kommentert at asfalten i barneparken burde vært byttet ut med brostein slik at den står i stil til resten av festplassen. Noen sier at de ikke liker beliggenheten til rådhusplassen, med tanke på trafikkstøyen fra gatene rundt, og foretrekker andre steder å oppholde seg. Andre er udelt positive til rådhusplassen og synes den er helt nydelig i både utforming og beplantning. På spørsmål om hva folk legger merke til med vegetasjonsbruken og arrangementen av den, har de fleste noe å utsette på vedlikeholdet. ”Litt stusslig sånn som det ser ut nå noen steder”, men de mente at med litt bedre stell og en

liten opprustning så ville det bli fint. Andre mente at beplantningen var fin og at parken generelt er flott. Et par ytrer at de ikke liker ”bedding-plants”, eller sommerblomster, og mente at dette er en for lettvinnt løsning. Helst synes de at det skulle være stauder og vintergrønne busker i parkanlegget. Det blir pekt på at det har vært en del omplantning og utskiftning av blomster, men at man stort sett er flinke til å arrangere beplantningen.

Bruk

Brukerne av rådhusplassen er hovedsakelig folk i aldersgruppen 51-100. Med hele 50 % overgår de alle andre aldersgrupper. Deretter følger aldersgruppen 36-50 med 30 %. De resterende prosentene er folk i aldersgruppen 15-35. 10 % av de spurte hadde med seg barn. 70 % av de spurte er fra Haugesund og omegn dvs. Karmøy, Sveio og Tysvær. Resten er utenbys eller fra utlandet. På spørsmål om bruken av parken har svarene vært varierende. Et overraskende klart flertall med 70 % bruker kun parken som gjennomgangsåre. Observasjoner som er gjort over rådhusplassen støtter opp under dette. I spørreundersøkelsen var et av spørsmålene om folk bruker parken ofte og 60 % svarte nei. Undersøkelsene viser at folk gjennomsnittlig oppholder seg i parken i opptil 30 minutt av gangen. Dette er lenge nok til å spise lunsjen sin, lese avisen og slappe litt av. Kun 10 % oppholder seg i mer enn en time og hele 70 % svarer at de bare går gjennom parken på veg til sentrum eller andre steder. På spørsmål om hva de gjør når de oppholder seg i parken, svarer mesteparten at de sitter og slapper av, leser, og/eller handler på torget. Noen få sier de bare bruker parken på 17. mai i forbindelse med ordførerens tale. Det er også mange som sier at de brukte parken mer da de var studenter ved Høgskolen og/eller da hadde små barn. De resterende bruker parken til å møte venner eller oppholde seg der med barnebarn. Når det gjelder arrangementer på Rådhusplassen er de aller fleste veldig positive til dette, og noen kunne tenke seg enda flere. 80 % av de spurte (uavhengig av alder) er utelukkende positive til arrangementer. Kun et fåtall, 10 %, har ytret at de ikke synes det passer seg med arrangementer av noe slag på rådhusplassen siden den er fredet, og da tenker de spesielt på tivoli. De resterende er nøytrale. Det må tas høyde for at denne brukerundersøkelsen ble foretatt i tidsrommet begynnelsen av juli til slutten av august. HSH- høgskolen er nærmeste nabo og mange studenter oppholder seg i parken i fritimer og rundt lunsjtid, og vi har ikke fått inn et korrekt bilde av denne aldersgruppen.

6.1.1.2 Observasjonsstudier om bruken av parken

Under observasjonsdagene på rådhusplassen viser det seg at det er kanskje var vel så mange som går gjennom parken som dem som oppholder seg der. Mange av de forbigående var enten på veg til eller fra sentrum eller høgskolen. Av dem som oppholdt seg i parken var det mest eldre og småbarnsfamilier. De oppholdt seg helst i den nedre del av parken, som etter gammelt kalles "Barneparken". Tenåringene brukte også parken til å møtes og "henge" i.

Ikke spesielt mange ser ut til å oppholde seg i det åpne rommet på festplassen. De fleste som kommer hit foretrekker å sette seg på benker i et litt mer beplantet område. I det sørligste og mer tettere beplantede hjørnet av parken sitter ofte lokale alkoholikere. Mange av dem har hunder med seg og kan være ganske høylytte. Det kan virke som folk ellers plasserer seg med ganske stor avstand fra dem.

Tenåringene oppholdt seg i parken i lange perioder av gangen. Der traff de venner og satt og pratet. Småbarnsfamilier oppholder seg ikke så lenge i parken, men mange har medbrakte bakervarer fra det nærmeste bakeriet, og ungene leker med vannet fra fontenen. De eldre møtes litt på samme måte som tenåringene, og de oppholder seg her over et lengre tidsrom. De leser aviser og titter på forbigående. Mange kommer også innom når det er torgvarer å få tak i.

6.1.1.2 Utforming og Beplantning

Festplassen er som tidligere nevnt belagt med brostein, mens området nede ved Barneparken er asfaltbelagt. Noen spurte påpeker at dette harmonerer dårlig og at det burde være brosteinbelagt her også. Det kan tenkes at asfalten i Barneparken er belagt med tanke på barnevogner og trehjulsykler som gjør det enklere å ferdes der. Kanskje er det nettopp dette som gjør at de fleste oppholder seg i denne delen av rådhusplassen. Sammen med fontenen og omkringsatte benker og beplantning som forsterker romfølelsen, er dette blitt et naturlig sentrum for lek og opphold.

Ellers rundt om på plenen er det skiferbelagte stier for å hindre folk i å gå på plenen. Disse er ikke så godt vedlikeholdt og er stedvis overgrodd. I spørreundersøkelsen kom det fram at på spørsmål angående beplantningen og arrangementen av den, hadde de fleste noe å utsette på vedlikeholdet. Beplantningen som vi finner i dag er satt sammen ganske ustrukturert. Blant annet nevnte nesten alle de spurte ”villnisset” i krokene og at rekken av blomsterbusker er ”hullete”. Mange av disse hullene er direkte forårsaket av slitasje. Folk bruker en godt opparbeidet ”snarveg” gjennom buskene som går direkte mot trappeinngangen til høgskolen. Dette støtter observasjonene i parken opp om. Dette kan understreke det faktum at beplantningen var planlagt annerledes enn den er utført, og at den ”rotete” beplantningen skiller seg fra den ellers ”striglede” stilen som rådhusplassen er anlagt i.

6.1.1.4 utfordringer og problemstillinger

Haugesund kommune ga i sin tid Høgskolen Stord/ Haugesund en gratis byggeplass, byens fineste tomt på sørsiden av rådhusplassen. Arkitekten for den store utbyggingen gikk ut i fra at hovedinngangen skulle ligge til rådhusplassen. Skolen fikk et flott inngangsparti med en imponerende trapp mot nord. Hvis vi legger en linje gjennom rådhusets hovedinngang og rett ned i vest, går denne linjen gjennom midten av fontenen og fortsetter i midten av det brosteinbelagte feltet ned til Haraldsgaten. Hvis vi legger en tilsvarende linje gjennom fontenen, men går mot sør, går denne linjen midt gjennom trappen til høgskolen.

Høgskolen, som utover å være fremragende i arkitektur i seg selv (nominert som årets beste i Norge i 1999) er også prosjektert som en del av rådhusplassen. Inngangen til skolen ligger som tidligere nevnt mot rådhusplassen, men rådhusplassen er sperret av et kratt og noen trær. Dette betyr at man må gå helt rundt for å komme inn på plassen på veg til og fra sentrum. Arkitekten tegnet i sin tid et forslag hvor kratt og noen få trær var fjernet, og brosteinbelegget omkring fontenen var forlenget sørover til skolen. En logisk, fornuftig og rimelig løsning. Arkitekten fikk imidlertid beskjed om at rådhusplassen var fredet og at det ikke var mulig å foreta endringer av noen art. Allerede lenge før skolen var en realitet hadde de omkringboende etablert en ”ulovlig” sti eller ”snarveg” gjennom krattet fra Lillesundgaten til rådhusplassen. Denne ble tatt i bruk av studentene da skolen ble etablert. Denne ”snarvegen” fortøner seg som et stort, utvidet hull i rekken av busker, og er svært skjummende. Et

kompromiss som er foreslått av kommunens sektor for Drift er at den ”etablerte stien gjennom buskene kunne utvides noe” (Haugesund Avis, 24. august 1996). Å utvide den allerede etablerte stien kunne vært en god idé, her kunne legges skiferheller som også finnes på innsiden av buskene. I dag er den bare en ”jordsti” gjennom krattet. Enten får stien åpnes opp bedre slik at det ikke ser ut som et stort sår i rådhusplassens fasade, eller så får den plantes igjen. I år er det 12 år siden skolen ble åpnet og de over tusen studentene sniker seg fortsatt gjennom buskene for å komme over på rådhusplassen, skolens nærmeste nabo. Og omvent kan de besøkende fra inn- og utland ikke komme inn i skolen fra byens fornemste plass. Kommunens forklaring på tilstanden er som allerede nevnt at plassen er fredet, og Fylkesmannen i Rogaland hevder at ”en utvidelse med brostein vil skade plassen som et kulturminne” (Haugesund Avis, 24. august 1996). Etter min vurdering synes jeg den nåværende ”løsningen” med et uthulet buskkratt ut mot gaten fra rådhusplassen, direkte mot hovedinngangen til skolen er mer visuelt til skade for rådhusplassen som kulturminne.

Et lukket hjørne i et parkområde eller offentlig areal kan i noen tilfeller innby til lyssky aktiviteter. Det sørligste hjørnet av rådhusplassen, like ovenfor høgskolen er blitt tilholdssted for individer som tilbringer dagen sammen med en pose øl og kamerater på en benk i det fri. De store rododendronbuskene som vokser langs muren er blitt ødelagt flere steder, og noen av benkene er trukket inn i ”hullene”, som muligvis gir en viss beskyttelse for regnet. Etterlatenskapene rundt om tyder imidlertid på at her foregår det litt av hvert. Lukten bekrefter det. Det er blitt en plass hvor man gjør fra seg av den typen som en for en hver pris ønsker å unngå. Dette kan unngås ved å gjøre området mer oversiktlig, og hvor man lager passasjer ved å åpne opp mot Lillesundsgaten som tidligere foreslått av flere arkitekter. På denne måten får høgskolen også en naturlig sammenheng med rådhusplassen.

Som nevnt ovenfor forekommer det en del lyssky aktiviteter i rådhusparken. Det er en del lokale alkoholikere og narkomane som oppholder seg her omtrent daglig. De etterlater seg tomme ølbokser og forsøpler området til tross for godt anlagte søppelordninger. Dette synes mange av de spurte er ganske ubehagelig og dette bidrar også til at de ikke bruker parken like mye som de kunne ønske seg. Særlig understreker småbarnsfamiliene dette. Dette er en av de vanskelige problemstillingene vi treffer på når det gjelder grønne områder i byer. På den ene siden skal parkområder kunne brukes av alle typer innbyggere, men samtidig er det ofte

nettopp slike steder som kan generere et visst ”missbruk”. Mange av de spurte mente dette var et problem kommunen burde ta på alvor og ”gjøre noe med”. Noen foreslår kafeer og lignende i parken som et mulig tiltak både for å invitere til mer bruk og at dette dermed vil ”jage bort” denne typen av aktiviteter.

Tiltak ble gjort i fjor sommer (2009) da det ble anmeldt voldtekt bak rododendronbuskene i parken. Kommunen svarte med å fjerne alle buskene langs inngangspartiet fra Knut Knutsen O.A.S gate hvor tilfellet skulle ha funnet sted. Mange av de spurte i spørreundersøkelsene påpekte at de savnet buskene og syntes parken burde beplantes enda bedre for å beskytte mot de trafikkerte gatene rundt. En park må ha fleksible løsninger og tilpasses endringer både mht. endret bruk og nye behov og pålegg for eksempel krav om universell utforming. Siden plassen og parken er fredet vil dette være en utfordring for byen.

Plantebruken i parken og strukturen er ikke helt i tråd med de originale plantegningene. Kommunen ønsker nå å tilbakeføre parken, så langt det er mulig til de originale tegningene. Dette krever selvsagt en del modifikasjoner med tanke på plantearter, siden noen rett og slett ikke er å få tak i lenger. Dette kan for eksempel være historiske roser. Problemarter mht. allergi er det også viktig å være oppmerksom på. Arbeidet med å fjerne noen av det omtalte ”villnisset” i form av blomsterbusker i krokene tar til om kort tid. Her skal de plante inn søylepoppe fra de originale tegningene.

6.1.2 Analyse av Byparken i Stavanger

6.1.2.1 Spørreundersøkelse

Utforming og beplantning

Ut ifra spørreundersøkelsene kom det for det meste positive tilbakemeldinger om parken, og de fleste la merke til hvor ryddig og vedlikeholdt den var. Flere gav uttrykk for at de synes vannet, fuglelivet, og parkens sentrale beliggenhet var viktig. Parkens funksjon som gjennomgangsåre og møtested ble også kommentert av flere, og de synes dette var svært positivt. Det ble også kommentert at beplantningen, belysningen og omgivelsene var med på å gi parken et positivt uttrykk. I tillegg ble det nevnt at pyntingen til jul, med blant annet hjerter i trærne var med på å gi menneskene julestemning. ”Jeg kommer ikke i julestemning før lysene er hengt opp i trærne rundt vannet” uttrykte en. Flesteparten kommenterte også at det var godt med sitteplasser og søppeldunker. Når det kommer til negative forhold ved parken, bemerket flere at fugler griset til parken, noe som de så på som et av de store problemene i parken, og begrenset mulighetene for å sette seg på benkene. Andre negative forhold var blant annet støyen fra trafikken, at det var litt søppel rundt om kring og den var litt liten. Ut fra undersøkelsen kom det også frem forslag til forbedringer. Blant annet var det ønsket om bedre vedlikehold, med tanke på fugl og renere vann. Folk ønsket også mer arrangementer, gjerne i kombinasjon med uteservering.

Når det gjelder vegetasjonsbruk og arrangementen av denne, kommenterte flesteparten bruken av blomstrende planter og sommerblomster. Dette stilte de seg svært positive til. Trærne ble også påpekt av mange, og at de synes de gamle trærne var vakre å se på. Noen kommenterte også parkens årsvariasjon, men mente likevel at parken var penest om sommeren.

Bruk

Ut fra spørreundersøkelsen kommer det frem at 40 % bruker parken daglig, ukentlig eller månedlig. Resterende 60 % benytter seg kun av parken i perioder eller sjeldnere, og noen var der også for første gang. 20 % bruker parken kun som en gjennomgangsåre, og oppholder seg aldri i parken ellers. 40 % bruker parken i hovedsak som gjennomgangsåre, og 60 % av disse besøker i tillegg parken periodevis og oppholder seg i lengre tidsrom. Bare 10 % oppholdt seg i parken mer enn 30 minutter, og 20 % oppholder seg i parken mellom 30 minutt og en time. Undersøkelsene viser altså at parken oftest brukes som en ferdselsåre eller til opphold mellom 30 minutt og en time. Dette støtter observasjonene i parken opp om.

Av de spurte var 70 % av dem fra Stavanger og omegn, og 10 % var utenbys fra. 20 % av brukerne var fra utlandet, herunder Nederland og USA. Når det kommer til alder var aldersgruppen 26-35 best representert med 40 %, etterfulgt av aldersgruppen 15-25 med 30 %. Unge i alderen 26-35 år var representert med 20 % og de resterende 10 % var folk i aldersgruppen 50-100. 20 % av de spurte hadde barn eller barnebarn med seg.

De av menneskene som oppholder seg i parken sitter på benkene, spiser, mater fuglene og/eller er der for å møte venner. Noen er der fr å oppleve diverse kulturarrangementer, lese, ta bilder eller bare sitte å kikke på folk. Ellers er det noen som oppholder seg i parken for å gå tur, grille eller ta pause fra jobb eller skole.

6.1.2.2 Observasjonsstudier om bruken av parken

Observasjonene som ble gjennomført sommeren 2009 viste at de fleste brukte parken som en ferdselsåre, hvor de vandret fra eller til busstasjonen, jernbanestasjonen eller sentrum. Noen går i et behagelig tempo og kikket seg rundt, mens andre småløper med en kaffe i hånden og mobilen på øret mens de ser på klokken. Parken blir også brukt til opphold, og flere aldersgrupper benytter seg av denne muligheten. Det er for det meste småbarnsfamilier, mødre med barnevogner, ungdommer, og eldre som satte seg ned for å nyte omgivelsene i parken. Småbarnsfamiliene er der for å mate fuglene, se på vannet, og i noen tilfeller sitter de seg på plenen og har piknik med medbrakt mat. På mødrene kan det virke som at dette er en

daglig møteplass, hvor de kan møte andre, prate, spise lunsj og slappe av sammen med barna sine og andre mødre. Også for de eldre virker det også som at dette er et sted de ofte møttes, hvor de sitter på benkene nede ved vannet, leste avisen, kikker utover vannet eller bare sitter og prater om vær og vind. Noen ungdommer møttes i parken for å møte venner, spise, slappe av og snakke, mens andre sitter alene på en benk med en bok i hånden og nyter det fine været. Det er også innslag av gatemusikanter som sitter på benker og spiller musikk for å tjene penger til livets opphold. En annen mann går rundt og forkynnet guds ord og pratet med mennesker om livet.

6.1.2.3 ”Workshop” med barnehagebarn

For å få oppmerksomhet om betydningen av grønne lunger i byområder arrangerte vi et møte mellom barnehagebarn og travle voksne i Stavanger sentrum. Vi tok med oss seks barnehagebarn fra en barnehage på Tau (tre gutter og tre jenter), til Byparken i Stavanger torsdag den 8. april i år. Av barna fikk vi god hjelp til å plante frø av flittiglise (*Impatiens walleriana*) i pottes med jord, i alt ca 60 stk. Vi pakket pottene i små poser med en liten informasjonsbrosjyre (flyer) i hver (se fig. 27). På flyeren hadde vi skrevet litt om fremtidige arrangementer i parken og viktigheten av grønne lunger og parker som dette i et bylandskap. Vi hadde også enkelt forklart vår lille ”workshop” sammen med kontaktinformasjon om noen skulle ville gi en tilbakemelding. Vi fikk ellers muntlige tilbakemeldinger på stedet etter hvert som vi delte ut pottene. Folk var nysgjerrige på hva vi drev med, og mange tok seg tid til å stoppe opp å spørre og rose oss for innsatsen. Barna var veldig hjelpsomme og engasjerte i å plante ut frø i pottene, men kanskje mest opptatt av hvilken farge det ville bli på blomstene. Noen mistet litt entusiasmen etter hvert, men to ivrige jenter fortsatte å plante mens de andre barna matet fuglene. Når alle pottene var plantet og posene var pakket, var det tid for å gi dem bort. Barna var gull verdt å ha med, siden ingen forbipasserende kunne unngå blikkontakt med dem når de sto klar med en utstrakt arm og en pose i hånden. Det var en svært effektiv fremgangsmåte, og posene fløy ut når barna uhøytidelig stoppet mennesker på farten.

Vi kontaktet også media, Stavanger Aftenblad og Strandbuen, men de møtte ikke opp. Vi sendte dem senere en e-post med noen bilder og informasjon. Etter vår mening var det en veldig givende dag i parken med barna. Vi følte at vi fikk mye igjen for innsatsen med å inkludere barna i arbeidet. Barnehagen synes det var veldig positivt og gledet seg over at barna fikk en dag ute i parken med en slik spennende oppgave. Vi fikk også tilbakemeldinger og kommentarer fra forbipasserende som hadde ulike synspunkt verdt å ta med.

”Workshopen” handlet om å skape litt blest om betydningen av grønne lunger i byer, og å få folk til å bli oppmerksomme på barnas behov. ”Workshopen” var et fint supplement til observasjon- og spørreundersøkelsene våre.

Figur 30. Bilde fra workshop i Byparken i Stavanger. Barna planter frø i pottes. Foto: privat.

Figur 31. Bilde fra workshop. Barna deler ut pottene med frø. Foto: privat.

Workshop ved Breiavannet i Stavanger

Vi er to studenter som skriver en bacheloroppgave om grønstruktur i byer ved Høgskolen i Sogn og Fjordane. Oppgaven er en sammenlignende studie av tre forskjellige byparker i Haugesund (Rådhusplassen), Stavanger (Breiavannet) og Arnhem, Nederland (Park Sonsbeek). Her ser vi på historie, utforming, bruk og beplantning mm.

I dag er vi her ved Breiavannet i forbindelse med oppgaven vår hvor vi gjør en workshop med et barnehagekull. Meningen er å demonstrere på en kreativ måte både for barna og forbipasserende viktigheten av grønne lunger i et bylandskap. Barna har plantet frø av "Flittiglise" i pottes, som med litt stell og omsorg vil bli en fin sommerblomst.

Grønnstrukturen er svært viktig for menneskers helse og livskvalitet uansett alder. For mennesker som bor i områder som er sterkt belastet med trafikk, støy og forurensning vil grønne områder fungere som et hvilested. De har stor verdi både for friluftsliv og rekreasjon samt at de har en stor betydning for barns lek og utvikling. Grøntområder har en stor pedagogisk betydning i forhold til barn og unge. De gir landskapet en identitet på samme tid som det har betydning for lokalklima, luftkvalitet og det fungerer som et rensesystem. Ikke minst er det også et attraktivt transportnett for fotgjengere og syklister.

Stavanger har mange arrangementer som trekker folk til sentrum, men også som trekker folk videre til grøntområdene rundt om i byen. Her nevner vi noen av de største:

Når:	Hva:	Hvor:
05.06.2010	Rogafest	Vaulen badeplass
12.06.2010	Norsjørippet	Egersund - Sandnes
28.06.2010 til 03.07.2010	World Tour Beach Volleyball 2010	Stavanger sentrum
28.07.2010 31.07.2010	Gladmaten 2010	Stavanger sentrum

Ha en fin dag videre og hjertelig velkommen tilbake til arrangementer i Stavanger!

Ønsker du å gi tilbakemelding om arrangementet kan du sende oss en e-post på: sunniva_forland@hotmail.com eller annette_hetlelid@hotmail.com

Figur 32. Informasjonsbrosjyre som ble delt ut til forbipasserende under workshopen.

6.1.2.4 Utforming og beplantning

Byparken er som tidligere nevnt, anlagt i engelsk landskapsstil, noe som sammen med parkens historie har satt sine spor på utformingen. Gamle trær og planter er ivaretatt og hvert år blir det plantet inn flittiglige (*Impatiens walleriana*) og fuksia (*Fuchsia sp.*), som er tradisjonsrike sommerblomster i Stavanger. Det at parken holder høy standard på drift og vedlikehold har vært med på at mange gode kvaliteter er blitt tatt vare på og videreutviklet.

Beplantningen kan virke litt rotete ved første øyekast, men en merker fort at plantene er satt sammen slik for en grunn. Vintergrønne og blomstrende busker er plantet sammen, noe som gir parken et vakkert preg uansett årstid. Om våren spirer krokus under bøke- og almealléen, og sammen med knoppene på busker og trær, er dette parkens første vårtegn. Noen busker er også vårblomstrende som for eksempel krossved (*Viburnum bodnantense 'Dawn'*) og kornell (*Cornus mas 'Cormas'*), og er med på å styrke parkens uttrykk om våren. Om sommeren blomstrer parken i flere fargetoner, alt etter når i sesongen det er. Parken gir et preg av at beplantningen er nøye planlagt, og i løpet av sommeren dukker det stadig opp nye blomster og farger.

Bruken av sommerblomster er også med på å gi parken et fargerikt uttrykk som varer hele sesongen, i motsetning til stauder og busker som ofte har en kortere blomstringsperiode. Det er også flere planter som gir en god duft, som for eksempel roser, syrin (*Syringa vulgaris*) og duftskjærsmine (*Philadelphus coronarius*). Tidlig på høsten begynner andre planter å blomstre, noe som kan gi følelsen av at sommersesongen varer lengre. Hortensia (*Hydrangea serrata 'Acuminata'*) og høstblomstrende rododendron (*Rhododendron hybrid 'Herbstgrüß'*) er eksempler på dette. Senere i høstsesongen er det høstfarger som dominerer fargespekteret i parken. Gult, oransje og rødt bladverk på trærne og planter som rødkornell (*Cornus sericea 'Farba'*) og diverse beinvedplanter (*Euonymus sp.*). De eviggrønne plantene pryder parken om vinteren, slik som hybridbarlind (*Taxus media 'Green Mountain'*), laurbærhegg (*Prunus laurocerasus 'Rotundifolia'*) og vinterbeinved (*Euonymus fortunei vegetus*). Noen av buskplantene har også bær om vinteren, for eksempel har kristtorn (*Ilex aquifolium*) røde bær. Denne årsvariasjonen gir parken et vakkert uttrykk hele året.

6.1.2.5 Utfordringer og problemstillinger

Rehabiliteringen som Byparken gikk i gjennom i årene 1999 til 2007, har ført til forbedringer i utformingen og parken har utviklet seg til en park med høy standard på drift og vedlikehold.

Problemene parken står ovenfor i dag handler i stor grad om bruk og brukervennlighet. Når det gjelder brukervennlighet dukker det opp problemer som går på selve utformingen av praken. De eksisterende ganglinjene i parken fungerer i sin helhet bra, men på sørvestsiden av Breiavatnet, langs Jernbaneveien og Olav V's gate, ligger gangveien på fortauet og utenfor selve parkarealet. Denne ganglinjen føles ikke som en del av parkarealet, men heller som en del av sterkt trafikkerte gater. Dette fører videre til at en spasertur rundt hele vannet ikke er like innbydende. Området bør altså innlemmes mer i parkarealet, men det er likevel ikke så enkelt å gripe fatt og gjøre noe med dette. Breiavatnet ligger såpass tett inntil fortauet, noe som gjør at området er ganske smalt og det er begrenset hvor bred en eventuell vei på innsiden av gjerdet og trærne kan være. Et annet alternativ kan være å legge veien nede ved vannkanten, men dette kan føre til fyllinger i vannet, og minke vannets areal og med det ikke være så hensiktsmessig. Et annet problem er ganglinjene nord i parken, hvor det noen steder rett og slett er for mange vegger, noe som påvirker sammenhengen i grønnstrukturen. Vi vil foreslå å redusere dem, for å gi et mer helhetlig uttrykk av grønnstrukturen.

Et annet problem er sammenheng og kontakt mellom Byparken og de grønne omgivelsene rundt om i byen. Flere steder rundt Byparken finnes områder med grønnstruktur, men det er ingen eller liten kontakt dem imellom. En opprustning på dette området vil ha en positiv innvirkning på parken. Selve parkanlegget vil med dette oppleves sterkere, på samme tid som adkomsten ned til Byparken og sentrum vil kunne foregå i triveligere atmosfære. Dette kan løses ved å anlegge alléer av trær eller annen vegetasjon i korridorer mellom de aktuelle områdene. Et annet tiltak kan være å øke bruken av klatreplanter på bygninger, spesielt bygninger i nær kontakt til Byparken for å gi omgivelsene et grønnere uttrykk.

Byparken er en godt brukt park, og som nevnt tidligere fungerer den mye som gjennomgangsåre. Dens sentrale beliggenhet gjør at den også blir brukt som en snarvei. Dette

ser en også inne i parkområdet, folk vil komme seg raskest mulig fra A til B, noe som fører til at folk gjerne tar seg rettigheter og går over gressplener og bed. Dette fører til slitasje på vegetasjonen, noe som krever mye arbeid for å opparbeides på nytt. Før var bedene beskyttet med lave gjerder, men de er tatt bort. Kommunen jobber nå med å innføre nye, i håp om at dette problemet vil minske. Dette ser en eksempler på blant annet i bedet sør for alme- og bøkealléen. Her viser tydelig en sti på gresset mellom trærne. Et annet problem med uanstendig bruk av parken oppstår når nye trær plantes inn. Disse trærne er ikke like sterke og robuste som gamle trær, og ofte blir greiner knekt og barken skrappt opp.

Den gamle alme- og bøkealléen er, som tidligere nevnt, et historisk spor i Byparken, og på grunn av sin alder står trærne i fare for å dø, både av alderdom og råteskader. Kommunen har titt og ofte oppsyn med trærne for å hindre at de skal komme til skade for mennesker som oppholder seg i parken. Når trærne dør eller knekker fører dette til at nye trær må plantes inn for å beholde alléen. Men dette trenger ikke nødvendigvis være den rette løsningen, da de nye trærne blant annet ikke lenger har den samme historiske verdien. En løsning kan kanskje være å styve trærne. Stavanger har mange eksisterende styvingstrær langs trafikkerte veger. Dette kunne være en fin løsning også i parken.

I spørreundersøkelsene kommer det frem at noen kunne ønske seg lekeapparater til barna i parken. Siden parken er anlagt i engelsk landskapsstil på samtidig som den også har historisk verdi, fraråder kommunen bruk av fargesterke og dominerende lekeapparater, og vil heller gi rom for en lekeskulptur eller lignende.

Belysningen i parken har også vært et problem opp gjennom årene, og her kommer det inn nye utfordringer som omhandler både estetikk og funksjonalitet. Bruken av ulike lampetyper i dag gir parken et nærmest kaotisk uttrykk. Belysningen består blant annet av lamper i jugendstil og diverse fasadebelysning. Jugendlampene gir dårlig lys, spesielt i forhold til lyktestolpene utenfor parken. Disse lampene er blant annet plassert langs Promenadeveien, og har altså en dempet belysning i forhold til området rundt musikkpaviljongen som er godt opplyst. Parken fremstår med varierende lysstyrke, men dette er noe som kommunen jobber

med. Det er utarbeidet en belyningsplan, som blant annet går på å skifte ut de gamle jugendlampene med nye og å tone ned fasadebelysningen på aktuelle bygninger for å skape et jevnt belyningsnivå i hele parken. Lysplanen skal primært gi mer belysning til ganglinjene for å gjøre parken sikker og trygg. En underordnet idé er også å belyse statuer, planter og trær.

Fugleøyene har lenge vært i dårlig stand, noe som det nå skal gjøres noe med. Det er også noen planer om å utvide arealet på dem for å gi større habitat til fuglene.

6.1.3 Analyse av Park Sonsbeek

6.1.3.1 Spørreundersøkelse

Utforming og beplantning

Folk fleste var veldig positive til parken og mente at den fungerte godt og var i veldig god stand. Mange sa at de synes parken var veldig spennende i utforming med tanke på parkens store areal og varierende terreng, og at dette åpnet for mange ulike aktiviteter. Vannet og vannfallet i parken så ut til å være svært verdifullt for folk og mange påpekte dette. Skogen er en annen ting folk satte pris på. Det at man kan gå tur og mosjonere i parken i så stor grad og føle at man er ute i naturen ble fremhevet. Noen fortalte at de likte utkikkstårnet, dette er først og fremst folk utenbys og utenlands fra. De sier de også liker muligheten til å sette seg ned å få seg en kaffe eller lunch på restaurantene eller kafeen. Mange av de spurte synes også at de forskjellige elementene i parken gjør den spennende, som ”land art” og små hager som ”Steile Tuin” og sommerfugl hagen og parker som hjorteparken inne i parken. ”Dette bidrar til et allsidig bruk”. Noen påpeker at de går der mye med barna sine for å se på hjorten og mate fuglene og at disse tingene er noen av de svært positive sidene med parken. Når det gjelder hva som kunne vært forbedret går det igjen i svarene at flere sitteplasser er ønsket. Om sommeren mener mange det er greit å sitte på plenen, men at det er bedre med benker å sitte på om høsten og på andre tider på året. Noen mener at stiene i parken noen steder kan være litt forvirrende og villredende og at de holder et godt øye med barna sine når de går tur der. Dette kan være noe å forbedre. Et fåtall påpeker at det hadde vært greit med flere toaletter

rundt om i parken. De kommer gjerne for å oppholde seg der i mange timer og trenger dermed toaletter lett tilgjengelig.

Legger du merke til vegetasjonsbruken og arrangementen av den i parken? var et av spørsmålene som ble stilt. Siden parken er såpass stor og varierende i utforming stilte vi oss på to forskjellige områder i parken der vi spurte folk om hva de la merke til med vegetasjonen og plantebruken og arrangementen av den. Vi stilte oss i det høgereliggende terrenget i inngangen til skogen og ved inngangen til Stile Tuin, eller blomsterhagen.

Ved den første ”posten”, ved inngangen til skogen ved Den Hvite Villaen svarte mange at de satte pris på skogen og følelsen av at den var et viltvoksende naturområde. De fleste var enige om at det var et nydelig turområde og de store gamle trærne var svært verdifulle for parken. En del småbarnsmødre sa de hadde stor glede av skogsområdet som barna likte å leke i. Noen kommenterte at bladene fra trærne i skogen lå over hele parken om høsten og utover vinteren og at det kanskje kunne blitt kostet litt bort fra plenen og stiene etter løvfellingen. En fugleentusiast var svært begeistret for skogsområdet i Sonsbeek siden parken er så sentral og han ofte kunne komme hit for å titte på fuglene. Stort sett var alle de spurte udelt positive til vegetasjonsbruken og arrangementen av den i og rundt skogsområdet. En del påpekte også at det er en fin variasjon i hele parken mellom de høgereliggende skogsområdene til de lavereliggende ”våtmarksområdene” ved elven.

På den andre posten vi stilte oss i Stile Tuin, blomsterhagen ble svarene mer konsentrerte rundt plantebruken i seg selv og organiseringen av den. Mange påpekte at de likte de store bøketrærne rundt selve hagen som gav en fin romfølelse og kontrast. Duften av blomster kommenterte også mange, det at det er så konsentrert med mange blomster på en plass gir en sterk blomsterduft. Blant annet er lavendelen sentral her. Det at plantene er plassert i forskjellige nivåer opp over i terrenget påpeker mange. ”Det er som et panorama av blomstrende planter”. –”Denne utformingen forsterker også følelsen av å være i en hage”. På sensommeren kan det bli litt stusslig her når blomstene begynner å visne. Kanskje kunne det være noen vintergrønne planter her slik at man kan nyte denne hagen også om høsten og vinteren, var kommentarer som kom frem under intervjuene. De fleste sier de liker de nøytrale fargene på plantene. Ingen ytret noe spesielt negativt om blomsterhagen.

Bruk

Ut ifra spørreundersøkelsene ser vi at aldersgruppene 15-25 og 26-35 er i klart flertall i Park Sonsbeek. 30 % er brukere i 15-25 års alderen og 40 % av brukere er i 26-35 års alderen. Aldersgruppen 36-50 er også godt representerte med 20 %. 30 % av de spurte hadde med seg barn. 80 % av de spurte er fra Arnhem og omegn dvs. Velp, Oosterbeek og Malburgen. 20 % er utebys eller utenlands fra. I spørreundersøkelsene ville vi også vite hvor mange som brukte parken ofte og 70 % svarer at de gjør det. Når det kommer til hvor lenge folk oppholder seg i parken har vi har delt opp tidsintervallene mellom opptil 30 minutt, 30 minutter til en time, fra en til to timer, fra to til tre timer eller vet ikke. Undersøkelsene viser med hele 40 % (uavhengig av alder) at folk oppholder seg i parken i en til to timer av gangen. 20 % oppholder seg i parken i en tidsperiode på 30 minutter til en time, samme prosentandel som fra to til tre timer. Bare 10 % svarer at de oppholder seg i parken i opp til 30 minutt og de resterende vet ikke. På spørsmål om hva de gjør når de er i parken svarer de fleste at de går tur og mosjonerer, og sitter og slapper av med venner og/eller lesestoff. Mange driver også med aktiviteter som frisbee og fotball på gresset. Mange barnefamilier går for å se på hjortene i hjorteparken eller mate fuglene. Veldig få bruker parken som ferdselsåre. Noen fisker til og med i de små dammene i parken. Observasjonene våre støtter opp under dette. Ingen av de spurte er direkte negative til arrangementer i parken. Et fåtall visste ikke, men resten med 90 % er entydig positive. Når det gjelder arrangementer har en del av de spurte deltatt på diverse arrangementer i parken. Det vises mellom annet til festivaler og konserter.

6.1.3.2 Observasjonsstudier om bruken av parken

Observasjonene som ble gjennomført høsten 2009 viste at parken har et allsidig bruk, hovedsakelig på grunn av dens store areal. De forskjellige arrangementene genererer et folkeliv av folk i alle aldre. Parken blir brukt både som gjennomgangsåre til de andre parkene og til diverse rekreasjon, aktiviteter, lek og sport. Mange jogger eller sykler tur, og andre spaserer. Folk driver med diverse sport, lek og aktiviteter som frisbee, fotball og dans. Aldri var parken så full som på en varm ettermiddag når folk var ferdig på jobb. Da hadde folk gjerne med seg mat og tepper og koste seg på plenene. Ut ifra observasjonene våre var ikke parken så mye brukt av eldre mennesker. Bruken er definitivt dominert av unge mennesker og barnefamilier, og de tilbringer lang tid i parken. Dette er en park hvor man gjerne må sette av litt tid til å besøke.

6.1.3.3 Utforming og beplantning

Utformingen av parken er godt utført. Den er spennende i sin form og man får lyst til å utforske parken. Stiene rundt om i parken kan stedvis være litt uoversiktlige hvis man ikke er godt kjent og det kan være lett å ”gå seg vill”. Men stiene er også noe av det som gjør parken så spennende. Nye ting dukker opp rundt annethvert hjørne, som for eksempel en statue eller et vann. Dette, i kombinasjon med terrenget er det som gjør parken unik. Når man går gjennom skogen føler man virkelig at man er ute i naturen, milevis fra byen. Beplantningen er veldig godt utført og vedlikeholdt. I skogen tar man vare på vissent og dødt plantemateriale sammen med store greiner eller hele trær. De samles sammen og får ligge i skogen. Dette er svært positivt for både flora og fauna. Fugl, insekter, diverse lav og mosearter drar god nytte av dødt plantemateriale. Ellers i de mer åpne områdene i parken er plantene og buskene godt stelt og holdt.

6.1.3.4 utfordringer og problemstillinger

Ikke all planlagt ”rehabilitering” og visjoner om parken av visjonen av parken i 1994 er gjennomført. Det er mange ting i parken man ønsker å forbedre. Sitteplasser rundt om i parken må forbedres noen steder og benker må byttes ut. Noen av stiene i parken kan være litt uoversiktlige og overgangen mellom stier fra Park Sonsbeek til Zijpendaal er også vanskelige å finne og man kan lett ledes litt ”på villspor”. Man tar sikte å lage et bedre kart over rekreasjonsruter og forbedre veiene og stiene mellom de aktuelle områdene. Man ønsker også å tilrettelegge flere toaletter for folk rundt i parken. Blant annet i Steile Tuin

Økologiske forhold

Det er mange forskjellige biotoper og økologiske naturforhold i parken. Det å vedlikeholde dette biologiske mangfoldet byr på utfordringer. Med ulike skogssamfunn, våte- og tørre enger, jordbruksområder og hager krever alle disse sitt. Man har i tillegg til kommunens ansvar for dette, satt inn en gruppe av ”parkens venner” til å hjelpe til med vedlikeholdet i form av frivillig arbeid. Man ønsker så langt det er mulig å ta vare på eksisterende naturtyper ved å overvåke utviklingen av de økologiske prosessene i parken. Men det er ikke lenger flere midler tilgjengelig til dette satt av i form av ”grønn plan” i parken. Økologien er slik sett et stort problem.

Vann

Vannområdene i parken må stedvis forbedres. Når elven Jansbeek i enkelte perioder har stor vannføring, blir grunnvannsstanden i de høyereliggende områder redusert. Dette fører igjen til stedvis uttørking blir et problem for våtmarksengene i området. Bekkene og elvene er sårbare og må også beskyttes mot blant annet uttørking. Gjengroing av alger i elver og vann er det største problemet. I lange perioder kan stillestående vann være kraftig angrepet av alger og være nesten helt grønt. Dette var veldig visuelt forurensende. Dette kommer som følge av gjødsling med kunstgjødsel på plen nær vann. Man diskuterer å sette inn noen føringer eller retningslinjer i forhold til vedlikehold av vannet, i regi av kommunen slik at de skal ha de overordnede ansvaret for blant annet gjødsling nær elver og vann. Man har også et problem med at hundeeiere lar hundene sine bade i elvene og vannene. Det finnes i dag skilt enkelte steder i parken som påbyr å bruke bånd på hunden, men man trenger kanskje strengere regelverk på dette i hele parken.

I parken er det også innlemmet et jordbruksområde der kyr holdes. Dette området ønsker parken at skal være åpent for allmenn ferdsel, men det har enda ikke latt seg gjøre. Man ønsker å bruke dette området sammen med resten av parken til en kombinasjon av økoturisme og rekreasjon. Store arrangementer som festivaler og lignende genererer mange mennesker og fører til mye tråkk. Store lastebiler og rigging av ulikt utstyr fører til ødeleggelse på gress, trær og busker. Dette ser man på som et av hovedproblemene i parken. En av de store diskusjonene som nå pågår er problemstillingen om mange av de gamle trærne i parken. Dette gjelder i særlig grad de gamle trærne som vokser langs stiene som har begynt å råtne og forfalle og har dermed blitt et sikkerhetsproblem for folk som ferdes der. Så hvordan skal man håndtere og fornye disse områdene uten at man fjerner for mange av de gamle betydningsfulle trærne og den omsluttende skogen? Store protester er ventet om man kutter ned mange av disse gamle trærne. Man tenker seg derfor en individuell løsning for hvert av områdene uten at det blir for store inngrep. Ingen plan er enda klar på hvordan dette bør gripes an. Et forslag kan være å kutte trærne ned til lavere høyde og stelle dem som styvingstrær.

6.2 Sammenligning av parkene

I sammenligningen av de tre aktuelle byparkene, har vi sett på utforming i form av stilarter, planlegging, vegetasjonsbruk og praktiske løsninger. Deretter på forskjeller i bruk av parkene og hvordan det blir lagt opp til forskjellige arrangementer, samt tilrettelegging for barn og eldre. I den siste delen ble det sett på konflikter og problemer med forslag til forbedringer, gjennom vurdering av parkenes historie og fremtidige planer.

6.2.1 Utforming og stilarter

De tre byparkene, Rådhusplassen i Haugesund, Breiavannet i Stavanger og Sonsbeek i Arnhem, Nederland skiller seg hovedsakelig fra hverandre i stilart, størrelse og utforming. Park Sonsbeek i Arnhem er den største parken (670 daa.) Breiavannet er nest størst i areal (55 daa.) deretter følger Rådhusplassen i Haugesund (10 daa.). Både Park Sonsbeek og Byparken i Stavanger slekter på hverandre i utforming med engelsk landskapsstil som utgangspunkt. De har begge vann som hovedelement og en organisk utforming. Felles for alle tre parkene er at de hver har et monumentalt bygg i, eller like ved parkområdet. Dette er henholdsvis Domkirken i Stavanger, Rådhuset i Haugesund og ”Den Hvite Villaen” i Sonsbeek. Alle disse byggene er forøvrig murbygg.

Byparken i Stavanger har i tillegg en nærliggende torgplass i ”Vågen”, til sammenligning med Rådhusplassen i Haugesund, hvor torget er en del av parken. Rådhusplassens utforming springer ut fra renessansens stilart, med sterkt geometrisk formspråk som gjenspeiles i rådhusets arkitektoniske utforming. Vann som element på Rådhusplassen fortøner seg i form av fontener og plaskebasseng, tro til renessansens hagestil. I den engelske landskapsstilen skulle vannet stort sett være frittflytende i form av stillestående vann, elver eller fossefall. Spesielt ser vi dette i Park Sonsbeek der det renner en elv gjennom hele parken, og vann og fossefall finnes i store deler av parken. I Byparken i Stavanger er, som navnet ”Breiavannet” tilsier, vannet i det store og det hele det sentrale.

”Park i parken”

I både Park Sonsbeek og Byparken i Stavanger har man egne hager innlemmet i parkene. I Sonsbeek har man ”Steile Tuin” som var en grønnsakshage som tilhørte den Hvite Villaen.

Denne ble senere omgjort til blomsterhage i anledning parkens hundreårsdag. Sonsbeek har også en ny og mer moderne sommerfuglhage innlemmet i parken. ”Kiellandshagen” i byparken i Stavanger er en hage rundt det tidligere bolighuset til Alexander Kielland. Hagen er fra begynnelsen av 1900- tallet, men senere modernisert.

Skulpturer

Skulpturer finner en i alle de tre parkene. Blant annet byster og helfigurer av betydningsfulle mennesker som har vært sentrale i parkenes samtid er det dominerende.

Materialbruk

I form av materialbruk på gangstier og åpne palasser er det bare i de to norske parkene at det er brukt brostein. I Byparken i Stavanger er dette sentralisert til et eget område i ”Kiellandshagen” og på Rådhusplassen i Haugesund er hele festplassen brosteinbelagt. Grus er materialet som er brukt i til gangstier både i Park Sonsbeek og i Byparken i Stavanger. Dette er i tråd med den engelske landskapsstilen.

6.2.2 Vegetasjonsbruk

I alle de tre parkene er det i hovedsak store, gamle løvtrær som dominerer beplantningen og vegetasjonsbruken. Alm (*Ulmus glabra*) er det treslaget som er mest brukt i begge de norske parkene, Byparken i Stavanger har også en del innslag av vanlig bøk (*Fagus Sylvatica*). Hovedsakelig er sommereik (*Quercus robur*) og vintereik (*Quercus petraea*) og vanlig bøk (*Fagus sylvatica*) de dominerende treslagene i Sonsbeek. Rododendron (*Rhododendron spp.*) går igjen i alle parkene, brukt som hekker og/eller frittstående busker. ”Gammeldagse stauder” og løk og knollvekster går også igjen i alle tre. Man ikke i noen særlig grad plantet inn ”nyere” mer moderne stauder, men prøvd å holde parkene i sin opprinnelige form. Sommerblomster finnes også i alle tre parkene og de som går igjen er flittiglise (*Impatiens walleriana*) og fuksia (*Fuchsia sp.*) kantlobelia (*Lobelia erinus*). Alle tre parkene har gressflater.

6.2.3 Bruken av parkene

Arrangementer, festivaler og konserter

I alle parkene foregår det arrangementer, men skala og omfang varierer med parkens areal. I Park Sonsbeek arrangeres det årlig større festivaler hvor mennesker kan overnatte i telt på marken. På rådhusplassen i Haugesund har man også en årlig festival kalt ”Rock fest”. Byparken i Stavanger har ingen festivaler, men hver høst og hver jul arrangeres det marked i parken. Den største forskjellen i bruken av parkene i Norge og Nederland, er kanskje at folk i mye større grad bruker Sonsbeek som et rekreasjonssted. Her kommer folk gjerne rett fra jobb når det er en varm fin dag og bruker ettermiddagen der med familie eller venner. Her er det også spisesteder og mye lengre turløyper. Folk går, jogger eller sykler rundt i parken. Sonsbeek er en unik park i Nederland med tanke på terrenget. Høydeforskjellene gjør parken mer spennende enn det ellers flate landskapet i landet. Folk bruker gjerne fridagene og søndagene sine til å oppholde seg i parken opptil flere timer. De norske parkene fungerer, ut i fra de observasjoner som ble gjort, mer som et ”stoppested på veien”. De er i større grad lokalisert i sentrumskjernen, og fungerer for det meste som et gjennomfartssted. Sonsbeek må man mer oppsøke, og sette av tid til selv om denne parken også er svært sentrumsnær. De norske parkene er heller ikke så store i areal, og det er dermed mer begrenset med tanke på aktiviteter som kan finne sted her. Man kan kanskje tenke seg at disse hovedforskjellene i bruken har litt med de forskjellige kulturene å gjøre. Her i Norge, søker man kanskje helst til skog, mark og mer urørt natur når man har tid til overs, og ønsker å tilbringe dagen i grønne omgivelser. (Grahn, 1991). I Nederland finnes det ikke så mye vill natur, og det ligger mye sterkere i kulturen deres å konstruere landskapet for fritid og rekreasjon enn det vi har tradisjon for her i Norge. Nederlenderne lærer seg gjerne å bruke og å sette pris på byparker på en annen måte. Vi ser kanskje mest på en bypark som et sted hvor ting skjer i forhold til arrangementer osv, mens nederlenderne ser mer på det som et ”naturområde”.

6.2.4 Utfordringer og problemstillinger

Et av de største problemene alle tre parkene har til felles er slitasje på vegetasjonen. I de norske parkene kan det kanskje skyldes latskap, og at folk gjerne vil komme raskest fra A til B, mens i Nederland skyldes det periodevis stor tilstrømning til parken. På Rådhusplassen i Haugesund oppstår dette problemet ved at blant andre, studenter ved høyskolen har en lettere tilkomst til parken ved å gå gjennom et buskkratt. De benytter seg ofte av denne inngangen i stedet for å bruke en av hovedinngangene som ligger omtrent 25 meter lenger vest. Dette har ført til at det i dag er et godt synlig hull i krattet, og en sti på gresset. I Byparken i Stavanger ligger problemet i at bed som ligger i åpne områder ofte er en snarere vei å gå, enn å følge grusveien. Spesielt vises dette problemet i et bed sør for alme- og bøkealléen, hvor en ser tydelige spor etter gjentatt tråkk på plenen mellom trærne som står der. Før pleide det å være lave gjerder rundt bedene, nettopp for å forhindre dette. I Sonsbeek ligger ikke problemet nødvendigvis i at folk ønsker snarveier, men mer på grunn av festivaler i parken om sommeren. Flere hundre mennesker samles, og plenene blir utsatt for konstant tråkk i flere dager. Festivalene har i noen tilfeller også ført til skader på trær og busker. Skader på busker og trær ser en også eksempler på i Stavanger, spesielt gjelder dette nyinnplantede trær. Greiner blir knekt og barken blir skadet, hovedsakelig på grunn av hærverk.

Byparken i Stavanger og Park Sonsbeek har også gamle trær til felles, men dette er ikke alltid bare positivt. Trærne får etter hvert råteskader eller har rett og slett blitt for gamle. Dette krever et ekstra oppsyn med trærne, spesielt med tanke på sikkerhet ovenfor brukerne av parken. På samme tid må det også vurderes om det skal plantes inn nye trær, noe som ikke alltid er like lett da trærne helst skal være så store og robuste som mulig. Park Sonsbeek er en park som er godt rustet mot trafikkstøy. De fleste gangstiene ligger flere meter fra trafikkerte veier, og mellom parken og veien er det som oftest en tett beplantning av trær og busker. I Norge derimot, ligger parkene for det første mer eller mindre midt i sentrumskjernen. De har heller ikke like stort areal slik som Park Sonsbeek, og har derfor ikke mulighet til å ha en så tett beplantning inntil de trafikkerte veiene. Begge de overnevnte faktorene er med på at Rådhusplassen i Haugesund og Byparken i Stavanger daglig er utsatt for støy. For å hindre støynivået er det i Byparken satt opp en mur langs Kongsgata og foran muren er det plantet trær og busker. Dette har vært med på å dempe støynivået noe, men likevel er parken fortsatt utsatt for støy. I Haugesund er det ikke satt i gang noen spesielle tiltak for å hindre støy. Park

Sonsbeek og Byparken i Stavanger inneholder begge vann som element, og begge parkene har litt problemer med vedlikehold av dem. I Sonsbeek handler problemet hovedsakelig om gjengroing av alger, mens i Byparken er det forsøpling som er problemet.

Alle de tre parkene har fortsatt arbeid å gjøre når det kommer til gjennomføring av aktuelle planteplaner. I Haugesund skal den opprinnelige planteplanen, som ikke ble fulgt, tilbakeføres. I Nederland er det flere ting som ikke er blitt gjennomført når det kommer til planteplanen fra 1994, og i Stavanger er det fortsatt noen av planene som må settes ut i livet.

7.0 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Vi har et stort ansvar i forhold til arven av parker og grøntområder i byer og tettsteder. Dette i henhold til områdenes historiske, økologiske, miljø- og helsemessige verdier. I Europa har man opp igjennom historien lange tradisjoner for anlegging av parker, men det var først ved oppblomstringen av den industrielle revolusjonen på 1800- tallet at man fikk kjennskap til viktigheten av offentlige grøntområder og parker i og rundt byer. Ugunstige levevilkår og arbeidsforhold gjorde det helsemessig betydelig å ha tilgang til slike friområder. Private parker og hager ble dermed åpnet for allmennheten. I Norge har man mye vill natur man kan ferdes i, ofte ikke så langt fra hjemmet, men under stadig by- og tettstedsutvikling har parker og grøntområder også her fått et stort fokus. På 1930 tallet førte det økende innbyggertallet i byene med seg blant annet funksjonalismes høgblokker, og utbygging førte til at naturen kom stadig lenger unna hjemmet. Mennesker utviklet et stadig økende behov for stedsnære offentlige grøntområder. Grønnstruktur er svært viktig for menneskers helse og livskvalitet. For mennesker som bor i områder som er sterkt belastet med trafikk, støy og forurensing er grønne områder et hvilested. De har stor verdi for friluftsliv og rekreasjon, og stor betydning blant annet for barns lek og utvikling. I enhver by og tettsted bør man derfor ha et utvalg av parker som til sammen dekker flest mulig av menneskers behov.

I studier av Grahn's åtte punkter for parkens funksjoner og betydning for mennesker (Grahn, 1991), ble det sett på blant annet menneskers behov for å oppleve fred og ro. I bynære parker kan dette fremtre som et ideal og et besøksformål. Folk har også behov for å koble av i sosial sammenheng hvor folkeliv og arrangementer er med på å stimulere dette. Parken som et hyggelig møtested med torgliv og benker, blomsterbed, springvann, og statuer er ofte gjenstand for hyppig besøk. Barn har et stort behov for kroppslig utfoldelse og lek i robuste miljøer som samtidig er utfordrende, og tilgangen til vann, dyreliv og blomster gir barna en fin nærkontakt med naturen. Parkmiljøer som er dominert av store åpne flater egner seg godt til ballspill og ulike aktiviteter. Et kupert terreng kan også være utfordrende og her kan mennesker få utløp for sitt behov for fysisk aktivitet, gjennom blant annet løping og sykling. Parker skal også på en god måte tilrettelegges for eldre, barn og mennesker med handikap.

Parkene og grøntområdene i byer og tettsteder har også store økologiske verdier i forhold til biologisk mangfold og økende verdi i forhold til klimaproblematikk. Dyre- og plantelivet i byer og tettsteder er sterkt knyttet til vann og grøntområder, enkelte plantearter og fugler er tilstede i byen på tross av byen, andre på grunn av byen. Førstnevnte er gjerne knyttet til gjenværende restarealer av det gamle natur- og kulturlandskapet. Sistnevnte er stort sett introduserte planter knyttet til urbane områder. Gjennom areal- og reguleringsplaner skal kommunen ha en oversikt, sikre og verdisette grønnstrukturen. Dette er viktig i forhold til de overnevnte ressursene grøntområder og parker inneholder.

Parkene i Norge, Rådhusplassen i Haugesund og Byparken i Stavanger, ligger midt i selve sentrumskjernen. Det faktum at de to norske parkene er anlagt midt i en by gjenspeiles i deres areal. Rådhusplassen i Haugesund er den minste parken og har et areal på 10 dekar, mens arealet i Byparken i Stavanger er på 55 dekar (25 dekar om en ikke regner med arealet Breiavatnet utgjør). Park Sonsbeek i Arnhem, Nederland ligger derimot like utenfor sentrum, noe som gjenspeiles i parkens mye større areal. Parken strekker seg over hele 670 dekar.

Ut i fra analysene som er gjort i de aktuelle parkene, som omhandler bruk, utforming, beplantning, utfordringer og problemstillinger, viser det at parkene har mye til felles, samtidig som det er mange ulikheter.

Rådhusplassen i Haugesund er anlagt i en klassisistisk stil med et strengt geometrisk formspråk som skulle stå i stil til rådhusets utforming. Parken ble derimot ikke utformet og beplantet slik som planene fra 1947 anbefalte. Enkelte trær ble byttet ut med andre sorter på grunn av klimaforhold og man var redd for at de planlagte søylepopplene ikke tålte de vestlandske forholdene. I dag står parken ovenfor en betydelig endring av den nåværende vegetasjonen og beplantningen. Andre problemer parken står ovenfor er vedlikehold av vegetasjonen. Blant annet er det i løpet av mange år blitt opparbeidet en sti gjennom et buskkratt som blir brukt som snarveg, i stedet for å bruke inngangene til parken. Dette skaper problemer både med tanke på slitasje, men er også estetisk forstyrrende. Mange forslag har blitt hørt for å forbedre situasjonen, som blant annet å åpne opp denne passasjen og brolegge

den slik at det ikke ser ut som et sår og forhindre slitasje. Rådhusplassen er i dag fredet av riksantikvaren. Dette for å hindre tap av kulturhistorisk verdi og at den ikke skal utsettes for inngrep. Men nettopp ettersom parken er fredet, vil ikke riksantikvaren tillate at det blir gjort endringer her. Her møter de seg selv litt i døren med tanke på denne problemstillingen. Ut fra analysene kommer det frem at parken ikke blir verdsatt på samme måte som den gang da den ble anlagt. I hovedsak blir parken brukt som en gjennomgangsåre, og ikke som et oppholdssted. De som oppholder seg der sitter som oftest på benkene for å spise lunsj eller lese, mens andre har med seg barn som leker i plaskebassenget. Den dominerende brukergruppen er mennesker over 50 år. Vanligvis oppholder ikke folk seg lenger enn en halvtime om gangen.

Byparken i Stavanger er en bypark som hviler på mye historie, som i dag er godt ivaretatt. Parken omtales ofte som "hjertet i Stavanger", og ut fra spørreundersøkelsene kan det se ut som at folk setter pris på parken. Den brukes flittig av mennesker i alle aldre, men hovedsakelig av aldersgruppen 26-35 år med 40 %. Parken brukes i hovedsak som gjennomgangsåre, men også som møtested og stoppested på veg til og fra sentrum. Analysene viser også at når folk oppholder seg i parken, blir de der fra 30 minutter til en time. Dette kan kanskje ha en sammenheng med at kollektiv trafikk ikke er langt unna, og folk bruker parken til å oppholde seg der mens de venter på buss eller tog. De aller fleste ser ut til å ha et svært positivt forhold til parken, både dens funksjon og også når det gjelder parkens utforming. Det faktum at parken i stor grad brukes som gjennomgangsåre skaper også problemer for parken, med tanke på slitasje. Dette ser en tydelige spor på i noen bed, hvor stier er dannet i gresset. Gamle trær i parken byr også på utfordringer i hovedsak på grunn av alderen, men også på grunn av råteskader. Dette gjør at parkforvalterne jevnlig må holde øye med trærne, blant annet for å forhindre at de skal knekke. Byparken bærer på flere historiske verdier. Noen av disse er tatt godt vare på i opparbeidelsen av Byparken, mens andre er borte. Den gamle bøke- og almealléen er et av parkens historiske spor, men den skaper også problemer for videre utvikling av Byparken. Trærne i alléen er rundt 150 år, og som nevnt ovenfor er det fare for at de knekker. Når trærne dør eller knekker, må nye trær plantes inn for å beholde alléen.

Park Sonsbeek har et ti ganger så stor areal som de to norske parkene har til sammen. Parkens store utfoldelse ser en også igjen når det gjelder antall elementer og attraksjoner som finnes i parken.. Elementene og attraksjonene i parken er mange; hjortepark, sommerfuglhage, blomsterhage, utkikkstårn, to restauranter, ”den hvite villa”, flere vann og det er anlagt to kunstige vannfall. De tre parkene/hagene (hjorteparken, sommerfuglhagen og blomsterhagen) holder alle en stil som gjør at de passer godt inn i omgivelsene og gir parken et mer levende og fargerikt uttrykk. Vannene i parken har alle naturlig form, noe som gjør at de på en vakker måte blandes inn i omgivelsene og gir et naturlig uttrykk. Ut fra analysene kommer det frem at Park Sonsbeek, til sammenligning med parkene i Norge, har mye mer vedlikehold å ta seg av. Hovedsakelig er de største utfordringene slitasje på vegetasjonen, ivaretagelse av gamle trær, og diverse forbedringer når det gjelder stier og mangel på toaletter. Parken ligger i et morenelandskap med varierende relieff, noe som er unikt for Nederland. Terrengformen sammen med muligheten til å oppleve ”vill natur” i et storskala landskap, inviterer til parkens hyppige bruk. Dette kan ha en sammenheng med at Nederland ellers ikke har mye terreng, og siden dette er en offentlig park, blir det ofte brukt til mosjon- og rekreasjonsformål. Den største brukergruppen i Park Sonsbeek er mennesker i alderen 15-35. Analysene tilsier at flesteparten av deltakerne i spørreundersøkelsen satte stor pris på parkens terreng og vegetasjonsbruk.

Det kan absolutt tyde på at tradisjonsforskjeller i måten vi ser på landskap og natur i Norge og slik de gjør i Nederland spiller inn på hvordan de forskjellige parkene blir oppfattet og brukt. Nederlenderne bruker Park Sonsbeek mye flittigere enn hva nordmenn bruker de norske parkene. Dette kan helt klart også ha en del med selve utformingen av parkene, og at Park Sonsbeek er mye større og inviterer til en mer allsidig bruk. Vi nordmenn har tradisjonelle holdninger som tilsier at vi søker ut i naturlige omgivelser og skog om mark for rekreasjon og avstand fra byomgivelser. Nederland står i disse dager ovenfor store utfordringer i henhold til arealproblemer. Med dette menes det store folketallet og urban utbygging i forhold til natur og friluftsområder. Men til tross for dette har de et overlegent syn på viktigheten av grøntområder i bynære omgivelser og legger ned store resurser for å tilrettelegge for rekreasjon og utfoldelse. Dette har helt klart en betydning for hvordan de verdsetter naturområdene sine og bruken av dem. Under observasjonene i Park Sonsbeek så vi at folk tilbrakte mange timer av gangen i parken og at man rett og slett satt av tid til å oppholde seg

der i lengre tidsrom. I Norge blir gjerne parkene brukt som en plass hvor man kommer hvis man har litt tid til overs, som Byparken i Stavanger som er et greit sted å vente på bussen eller toget. I Rådhusplassen i Haugesund så vi at folk kommer hit for å spise lunsjen sin eller lese, i en halv time av gangen. Det kan virke som at folk synes det er viktig at de er der, men at de kanskje ikke så flinke til å bruke de aktivt på samme måte som i Nederland.

Problemstillingene som har utartet seg i de forskjellige parkene i Norge og i Nederland har i noen tilfeller vist sterke fellestrekk. I alle tre parkene er det et problem at gamle, verdifulle trær begynner å fatte en dårlig stand, og skal skiftes ut. I Sonsbeek er en del av de gamle trærne langs stiene begynt å råtne og grener faller av. Dette kan være farlig for folk som tar seg rundt langs disse stiene. I Nederland består stort sett jordsmonnet av torv, sand og leire, og når trærne når en viss høyde og vekt er dette en medvirkende årsak til at de lett kan velte. ”Venner av Sonsbeek” og kommunen Arnhem venter seg en kraftig reaksjon fra folk hvis de begynner å fjerne trær og plante inn nye unge trær. Så spørsmålet er hvordan de har tenkt å gjøre dette ”vedlikeholdet” uten å gjøre for mye skjemmende inngrep. I Stavanger har man noe av de samme problemene med at noen trær trivdes bedre enn andre. Bøketrærne trives bedre og er derfor i bedre stand enn almetrærne. Det er snakk om at kommunen vil bytte dem ut, men de er redde for at unge nyinnplantede trær vil bli gjenstand for hærverk og at den gamle alme- og bøkealléen vil miste sin historiske verdi. I Haugesund går problemstillingen på at almetrærne som står i parken i dag egentlig skulle være søylepoppe og at de blomsterbuskene som står i deres sted, skaper et ustrukturert og rotete uttrykk. Dermed skal buskene etter hvert bort og søylepopplene som opprinnelig var tenkt, skal plantes inn. Beplantningen skal generelt, så langt det er mulig, tilbakeføres til sin historiske opprinnelse ut ifra planene. Utfordringene rundt det hele byr på mange hensyn. Blant annet er det nesten ikke mulig å få tak i enkelte historiske roser og nye krav til plantemateriale som pollenallergifremkallende planter må i aller høyeste grad overholdes. Slitasje er også en utfordring som alle tre parkene står ovenfor. Med slitasje menes tråkk utenom anlagte stier og hyppig bruk av gressplener mm. I Sonsbeek arrangeres det årlig festivaler i parken som genererer mye tråkk på plen, kjøretøy som lastebiler kjører inn og ut med tungt utstyr og folk parkerer og telter på plenene. I de norske parkene fortoner slitasje seg i et mer småskala omfang, som i Byparken i Stavanger der folk tar snarvegen over plenene i stedet for å følge de anlagte stiene og at de går mellom trær og bed.

Klimadebatten som pågår i disse dager får stadig økende fokus, og kommuner tar denne problemstillingen med i betraktning med tanke på miljøvennlig byutvikling. I stortingsmelding (nr 23, 2001-2002) ”bedre miljø i byer og tettsteder” fokuseres det på fortetting som byutviklingsstrategi. Målet er å utvikle tette og funksjonelle byer og tettsteder, hvor det blant annet legges vekt på miljøvennlig transport og en lett tilgjengelig og attraktiv grønnstruktur. Fortetningsstrategien er en viktig byutviklingsstrategi, men fortetning kan medføre uheldige konsekvenser for grønnstrukturen. Klimaet i bykjernene kan være varmere enn i utkanten av byene og vegetasjon har en kjølede effekt. Store trær har også en betydelig miljøfunksjon ved blant annet reduksjon av luftforurensinger og produksjon av fritt oksygen. Under klimadebatten følger også forebyggende arbeid mot tap av biologisk mangfold. Kommunen har altså et stort ansvar for å vedlikeholde og hindre tap av offentlige grønne områder også for folks rekreasjonsbehov og utfoldelse. Folks nærhet til grøntområder er svært sentral by og tettstedsutvikling. Folk skal helst ha et grøntområde i innen 500 meter fra boligen. Et viktig arbeid er også å tilrette legge og opparbeide allmenn kunnskap om viktigheten av grøntområder i byer og tettsteder. Dette er samtidig et grunnleggende forebyggende arbeid for å beholde de eksisterende grøntområder for kommende generasjoner.

LITTERATURLISTE

Referert litteratur:

Publisert:

Essen, Madeleine von (1997). *Hager til lyst og nytte- hagekunsten gjennom tusen år.*

Schibsted Forlag.

Kielland, Thor Bendz (1916). *Byparken i Stavanger. Forslag til omlægning.* Stavanger

Bibliotek: Magasin

Qvamme, Børre (2003). *Hagekunst.* Solum Forlag.

Roumimper, Sunniva (2008). *Breiavatnet - hjertet i Stavanger.* Stavanger: Hertervik Forlag.

Simonsen, Asbjørn (1971). *Breiavatnet og Stavangers eldste historie.* Stavanger Museum

Vormedal, Tor Inge (2006). *Haugesund Rådhus - Den italienske drømmen.* Haugesund:

Vormedal Forlag.

Upublisert:

Hinds, Diane Beverley (1976). *The evolution of urban public park design in Europe and*

America: Vancouver adaption to 1913. Mastergradsoppgave, University of British Columbia.

Olsen, Inger Aline Apall (2007) *Norsk hagekunst under funksjonalismen. Ideologisk*

bakgrunn og estetisk praksis i hager og parker. Hovedoppgave i kunsthistorie, Universitetet i Oslo.

Aktuell litteratur:

Park- og idrettsavdelingen (1999). *Byparken, stedsanalyse*. Stavanger: Stavanger kommune.

Gustav Redalen (2005). *Hageselskapets sortsliste*. Det norske hageselskap.

Muntlige kilder:

Haugesund kommune:

Sjefsarkitekt Kristine Synnes Jepsen

Parksjef Torgeir Haugen

Stavanger kommune:

Parksjef Torgeir Esig Sørensen

Parkforvalter Per Gøran Marcusson

Andre:

Målfrid Takle Folkvord ved ingeniør og arkitektfirmaet Asplan Viak

Organisasjonsmedlem i ”vrienden van Sonsbeek”, Tjada de Sitter.

Internett:

Historie:

Pdf-fil av mastergradsoppgaven om byparkers historie:

<http://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/21649/UBC_1979_A8%20H56.pdf?sequence=1>

Pdf-fil av hovedoppgave om norsk hagekunst under funksjonalismen:

<http://www.duo.uio.no/publ/IFIKK/2007/57788/MANUS_ferdig.pdf>

Hagekunst:

<<http://www.snl.no/hagekunst>>

Gardenesque-stil:

<<http://www.sbg.org.uk/gardenesque.asp>>

Historie Breiavatnet/Byparken:

<<http://www.byhistoriskforening.org/nor/content/search/%28offset%29/10?SearchText=breiavatnet>>

<<http://www.stavanger.museum.no/Resources/Filer/PDF/%C3%85rboka%201970-1979/1971%20Breiavatnet%20og%20Stavangers%20eldste%20historie.pdf>>

Byparken i Stavanger:

Generell informasjon:

<www.stavanger.kommune.no>

Biologisk mangfold i Stavanger sentrum:

<http://rogaland.naturvern.no/data/f/0/49/73/1_2401_0/Rygjavern-3-2000.pdf>

OPUS - "Open Port to Open Space":

<<http://www.uis.no/forskning/kultur/article5291-105.html>>

Arrangementer i Stavanger:

<<http://www.regionstavanger.com/no/HVA-SKJER/Festivaler/>>

<www.regionstavanger.com>

Diverse avisartikler om byparken:

<www.rogalandsavis.no>

<www.aftenbladet.no>

Rådhusplassen i Haugesund:

Generell informasjon:

<www.haugesund.kommune.no>

Park Sonsbeek:

Generell informasjon:

<<http://www.arnhem.nl>>

<<http://www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl/park-sonsbeek/beschrijving/>>

<<http://www.parksonsbeek.nl/sonsbeek.html>>

Grønnstruktur i byer:

Om Byens planteliv:

<http://www.miljolare.no/tema/planterogdyr/artikler/planteliv_i_by.php>

Om Dyr og fugler i byer og tettsteder:

<http://miljolare.no/tema/planterogdyr/artikler/dyreliv_i_by.php>

Om klima:

<<http://www.dirnat.no/content.ap?thisId=655>>

Om å ta vare på grøntområdene:

<http://www.miljolare.no/tema/konflikter/artikler/ta_vare_pa_grontomradene.php>

Om Grønne lunger og støy fra trafikk:

<<http://stoyforeningen.no/node/881>>

Om urban natur har stor verdi:

<http://miljolare.no/tema/planterogdyr/artikler/urban_natur.php>

VEDLEGG 1

Middelalderen og Italiensk Renessanse

I europeisk middelalder var hagekunsten beskjeden og først og fremst knyttet til klostre. Det var klostervesenet som spilte den viktigste rollen ved å spre planter og kunnskap om dyrkningsmetoder utover i hele den katolske verden. Ikke minst fikk klostrene stor betydning for spredningen av hagekultur i Norden. I klostrenes reglement inngikk det at munkene skulle være selvforsynte med matvarer. Siden munkene hovedsakelig var vegetarianere, betydde det at hagebruk var en stor del av deres daglige sysler. En annen viktig del var å pleie syke og fattige, og de legemidler som sto til rådighet den gang var stort sett hentet fra planter. Urtehagen var den tids apotek. Med sine internasjonale kontakter kunne klostrene gjerne sammenlignes med vår tids multinasjonale selskaper. Klostrene hadde utstrakt handel med hverandre, og den kulturelle utvekslingen mellom de forskjellige land var omfattende. Klostrene ble i den forbindelse store importører av frø og pødekviser, som ble spredt til distriktene rundt klostrene (Essen, 1997).

I de mørke århundrene etter romerrikets fall overvintret noe av den gresk-romerske kulturen bak klostrenes murer. Noen av de tidlige klostrene var grunnlagt av irske misjonærer som hadde en viss åndelig kontakt med den østlige middelhavsverdenen. Et av de viktigste var Sankt Gallen i det nåværende Sveits. Her finnes et manuskript fra ca 820 med plan for et ideelt klosteranlegg. Bygningene danner en firkant om en hage omgitt av en klostergang. I nord var klosterkirken, i sør var spisesalen og kjøkkenet, i øst sovesalen og i vest lagerrom og annet. Slik var det i nesten alle klostre (Essen, 1997).

Det firkantede rommet som var skjermet på alle kanter, var klosterhagen med en brønn i midten. Den var delt i fire kvadratiske bed der munkene plantet sine mest verdifulle vekster, som medisinske planter og krydderplanter. Mens noen kunne være bare til pryde, som madonnaliljen (*Lilium candidum*). Den hadde en symbolsk kontakt med jomfru Maria. Enkelte medisinske vekster kunne være vakre som peonen (*Paeonia* sp.) og ringblomsten (*Calendula officinalis*). Også rosen (*Rosa* sp.) og fiolen (*Viola* sp.) var til medisinsk bruk. Disse vokste villt langs middelhavet og ble av munkene ført til nordligere breddegrader (Essen, 1997).

Etterhvert ble italienerene oppmerksomme på gamle skrifter om hageanlegg og vekster, de romerske Vitruvius, Varro og Plinius. Til et kirkemøte i Firenze i 1439 kom to filosofer fra

den gresk- bysantiske verden. De kom tilbake da tyrkerne i 1454 erobret Konstantinopel, og brakte kjennskap til det greske språk og greske bøker, blant annet Platon. Denne kom på moten blant filosofisk interesserte og intellektuelle som samlet seg i en hage som skulle illudere Platons *Accademia*. I en slik hage var det ikke bare busker, trær og blomster, men også klassiske statuer. Disse gamle latinske og greske skriftene var grunnlaget for det epokegjørende verket *De re aedificatoria* av Leon Battista Alberti. Her la han frem sitt syn på arkitektur som grunnlagt på geometriske figurer og et hageanlegg dominert av husets proporsjoner. Hagen skulle liksom være en del av huset. Hagen var delt i rektangulære rom, og i midten kunne det gjerne være en fontene. Rekker av granateple- og kirsebærtrær (*prunus sp.*) var plantet, og mellom dem slynget vinranker seg. Eføy (*Hedera helix*) og kaprifolium vokste på søyler. Overalt sto blomsterpotter med blomstrende planter (Essen, 1997).

Det at hagen skulle deles inn i geometriske bed går igjen i et verk skrevet av Francesco di Giorgio (1439– 1502) i slutten av det 15. århundre, og dette blir bestemmende for italiensk hagekunst i de følgende århundrene. Like opp til huset var det en terrasse, en *parterre*, delt i firkantede bed med planting i kunstige figurer med ”evighetsblomster”, timian (*Thymus*) og andre velluktende urter. Langs med kunne det være en *loggia*, en overbygget gang. Dette var italienernes spesialitet. Bortenfor hagen var det en skyggefull skog kalt *bosco*. Hagen gjorde seg best sett ovenfra, fra husets andre etasje, som var den fine etasjen, *il piano nobile* (Essen, 1997).

I slutten av det 15. århundre kom verket *Hypnerotomachia* som er sammensatt av de greske ordene for drøm, kjørlighet og kamp. Forfatteren var en dominikansk munk Francesco Colonna (1433- 1527). Innholdet skal være helt fantastisk og beskriver i detalj de stedene der handlingen foregår. Verket ble oversatt til fransk og engelsk og fikk en overordentlig betydning for folks oppfattning av hva en hage skulle være. Her nevnes roser og fioler, men også ville blomster som gladioler (*Gladiolus sp.*), hyasinter (*Anodorhynchus hyacinthinus sp.*), orkideer (*phalaenopsis sp.*), narsisser (*narcissus sp.*), anemoner (*Pulsatilla sp.*), ranunkler (*Ranunculus sp.*) og forglemmigei (*Myosotis*). Stemorsblomster (*Viola tricolor*), primula (*Primuaceae*), blå og hvite violer fyller rommene mellom klippede hekker, der er akeleier (*Aquilegia sp.*), liljer (*Liliaceae sp.*), nelliker (*Dianthus sp.*) og alperoser (*Rhododendron sp.*) (Essen, 1997).

Denne typen Italiensk hage fikk betydning for hele Europa, den ble etterlignet i Frankrike, England, Spania og andre land. Noen av de italienske hagene fra renessansen eksisterer fremdeles selv om de naturligvis kan være mer eller mindre forandret. I Roma har det vært vanskelig å bevare hagene i sin opprinnelige form, men Villa d'Este i Tivoli er fremdeles i det store og det hele som i den 16. århundre. Det ble anlagt av Pirro Ligorio (1510- 1583) for kardinal Ippolito (1509- 1572) av Este familien fra Ferrara. Det man legger mest merke til med dette anlegget, er vannkunstene, vannorgelet og de hundre fonteners vei (Essen, 1997).

Hollandsk Gartnerkunst

Ved siden av Italia var Nederlandene- det vil si Belgia og det nåværende Nederland, det rikeste og mest avanserte området i Europa. De hadde både økonomisk og kulturell kontakt med Italia. Italienske bankierer hadde kontorer i Brugge i Flandern, og både malere og musikere herfra ble godt mottatt i Italia. Derfor forsøkte man også i Nederlandene å følge italienske moter i hagekunsten. Tidens fremste botaniker Carolus Clusius (1526-1605) ble ansatt. Han hadde allerede anlagt den botaniske hagen i Wien for den habsburgske keiser, og i 1592 begynte han anlegget av en botanisk hage i Leyden. Clusius korresponderte med botanikere i Italia, Tyskland, Spania og Nord- Afrika og byttet frø med dem. Øverst i hagen var et overdekket galleri der tandre planter kunne oppbevares om vinteren og forelesninger ble gitt. De plantene som er lettest å flytte er løkplanter som liljer, tulipaner (*Tulipa sp.*), narsisser, vipeegg (*Fritillaria sp.*) og lignede, og hagen var full av slike. Tulipanløker kom som gaver fra sultanen i Konstantinopel til Clusius, og blant dem var blomster som var angrepet av et virus slik at de ble frynset eller varierte i forskjellige fargesjateringer. Disse ble spesielt høyt vurdert, det endte med spekulasjon i tulipanløk. Tulipaner vokser vilt i land med lang og het sommer slik at de får lang hvileperiode, men i Holland klarte man å få tulipanene til å trives i fuktigere klima, og Holland fikk store inntekter på eksport av tulipanløk. Det samme også med andre løker men ikke i så stor grad, disse var narsisser, hyasinter, Krokus (*crocus sp.*), fritillaria og andre (Qvamme, 2003)..

Hollenderne utførte et intenst foredlings- og hybridiseringsarbeid som førte til en mengde nye sorter. Også rosen ble gjenstand for dette, og ved år 1700 skal Holland ha hatt 200 nye rose sorter av centifolie- typen. Disse er senere gått ut for hollenderne ble veldig kommersielt innstilt og bare interessert i sorter som kunne betale seg. Når det gjaldt løk kunne ingen andre ta opp konkurransen med Holland (Qvamme, 2003)..

I Holland var jordeiendommene små og rikdommene mer jevnt fordelt. De rikeste bodde mest i byene og der det ikke var plass til store hager. Jorden var verdifull i Holland, og det ble bare plass for en hage i en krok av gården. De mindre hollandske hagene fikk betydning for hagekunsten i England og Skandinavia. Norge hadde nær kontakt med Holland, og hollandske planter kom til norske kyststrøk, som pinseliljer (*Narcissus poeticus*), sneklommer (*Galanthus nivalis*), klosterklokker (*Leucojum* sp.), krokus, og keiserkroner (*Fritillaria imperialis*). Disse hørte opprinnelig hjemme i middelhavslandene, krokus i Alpene.

Fransk barokk

Under renessansen var som tidligere nevnt Italia førende innen kunst og kultur i Europa. Men mot slutten av 1500-tallet erobret Frankrike mer og mer denne posisjonen både gjennom kriger og kongelige giftemål. Under de mange krigene kom franskmennene i kontakt med Italias blomstrende kulturliv, og de ble mektig imponert. Til forskjell fra vår tids kriger hvor forakt for fiendens kultur og total utslettelse av denne synes å være målet, i tillegg til militær seier, så gikk tidligere tiders kriger også ut på å erobre det man beundret i fiendens kunst og kultur. Ved å bringe med seg italienske kunstnere og håndverkere tilbake, inntok den italienske kulturen også Frankrike (Essen, 1997).

Fra Italia hentet Kong Frans den 1. (1494-1547) malere og arkitekter til sitt nye slott Fontainebleau, og med seg fikk han også stor inspirasjon fra den italienske hagekunst. Han fikk anlagt en stor hage foran slottet i italiensk stil. Men de franske slottene lå ofte i et flatt terreng, og den franske hagekunsten utviklet seg forskjellig fra den italienske (Qvamme, 2003).

Under barokken ble Frankrike det ledende hagekunstneriske senter med landskapsarkitekten André Le Nôtre (1613-1700) som det fremste geni. Hans hovedverker Vaux-le-Vicomte (åpnet 1661) og Versailles kjennetegnes ved klar, logisk oppbygning og overveldende dimensjoner. Den var som den italienske, nøye knyttet til slottet og foran dette var et parterre. Mønstrene i disse ble som et kunstferdig broderi, og ble også kalt der etter, *broderie*. Med lave klippede buksbomhekker (*Buxus sempervirens*) laget man buede linjer og fylte mellomrommet med rød jord, gul sand eller svart kull. Den dominerende sentralaksen som har slottskomplekset som midtpunkt, gir et maktfullt perspektivisk utsyn over åpne, ornamentalt

utsmykkede parterreflater, pompøse fontener og storlinjete kanaler, med fjerne blikkfang som avslutning. Sentralperspektivet rammes inn av arkitektonisk formede bosketter av klippede hekker og trekker, mens monumentale alleer markerer hovedlinjene i komposisjonen. Fransk hagekunst ble etterlignet over store deler av Europa ved fyrstenes og overklassens residenser, men kostet mye og holde anleggene ved like og ble etter hvert sopet bort av en ny mote, den engelske hagekunsten (Qvamme, 2003).

Engelsk landskapsstil

Også i England ble de italienske hagene etterlignet i Tudor- tiden (1600- tallet), terrassen foran huset med blomsterbed i kompliserte mønstre som engelskmennene kalte *knot garden*. Populære var også labyrinter – *the maze* ,og *topiaries*, som var formklippede busker i pyramide, kjegle og kuleform til og med dyreskikkelser var de formet som. Hvis feltene var fylt med farget jord kaltes de *open knot garden*, hvis det var blomster innimellom, kaltes de *closed*. Også konsentriske sirkler var hyppige. De var symbol for de konsentriske planetbanene til Kopernikus. I England har man senere forsøkt å rekonstruere disse hagene som man mener er en spesiell engelsk stil. I 1630- årene var jeren av Pembroke ambasadør i Frankrike og fikk se de franske *broderies*. Han fikk anlagt slike ved sitt slott Wilton. Klimaks i denne stilen ble nådd når Kong Wilhelm og hans dronning Mary utvidet palasset i Hampton Court og anla en hage foran det. Og i Blenheim Castle som hertugen av Marlborough bygget. Begge disse er rekonstruert (Qvamme, 2003).

Denne stilen vakte stor motstand hos personer som ønsket en mer naturlig stil. Lord Burlington (1694-1753) som introduserte Palladio- stilen i sin villa i Chiswick (nå innlemmet i London), kritiserte den franske stilen sterkt, og mente den var utrykk for en autoritær regjeringsform som ikke passet inn i det frie England. Dermed utviklet det seg i første halvdel av 1700- tallet det som vi i dag kjenner som den engelske ”landskapsstil”. Dette under lederstil av maleren William Kent (1685-1748) og landskapsarkitekten Lancelot Brown (1716- 1783). De skapte hager i en stil som ble kalt *the picturesque* (Qvamme, 2003).

Med bruk av få virkemidler, bølgende, gresskledd terrengformer, vannflater, trær fritt plantet i grupper og lunder og med enkelte klassisistiske byggverk som perspektiviske blikkfang ble det skapt storslagne, grønne parklandskap. I disse hageanleggene arrangerte man turer som kunne tilbakelegges til fots, til hest eller vogn med stans på steder som hadde spesielt vakkert

utsyn enten tilbake mot slottet eller ut mot omgivende natur. Utformingen av denne stilen var direkte inspirert av den pastoreale engelske kulturlandskapet. Parken skulle gli naturlig over i landskapet, og grensen ble markert med en *ha- ha*, en grøft som man ikke kom over og som stengte både for menneske og dyr (Qvamme, 2003).

Den engelske stil holdt seg ikke lenge i sin opphavlige, rene form, og Lancelot Brown skapte et langt sterkere brudd med den franske stil. Han rev opp terrassene med broderies og la dem ut til gressplen. Han gravde store hull og fylt dem med vann som buktet seg og speilet tærne (Qvamme, 2003).

Landskapsstilen kom også under sterk innflytelse av romantikken. Ved 1700- tallets slutt hadde den romantiske hagekunst gjort et veldig inntog og omfattet en ren lidenskapelig interesse på kontinentet. Dette resulterte i tallrike naturalistiske parkanlegg som ble overfylt av sentimentale og stemningsskapende innslag som grotter, kunstige ruiner, klassiske bygninger, obelisker, broer og statuer. I Kenwood i London har man fra huset utsikt til en bro som bare er en kulisser, for det er ikke noe vann bak (Qvamme, 2003). Ved Blenheim konstruerte Brown kunstige vannfall. Stourhead i Wiltshire og Stowe i Buckinghamshire er de mest severdige av disse svære naturparkene, med sine søyletempel speilet i innsjøer, broer, grotter, ruiner og templer (www.snl.no).

En tid var kineseri på mote, med motiver fra eldgammel kinesisk hagekunst. Her brukte man kinapaviljonger, pagoder o.l. og laget noe man kalte kinesiske hager. Slike engelske parkanlegg var enkle å vedlikeholde, men krevde ofte en hær av arbeidere for å grave sjøer og flytte trær, så de var ikke billige. Lancelot Brown ble senere utsatt for sterk kritikk for å ha ødelagt de gamle engelske hagene, og det varte ikke lenge før man på ny ville ha blomstene tilbake.

Men ute i Europa ble den engelske naturparken sterkt beundret, og den var også mer i stil med den romantiske poesi som vokste frem. I München er det en *Englischer Garten* (Qvamme, 2003).

VEDLEGG 2

Flyfoto Rådhusplassen i Haugesund

VEDLEGG 3

Planteplan Rådhusplassen i Haugesund

VEDLEGG 4

Planteplan Byparken i Stavanger

